

RAŠÍD AD-DÍN

DĚJINY ČINGISCHÁNA

DÍL DRUHÝ

Výboje a smrt Čingischánova (1204–1227)

ze Sborníku letopisů (Džámi at-tavárich)

ČESKÝ VÝBOR S VYSVĚTLIVKAMI
podle ruského překladu I. N. Berezina, Petrohrad 1888

Dějiny Čingischána

Rašíd ad-Dín Fazlulláh Hamadání (asi 1247–1318)

Džámi at-tavárich (Sborník letopisů), svazek I, část 2
Díl druhý: výboje a smrt Čingischánova (1204–1227)

Český výbor s vysvětlivkami
podle ruského překladu I. N. Berezina
(*Труды Восточного отделения Императорского Русского
археологического общества*, ч. XV, Petrohrad 1888)

Obálka: Mongolové před branou Pekingu (obléhání 1213–1214). Iluminace z rukopisu Rašídova *Sborníku letopisů*, Herát, kolem 1430 (Paříž, Bibliothèque nationale de France, Supplément persan 1113). Volné dílo.

Obsah

Poznámka k tomuto vydání	4
VI. Od války s Najmany po podrobení Ujgurů (1204–1211)	7
VII. Tažení proti Altan-chánovi a konec Merkitů (1211–1218)	21
VIII. Küčlüg, Otrár, Buchar a Samarkand (1218–1220)	39
IX. Stíhání sultána Muhammada, pád Urgenče a tažení do Chorásánu (1220–1221).	60
X. Od Indu po smrt Čingischánovu (1221–1227)	79
XI. Čingischánův život po letech a jeho výroky (biligy)	100
XII. Velitelé a vojsko Čingischánovo	123
Tiráž.	144

Poznámka k tomuto vydání

Co je tato kniha

Rašíd ad-Dín Fazlulláh Hamadání (asi 1247–1318) byl lékař a vezír mongolských vládců Íránu, ílchánů Gházána a Öldžejtüa. Na Gházánův příkaz sestavil v letech kolem 1300–1310 perský *Sborník letopisů* (*Džámi at-tavárich*), první dějiny světa, jaké kdy vznikly: vedle Mongolů v nich jsou Turci, Číňané, Indové, Židé, Frankové i islámští panovníci. Jádrem díla je první svazek, dějiny Mongolů. Rašíd pro ně čerpal z mongolské *Zlaté knihy* (*Altan debter*), uložené v chánské pokladnici a cizím nepřístupné, a z ústního podání mongolských hodnostářů a samotného Gházána. Proto jsou jeho dějiny Čingischána nejpodrobnějším životopisem dobyvatele, jaký se dochoval, vedle mongolské *Tajné kroniky* a čínských pramenů.

Tento svazek navazuje na díl první, který končí Čingischánovým nastolením na chánský trůn po porážce Ong-chána (1203), a obsahuje druhou polovinu Rašídových Dějin Čingischána. Vypráví o válce s Najmany a smrti Tajang-chána, o velkém kurultaji roku 1206, na němž Temüďzin přijal jméno Čingischán, o podrobení Tangutů, Ujgurů a Karluků, o tažení do severní Číny proti Altan-chánovi, o konci Merkitů a Küčluga a o válce s Chozemem: o Otráru, Buchaře, Samarkandu, Urgenči, o stíhání sultána Muhammada a jeho syna Džalál ad-Dína až k Indu a o výpravě Džebeho a Sübeđeje přes Írán a Kavkaz ke Kalce. Končí posledním tažením na Tanguty, Čingischánovou smrtí v srpnu 1227 a jeho pohřbem. Následuje Rašídův chronologický přehled Čingischánova života po letech, jeho výroky a nařízení (biligy) – mezi nimi známý výrok o největší radosti muže – a soupis Čingischánových velitelů a vojska o 129 000 mužích.

Z čeho je překládáno

Předlohou je ruský překlad orientalisty Ilji Nikolajeviče Berezina (1818–1896): *Сборник летописей. История монголов. Сочинение Рашид-Эддина. История Чингиз-хана от восшествия его на престол до кончины*, Труды Восточного отделения Императорского Русского археологического общества, ч. XV, Petrohrad 1888 (digitalizovaný

exemplář Indiana University v Google Books). Berezin překládal z perských rukopisů a svazek doplnil perským textem a poznámkami, z nichž jsou některé převzaty do vysvětlivek (označeny „Berezin:“). Rašídův přehled současných panovníků (Číny, Chorezmu, chalífů atd.), který v perském originále následuje za každým oddílem Čingischánových dějin, Berezin nepřeložil; v tomto výboru proto také chybí a je jen stručně zmíněn na příslušných místech.

Jde tedy o překlad z překladu, nikoli z perštiny. Berezinovo čtení jmen je místy zastaralé a perské rukopisy, z nichž pracoval, byly porušené; tam, kde novější edice a překlady čtou jméno nebo místo jinak, je to řečeno ve vysvětlivce. Pro tuto kontrolu byl konzultován moderní anglický překlad W. M. Thackstona (Harvard 1998), a to jen jako pomůcka k ověření smyslu a čtení jmen; z jeho textu ani poznámek nic převzato nebylo.

Co je a co není přeloženo

Rašídův text je přeložen z velké většiny v úplnosti: všechna vyprávění, pověsti, řeči, poselství a charakteristiky osob. Shrnutím, vysazeným kurzívou v hranatých závorkách, jsou nahrazeny jen opakující se léta v chronologickém přehledu a holé položky v soupisu vojska; jména v nich uvedená jsou ve shrnutí zachována. Čingischánovy výroky jsou přeloženy všechny. Mongolská jména jsou přepsána stejně jako v dílu prvním, v podobě obvyklé v české odborné literatuře (Temüdžin, Džebe, Sübedej, Mukali, Tanguti, Najmani, Merkiti); perská a arabská jména a místa v obvyklém českém přepisu (Džalál ad-Dín, Otrár, Buchara, Nišápúr), nikoli v Berezinově podobě; výrazně odlišné Rašídovy tvary jsou uvedeny ve vysvětlivce. Rašíd datuje podle dvanáctiletého zvířecího cyklu a podle hidžry; přepočten na křesťanský letopočet je ve vysvětlivkách. Číslování kapitol navazuje na díl první; číslování vysvětlivek začíná v každé kapitole znovu.

Poznámka o vzniku překladu a o umělé inteligenci

Pracovní překlad vznikl s pomocí jazykového modelu (Claude, Anthropic) a byl zčásti srovnán s předlohou, nikoli s perským originálem. Nejde o vědeckou edici. Model četl celý Berezinův ruský text a jeho po-

známky, pořídil výbor, překlad, shrnutí i vysvětlivky; v druhém kroku byl český text znovu srovnán po větách s Berezinovým zněním a s jeho poznámkami (opět jazykovým modelem) a opraveny nalezené nepřesnosti. Zadavatel výboru určil předlohu, rozsah a pojetí a rozhodl o způsobu prezentace; jednotlivé věty s předlohou nesrovnával.

Údaje ve vysvětlivkách, které nepocházejí od Berezina, vycházejí z obecně dostupné historické literatury a pro toto vydání nebyly znovu ověřovány v pramenech; nejisté údaje jsou tak označeny. Kdo potřebuje citovat, ať sáhne po perském textu, po Berezinovi nebo po vědeckých překladech; tento výbor má sloužit ke čtení.

Licence

Rašídův perský text i Berezinův ruský překlad (1888) jsou volným dílem. Tento český překlad, shrnutí a vysvětlivky jsou zveřejněny pod licencí Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní (CC BY-NC 4.0): lze je volně šířit, kopírovat, upravovat a dále zveřejňovat za podmínky uvedení původu, nikoli však k obchodním účelům (prodej, placený obsah, reklama apod.); komerční užití je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů (liborpetricek@gmail.com) – doporučená citace: „Rašíd ad-Dín, Dějiny Čingischána, díl druhý. Český výbor s vysvětlivkami podle ruského překladu I. N. Berezina (Petrohrad 1888), pracovní překlad pořízený s pomocí jazykového modelu, 2026, Staré texty, www.stare-texty.cz, CC BY-NC 4.0.“ Při dalším zveřejnění prosím uveďte jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz. Plné znění licence: creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.cs.

VI. Od války s Najmany po podrobení Ujgurů (1204–1211)

[Druhý díl výboru navazuje tam, kde první skončil: Čingischán porazil Ong-chána, podrobil si Kerejty a v zimě roku prasete (1203) usedl na shromáždění svých lidí na chánský trůn. Tato kapitola obsahuje Rašídovo vyprávění o následujících sedmi letech (1204–1210) a o jaru roku 1211: o válce s Najmany a smrti Tajang-chána, tažení na Merkity, prvních výpravách do tangutské země, velkém kurultaji roku 1206, na němž Temüdzin přijal titul Čingischán, o konci Bujuruq-chána a Tochtoa-bekiho, podrobení Kirgizů a dobrovolném příchodu Ujgurů a Karluků. Text je přeložen v úplnosti; Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů uvádíme zkráceně jako mezititulkou a jejich plné znění v hranatých závorkách.]¹

Dějiny Čingischána od roku myši do roku koně

[Plný nadpis: „Dějiny Čingischána od počátku roku quluqana, jenž je rokem myši a připadá na měsíc džumádá al-áchir roku 600, do konce roku morin, jenž je rokem koně a připadá na ša'bán roku 606; délka tohoto období činí sedm let.“]²

V tomto posledním roce bylo Čingischánovi padesát šest let. V uvedeném období válčil s Tajang-chánem a zabil ho, dal vztyčit bílý prapor o devíti

1. Předlohou druhého dílu je pokračování Berezinova překladu, vydané roku 1888 v Trudech Východního oddělení Ruské archeologické společnosti, sv. XV; strany citované ve vysvětlivkách jsou strany tohoto svazku. Berezin i zde soustavně srovnává Rašída s oficiálními čínskými dějinami dynastie Jüan (v ruském překladu o. Iakina Bičurina, „Dějiny prvních čtyř chánů“) a s tzv. mongolsko-čínským letopisem, tj. Tajnou kronikou Mongolů v překladu archimandrity Palladia; ve vysvětlivkách ji citujeme jako Tajnou kroniku, s paragrafy moderních vydání. Podle Berezina Rašíd pro léta 1204–1211 přejímá pořadí událostí z čínských analů a obohacuje je vlastními podrobnostmi, zatímco Tajná kronika vypráví hlavně o dění v samotném Mongolsku.

2. Měsíc džumádá al-áchir roku 600 hidžry začal kolem 5. února 1204, ša'bán roku 606 koncem ledna 1210; rok myši odpovídá roku 1204, rok koně roku 1210. Mongolský rok začínal na přelomu ledna a února, proto se s počátkem určitého měsíce muslimského lunárního kalendáře kryje jen přibližně. Padesát šest let v roce 1210 počítá Rašíd od svého data Čingischánova narození (1155); podle čínských pramenů a většiny novějších badatelů se narodil později, v letech 1162–1167. Místo Küčluga má Berezinův text v tomto souhrnu jméno Kutluk; jde o rukopisnou záměnu, v dalším vyprávění stojí správně Kušluk, tj. Küčlüg.

nohách a upevnilo se mu přívěsko Čingischán. Několikrát táhl válkou na Tangut, zabýval se válkou s Tochtoou, vládcem Merkitů, a s Küčlügenem, synem Tajang-chána, a ujgurský vládce mu nabídl své poddanství.

Příběh o tom, jak önggütský vládce zpravil Čingischána o úmyslu Tajang-chána

Zjara roku quluqana, jenž je rokem myši a připadá na džumádá al-áchir roku 600 hidžry, vyslal Tajang-chán, vládce Najmanů, posla jménem Chudajan³ k vládci kmene Önggütů Alaquš-tegin-qurimu⁴ a vzkázal mu: „Říká se, že se v těchto končinách objevil nový vladař“ – a myslel tím Čingischána. „Víme jistě, že na nebi jsou dva, slunce a měsíc; ale jak by mohli na zemi vládnout dva panovníci? Buď mou pravicí a pomoz mi vojskem, abychom mu mohli vzít jeho toulec“ – to jest jeho hodnost.⁵ Alaquš poslal k Čingischánovi jednoho ze svých důvěrníků jménem Torbi-taš a zpravil ho o té věci. Tímto způsobem se mu podrobil tou nejlepším cestou; vyprávění o tom bude podáno na svém místě, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Příběh o tažení proti Tajang-chánovi a o jeho porážce

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána válkou na Tajang-chána a o porážce Tajang-chána.“]

Ačkoli Čingischán o nepřátelství Tajang-chána věděl, ze slov posla Torbi-taše se o té věci ujistil znovu. Proto zjara toho roku svolal shromáždění na

3. Berezin upozorňuje, že jména poslů se v pramenech pletou. V Úvodu (tj. v Rašídově oddílu o kmenech) posílá Alaquš k Čingischánovi posla jménem Berjan, což je patrně totéž jméno jako zdejší Chudajan; Tajná kronika (§ 190) naopak činí Torbi-taše poslem Tajang-chánovým k Alaqušovi a posla k Čingischánovi nejmenuje. Berezin dává přednost verzi Tajné kroniky. Novější edice čtou Rašídovo jméno Chudajan jako Joqunan; podobné jméno (Juqunan) má v originálu Tajné kroniky patrně Alaqušův posel k Čingischánovi, takže si prameny role obou poslů snad prohodily.

4. Önggüti (Berezin: Ongut) byli turkický, převážně nestoriánský kmen, který pro římské císaře střežil pohraniční val severně od velkého ohbí Žluté řeky; srov. díl I, kap. I. V čínských análech se Alaquš (Aru-chasu) nazývá náčelníkem „Bílých Tatarů“. Tím, že Čingischána varoval a přidal se k němu, mu otevřel cestu k Číně; Čingischán pak spojil önggütský vládnoucí rod se svým domem sňatky.

5. Toulec (mongolsky *qor*) byl u stepních národů odznakem moci a hodnosti; „vzít někomu toulec“ znamenalo zbavit ho vlády. Nošení vladařova toulce patřilo k čestným úřadům jeho gardy (srov. v kap. V příběh o Bo'orčovi a Ong-chánových číších).

místě Teme'en-ke'er a Tülkin-če'üt.⁶ Begové jednomyslně řekli: „Naši koně jsou vyhublí; vykrmme je a na podzim udeříme.“ Otčigin-nojan, Čingischánův strýc,⁷ řekl: „Ó nōkeři! Jakou to vymýšlíme záminku – hubenost koní! Jakmile jsme uslyšeli taková slova, musíme vytáhnout s vojskem. Jak by se mohlo stát, aby Tajang-chán zajal nás? Spíš my zajmeme jeho! A řeknou: ‚Na tomto místě chytili Tajang-chána,‘ takže získáme vznešené jméno. Zda ho vezmeme my, či on nás, to ví veliký Pán. Tedy vytáhněme!“ Potom mu Čingischánův bratr Belgütej řekl: „Jestliže kmen Najmanů vezme tvůj toulec, kam se přilepí naše kosti? Činí si nárok na převahu, protože mají velký ulus a mnoho stád koní a dobytka. Co nám mohou udělat s velkým ulusem a s množstvím stád? Předejdeme-li je, jaká nesnáz nám bude vzít jim toulec?“ Čingischán jeho řeč schválil a patnáctého dne měsíce ... se rozhodli táhnout válkou na Tajang-chána, a to na místo Keltegej-qada u řeky, kterou nazývají Qalqa.⁸

Protože byli nějaký čas na tom tažení a k bitvě nedošlo, shromáždili se všichni znovu na podzim téhož roku myši. Pro rychlost vyslali napřed jako předvoj Qubilaje a Džebeho.⁹ Tajang-chán se nacházel na řece Altaj, v končinách země Qangqaj.¹⁰ Předvoj se vrátil. K Tajang-chánovi se shromáždili všichni: Tochtoa, vládce Merkitů; Alin-tajši, jeden z kerejských begů, který tam přišel na útěku; kmen Ojratů, jemuž velel Qutuqa-beki;

6. Berezin čte název podle rukopisů „Temege Bedin-Tul-kuldžut“ a sám jej označuje za poněkud spleťtý; Tajná kronika (§ 190) má Teme'en-ke'er a Tülkin-če'üt, čínské anály Temene-gol. Podle obou těchto pramenů je to totéž místo, kde byl Čingischán předtím provolán chánem (srov. konec kap. V). Shromáždění se konalo zjara 1204.

7. Tak rukopisy; Berezin má za to, že jde o písarskou chybu: Otčigin-nojan (Temüge-otčigin) byl Čingischánův nejmladší bratr, jak správně uvádějí čínské anály. Záměna snad vznikla s Čingischánovým strýcem Daritaj-otčiginem, který podle Rašida v té době pobýval u Najmanů. I Tajná kronika (§ 190) klade tuto řeč do úst Temüge-otčigina a po něm Belgüteje.

8. Jméno měsíce v rukopisech chybí. Tajná kronika (§ 193) uvádí 16. den prvního letního měsíce roku myši (1204) a cestu přes Abčiča-köl-erge k řece Qalqa (Chalcha ve východním Mongolsku) až ke Keltegej-qadě u Ornu'u. Berezin připomíná, že tam podle Tajné kroniky Čingischán sečetl vojsko, rozdělil je na tisíce, sta a desítky, jmenoval šest *čerbi* (správců dvora) a zřídil osobní gardu (*kešik*) – důležité kroky k uspořádání nové říše, které Rašid na tomto místě vynechal.

9. Qubilaj z kmene Barlas a Džebe z kmene Besüt patřili k nejslavnějším Čingischánovým vojevůdcům, které Tajná kronika nazývá jeho „čtyřmi psy“; tohoto Qubilaje nelze zaměňovat s Čingischánovým vnukem Kublajem.

10. Berezin poznamenává, že Rašid nesprávně převzal výraz čínských analů, podle nichž Tajang přitáhl od Altaje, tj. od pohoří, nikoli od řeky. Podle Tajné kroniky (§ 193–194) tábořil na řece Qačir v Qangqaji, tj. v pohoří Changaj ve středním Mongolsku.

Džamucha z kmene Džadžiratů; a kmeny Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů.¹¹ Přihodila se taková věc, že z Čingischánova vojska utekl jeden bělouš, který si shodil sedlo pod břicho, a přicválal doprostřed najmanského vojska. Když viděli, že je kůň hubený, radil se Tajang-chán s begy: „Koně Mongolů jsou vyhublí. Budeme bojovat zdráhavě a pomalu ustupovat, aby šli za námi; jejich koně ještě více zeslábnou, kdežto naši budou při síle. Potom se zastavíme a svedeme bitvu.“ Qori-Sübeči, který byl jedním z nejstarších begů Tajang-chánových,¹² na tu řeč odpověděl: „Tvůj otec Inanč-chán nikdy nikomu neukázal svá záda ani zadek svého koně, a ty ses hned polekal. Když je tomu tak, mělo by se přivést Gürbesü-chatun“ – to jest manželku, kterou miloval.¹³ Ten beg pronesl tu řeč a v hněvu a rozhořčení odešel.

Z té příčiny se Tajang-chán v zoufalství postavil k boji. Čingischán přikázal Džoči-Qasarovi: „Ty veď střed,“ to jest srdce vojska, a sám řídil ostatní vojsko. Když Džamucha-sečen zdálky uviděl Čingischánovo rozestavení, obrátil se k nokerům a řekl: „Mysleli jste, že pochod a rozestavení andy“ – to jest Čingischána – „jsou jiného druhu. Kmen Najmanů nenechá jiným z

11. Výčet spojenců převzal Rašíd podle Berezina z čínských análů; Tajná kronika jej nemá. Alintajši byl kerejský velmož, který po pádu Ong-chána utekl k Najmanům. Tataři, Dörbeni, Qatakini a Saldžiuti jsou tu zbytky kmenů, které Čingischán porazil v předchozích letech (srov. kap. V).

12. Berezin: Chori-subadžu; Tajná kronika (§ 194) Qori-Sübeči. V Tajné kronice Tajanga zahanbuje nejen Qori-Sübeči, ale i jeho vlastní syn Küčlög, který otci vyčítá, že se bojí jako žena. Berezin poznamenává, že Rašídův text nevyjadřuje dost zřetelně pointu výtky: vojsku by lépe velela žena než Tajang.

13. Gürbesü byla podle některých zpráv původně manželkou Tajangova otce Inanč-chána a Tajang si ji po jeho smrti vzal podle stepního obyčeje, který dědici ukládal převzít otcovy vdovy kromě vlastní matky; Tajná kronika ji nazývá Tajangovou matkou. Po porážce Najmanů si ji Čingischán vzal za manželku.

telat a kůzlat ani kůži, ani nohy; od nich jiní nebudou mít užitek.“¹⁴ Skončiv tu řeč, obrátil se od nich, oddělil se, vyjel ven a utekl ze šiku.

Toho dne svedli velkou bitvu. K noci bylo vojsko Tajang-chána poraženo, dalo se na útěk a z bojiště ujelo. Tajang-chán utrpěl mnoho těžkých ran, takže jeho tělo bylo na několika místech krutě zraněno. Našel útočiště na jedné hoře; byl s ním Qori-Sübeči a několik dalších begů, a ať vynaložili jakékoli úsilí a přičinění, aby vstal a vstoupil do boje, pro prudkost ran se nemohl pohnout. Tu řekl Qori-Sübeči ostatním begům a nökerům: „Počkejte, až řeknu slovo, o kterém vím, že ho oživí, takže vstane.“ A řekl: „Tajang-cháne! Jsme u hory; abychom vystoupili na hřbet, vstaň a budeme bojovat.“ To slovo uslyšel, ale ani trochu se neoživil a nevstal. Podruhé řekl: „Ó Tajangu! Tvé choti, a zvláště Gürbesü, tvá milovaná, se všechny ozdobily, uspořádaly své stany a čekají na tebe: vstaň, pojďme.“ To slovo slyšel, ale nemohl se pohnout. Qori-Sübeči řekl nökerům: „Kdyby měl alespoň trochu síly, pohnul by se nebo by odpověděl. Nyní, dříve než uvidíme jeho skon, pojďme a bojujme před ním, aby viděl naši smrt.“ Sestoupili z toho hřbetu a udatně bojovali, až byli pobiti; ačkoli si Čingischán přál dostat je do rukou živé, nijak se mu to nepodařilo, dokud nepadli. Čingischán se takové události podivil, velice chválil tu věrnost a pevnost a řekl: „Jaký zármutek může mít ten, kdo má takové nökery?“¹⁵

14. Podle Berezina Rašíd Džamuchova slova nepodává přesně; mají znít takto: „Najmani nezanechají z ostatních (Mongolů), kteří jsou jako telata a kůzlati, ani kůži, ani nohy“ – Džamucha se posmívá Najmanům, kteří si myslí, že Mongoly snadno pohltní. Tajná kronika (§ 195) má na tomto místě slavnou Džamuchovu řeč k Tajang-chánovi, v níž mu z vršku ukazuje Čingischánovy vojevůdce – „čtyři psy kmené lidským masem“ – a Tajang před každým ustupuje výš do hor. Džamucha pak Najmany opustil a vzkázal Čingischánovi, že Tajang je zastrášen. Rašíd dále vynechává Džamuchovo zajetí a popravu, o nichž Tajná kronika vypráví hned po tažení na Merkity (§ 200–201): vlastní nökeři ho vydali Čingischánovi a ten ho dal usmrtit „bez prolítí krve“. V Úvodu Rašíd uvádí, že ho Čingischán jako svého andu nemohl zabít sám, a proto ho vydal synovci Alčidaj-nojanovi; na jiném místě vykonal popravu Otčigin-nojan, což Berezin pokládá za pravděpodobnější.

15. Podrobnosti o Tajangově smrti a o posledním boji jeho begů Rašíd podle Berezina přidává k vyprávění čínských analů; má je i pozdější perský dějepisec Mírchwánd, který z Rašida čerpal, ale Tajná kronika je nezná. Ta líčí konec bitvy jinak: Tajang ustupuje před Čingischánovými vojevůdci stále výš do hor, až se jeho lid v noci zřítí ze srázu; o posledním boji jeho begů nemluví. Podobnou epizodu o věrných, kteří bojovali do posledního dechu a vzbudili Čingischánův obdiv, však vypráví o kerejském Qadaq-bahadurovi (§ 185).

Když bylo vojsko Tajang-chána rozbito, Čingischánovo vojsko se pustilo za nimi. Prchající se z přílišného strachu a obav dostali do strašlivých hor: v noci mnoho najmanských vojáků klouzalo z příkré hory a skalnatého hřbetu, zvaného Naqu,¹⁶ řítilo se dolů a umíralo. Vyprávění o tom je mezi mongolskými kmeny nesmírně známé a proslulé. V té bitvě se kmeny Dörbenů, Tatarů, Qatakinů a Saldžiutů všechny podrobily a přišly do služby Čingischánovi, avšak kmen Merkitů nepřišel a utekl; Kūčlūg, syn Tajang-chána, unikl, dal se na útěk a odešel ke svému strýci Bujuruq-chánovi.¹⁷

Příběh o tažení na Merkity

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána válkou na kmen Merkitů a o jejich podrobení a ovládnutí.“]

Potom, v zimě téhož roku myši, odpovídajícího roku 600 hidžry, vytáhl Čingischán na Tochtoa-bekiho, který byl vládcem Merkitů, a na mnohé jejich kmeny, které se spojily s Tajang-chánem a po jeho porážce utekly.¹⁸ Cestou přišel nejprve ke kmeni z Merkitů, který nazývají Uvas-Merkiti; jejich náčelník a stařešina jménem Dajir-usun přišel k hornímu toku řeky zvané Tar-müren. Řekli: „Nemáme chuť bojovat.“ Dajir-usun vzal svou dceru Qulan-chatun, přivedl ji před Čingischána a dal mu ji darem.¹⁹ Oznámili, že nemají povozy ani tažná zvířata, aby táhli do války v Čingischánově průvodu. Čingischán přikázal rozdělit je po stovkách a postavit nad ně správce; nechali je u zavazadel. Když Čingischán vytáhl, znovu se vzbouřili a vyplenili zavazadla. Lidé, kteří tam při zavazadlech zůstali, se všichni

16. Tajná kronika (§ 196) jmenuje sráz Naqu-kün; bitva se svedla na podzim 1204 u Čakirma'utu; přesná poloha místa není známa. Pádem Najmanů, nejmočnějšího a nejvzdělanějšího národa západního Mongolska, se Čingischán stal pánem celé mongolské stepi.

17. Berezin: čínské zprávy vědí o Kūčlūgovi víc, než Rašíd uvádí, a podrobně vyprávějí o Ujguru Tatatungovi (Berezin: Tašatun), strážci pečeti Tajang-chána; Čingischán, který do té doby užívání pečeti neznal, ho po bitvě učinil strážcem své vlastní pečeti. Podle čínských analů pak Tatatunga vyučoval Čingischánovy syny ujgurskému písmu.

18. Zima 1204/1205. Berezin: čínské analý vyprávějí toto tažení velmi stručně, Rašídovo podání je poněkud zmatené, kdežto Tajná kronika (§ 197–198) podává podrobnosti války i barvitý příběh o Dajir-usunově dceři, který Rašíd nemá: velitel Naja'a ji prý tři dny zdržel u sebe, aby ji uchránil před loupícími vojáky, a Čingischán mu to zprvu vyčítal.

19. Qulan-chatun se stala jednou z Čingischánových nejvýznamnějších manželek a porodila mu syna Kölgena, který však nedosáhl postavení čtyř synů Börte. Uvas-Merkiti (v jiných rukopisech Uhaz) byli jednou ze tří hlavních větví Merkitů, srov. díl I, kap. III.

shromáždili a svedli s nimi boj: všechno, co pobrali, jim vzali zpět a ten kmen utekl a odešel.

Na tažení, na které se vydal, obklíčil Čingischán kmen Merkitů v opevnění zvaném Dajqal-qurgan,²⁰ a jeden kmen, zvaný Modon, druhý kmen, zvaný Todaqlin, a ještě kmen zvaný Qa'an, všechny zajal a vrátil se. Tochtoa se svým synem utekl k Bujuruq-chánovi, který byl bratrem Tajang-chána a měl oddělené panství a vojsko. Kmen Uvas-Merkitů, jehož náčelníkem byl Dajir-usun, se znovu vzbouřil; přišli do končin řeky Selengy, do opevnění Quru-qabčal, a tam se usadili. Čingischán určil k jejich vyhnání Boroquľ-nojana a Čimbaje, bratra Čila'un-bahadura; oba je poslal s vojskem pravého křídla, aby tam šli a zajali celý ten kmen, který se ukryl v pevnosti.²¹

Příběh o tažení do země Qašin, zvané Tangut

[Plný nadpis: „Příběh o tažení Čingischána do země Qašin, kterou nazývají Tangut, a o podrobení jejích pevností a sídel.“]

Když šťastně nastal rok hüker, jenž je rokem býka a připadá na džumádá al-áchir roku 601 hidžry,²² Čingischán uspořádal vojska a vytáhl s armádou do země Qašin, kterou nazývají Tangut. Když přišli do té země, dorazili nejprve k pevnosti, kterou nazývali Likili: je to místo neobyčejně pevné. Oblehli je, za krátký čas je dobyli a jeho hradby i základy docela rozbořili. Odtud šli k městu jménem Kilengusi.²³ Bylo to město neobyčejně veliké. Také je dobyli a vyplnili. Dobyli i některé další z tangutských oblastí, vyplnili je, odehnali všechna zvířata, která v těch končinách našli, vrátili se

20. Berezin: v čínských análech Tai-cha-chata. *Qurgan* je turecky „pevnost, opevnění“.

21. Čimbaj a Čila'un byli synové Sorqan-širy z kmene Sulduš, který kdysi zachránil mladého Temüďžina ze zajetí Tajčiutů (srov. díl I, kap. IV).

22. Rok býka odpovídá roku 1205; měsíc džumádá al-áchir 601 začal koncem ledna 1205. Tanguti (čínsky Si-sia, „Západní Sia“) vládli od 11. století státu v dnešním Kan-su a Ning-sia s hlavním městem Čung-sing (dnešní Jin-čchuan); jejich panovníci přijímali buddhismus a užívali vlastního písma. Mongolské jméno Qašin se obvykle odvozuje od čínského označení krajiny Che-si, „na západ od Žluté řeky“. Berezin připomíná, že Tajná kronika o této první výpravě mlčí, neboť sleduje především události v Mongolsku, a že Abu l-Ghází líčí tažení s velkým přeháněním.

23. Berezin ztotožňuje obě místa s názvy čínských analů: pevnost se tam nazývá La-i-ri (tibetsky prý „svatá hora“), jinde Li-t'i-li, město Loso-chato (u Vasiljeva Losy); Rašidovo Kilengusi pokládá za zkomoleninu vzniklou u překladatelů a opisovačů. Novější čtení rukopisů mají pro pevnost podobu Ligi.

s velikou kořistí, s velbloudy a nesčítným dobyt看, a přišli do služby Čingischánovi.

Příběh o velkém kurultaji a o přízvisku Čingischán

[Plný nadpis: „Příběh o velkém shromáždění Čingischána, na kterém poručil vztyčit bílý prapor o devíti nohách a upevnilo se mu přízvisko Čingischán; o tažení do války s Bujuruq-chánem, vládcem jedné poloviny kmene Najmanů, a o jeho zajetí.“]

Když s pozhénáním a štěstím nastal rok bars, jenž je rokem tygra a připadá na měsíc radžab roku 602 hidžry,²⁴ poručil Čingischán hned na počátku jara vztyčit bílý prapor o devíti nohách a uspořádal velké shromáždění, s velkolepostí a v plném sněmu. Na tom kurultaji mu potvrdili titul „Čingischán“ a šťastně usedl na trůn. Tím, kdo mu to přízvisko určil, byl Kōkčü, syn Mönglik-ečigeho z kmene Qongqotanů; nazývali ho Teb-tengri.²⁵ Význam slova *čing* je „silný a pevný“ a *čingiz* je jeho množné číslo, podobně jako *gürchán*, což bylo přízvisko velikých vládců Kara-Kitajů, to jest „vládce silný a veliký“.²⁶

Když skončilo shromáždění a kurultaj, vytáhli na výpravu proti Bujuruq-chánovi, který se zabýval lovem s dravými ptáky v končinách Velké hory,

24. Rok tygra je rok 1206; radžab roku 602 začal kolem 11. února 1206. Tajná kronika (§ 202) klade velký kurultaj k pramenům Ononu. Berezín připomíná, že muslimští dějepisci (Rašíd, Mírchwánd) vyprávějí nastoupení Čingischána na císařský trůn poněkud jinak než čínsko-mongolské prameny a že chánský titul patrně získal už dříve, když byl uznán za hlavu svého rodu (srov. kap. V). Bílý prapor „o devíti nohách“: podle čínských glos k Tajné kronice (§ 202) jde o prapor o devíti cípech či ohonech (obvykle z koňských nebo jačích žíní), mongolský *tug*; Berezín zmiňuje i čínsko-mongolské varianty, které mluví o devíti člancích praporu. Bílý prapor byl odznakem chánovy moci a strážného ducha říše.

25. Teb-tengri byl nejmocnější šaman své doby, syn Mönglik-ečigeho, který se oženil s Čingischánovou matkou Hö'elün. Jeho rostoucí vliv později ohrozil samotného chána; Tajná kronika (§ 244–246) vypráví, jak mu z podnětu Temüge-otčigina a se svolením Čingischánovým zlomili páteř. Rašíd se k podrobnostem o něm vrací v Úvodu a v přehledu Čingischánova života podle let.

26. Původ titulu Čingis je dodnes sporný. Berezín se přiklání k názoru, že je to zkomolenina čínského *tchien-c'* („syn nebes“, „nebem udělený“), jak jej vykládal už čínský vyslanec Meng Chung, a spojuje jej s titulem *šan-jü* starých Hunů. Novější badatelé většinou vycházejí buď z Rašídova výkladu (mongolsky *čing*, „pevný, silný“), nebo z turkického *tengiz*, „moře“, tedy „vládce širý jako oceán“; žádný výklad není jistý.

na místě zvaném řeka Sudžo, a nic netušil.²⁷ Čingischán s vojskem na něho udeřil, jako nevyhnutelný osud ho zahubili a vzali mu panství, ženy, děti, stáda koní i dobytka. Jeho synovec Kūčlūg-chán v době, kdy zabili jeho otce Tajang-chána, utekl a přišel ke svému strýci Bujuruq-chánovi; také Tochtoa-beki, vládce Merkitů, k němu přišel, jak bylo řečeno výše. Oba se ukryli na místě zvaném Irtyš, na hranici země Najmanů. Konec jejich věci a jejich osudu bude vyložen později, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Příběh o vítězství nad zemí Tangut

[Plný nadpis: „Příběh o vítězství nad zemí Tangut, kterou Mongolové nazývali Qašin.“]

V roce zajíce, odpovídajícím radžabu roku 603 hidžry, na podzim,²⁸ protože se země Tangut vzbouřila, neplatila daň a neprokazovala poslušnost, vytáhl na ni Čingischán válkou podruhé. Tentokrát si podrobil celou tu zemi a vrátil se jako vítěz a přemožitel.

Příběh o podrobení kirgizských begů

V témže uvedeném roce zajíce vyslal Čingischán k begům a vládcům Kirgizů dva posly, jednoho jménem Altan a druhého jménem Buura.²⁹ Nejprve přišli do země nazývané ..., jejíhož bega nazývali ..., a potom do jiné země, nazývané Jedi-urun, a tamního bega nazývali Urus-inal. Oba ti be-

27. Berezin: čínské anály vyprávějí tažení na Bujuruqa stejně stručně, řeku nejmenují a Velkou horu (turecky Ulug-tag) nazývají „Dlouhou horou“. Tajná kronika klade přepadení Bujuruq-chána u Soqoq-usunu pod Ulug-tagem do doby před válkou s Kerejty (§ 158) a podle ní Bujuruq tehdy unikl; Rašíd s čínskými anály jeho konec umísťují až do roku 1206.

28. Rok zajíce je rok 1207; radžab roku 603 začal kolem 1. února 1207. Tažení na Tanguty v tomto roce uvádějí i čínské anály, jimiž se Rašíd podle Berezina řídí; dobytí města, které Rašíd nazývá Irakaj, kladou čínské prameny až do následujícího tažení (níže). „Podrobení“ celé země bylo jen dočasné; tangutský stát padl teprve roku 1227.

29. Kirgizové (Berezin: Kyrgyz) sídlili tehdy na horním Jeniseji, v dnešní Tuvě a Minusinské kotlině; od nich pocházejí dnešní Kyrgyzové, které Berezin nazývá starším ruským jménem Buruti. Tajná kronika (§ 239) vypráví o podrobení „lesních národů“, Ojratů a Kirgizů, v rámci výpravy Čingischánova syna Džočiho roku 1207. O Kirgizech Rašíd mluví i v Úvodu; tam uvádí tři kirgizské posly, zde jen dva. Jména první země a jejího bega v rukopisech chybějí; Berezin ponechal v textu mezeru. Podle něho čínské prameny znají kirgizské rody pod jmény, která odpovídají Rašidovu Jedi-inal a snad i Jedi-urun.

gové prokázali řečeným poslům dokonalou čest, poslali s nimi dva své posly, jednoho jménem Ilig-Temür a druhého Ajqaraq, propustili je zpět s bílým rohem a stali se Čingischánovi poddanými a podřízenými.

Příběh o konci Tochtoa-bekiho

[Plný nadpis: „Příběh o zajetí merkitského vládce Tochtoa-bekiho, který, jak bylo zmíněno, nejednou vedl válku a vyvolával nepokoje a v té době byl zabit.“]

V roce draka, odpovídajícím radžabu roku 604, když se Čingischán vrátil z vítězství nad zemí Tangut a od Kirgizů a begové té země se podrobili, přišel do svých domovů; tam strávil léto a v zimě se šťastně pustil do pronásledování Tochtoa-bekiho a Küčlüga, kteří oba utekli z bitvy s Bujuruqchánem a přišli do země při Irtyši.³⁰ Cestou stráže a předvoj vojska nenašly na kmen Ojratů, jejichž hlavou byl Qutuqa-beki. Ten kmen, nemaje možnost ani sílu k boji a odporu, se podrobil, připojil se a sloužil Čingischánovu vojsku za průvodce.³¹ Náhle přivedli vojsko na Tochtoa-bekiho, vládce Merkitů, a na Küčlüga, syna Tajang-chána, takže oba zaskočili a úplně vyplnili jejich domácnosti, stáda koní i dobytka. Tochtoa byl zabit v bitvě, kdežto Küčlög s několika málo lidmi vyvázl a hledal útočiště v zemi Kara-Kitajů. Zůstal tam nějaký čas: gürchán ho přijal laskavě, nazval ho synem a po nějaké době mu dal svou dceru.³² Konec té věci bude vyprávěn později na svém místě, pokud Bůh Nejvyšší dá.

30. Rok draka je rok 1208 (radžab 604 začal kolem 21. ledna 1208); zimní tažení na Irtyš tedy spadá do zimy 1208/1209. Berezin: Rašíd i zde sleduje čínské anály, které navíc uvádějí, že Čingischán strávil léto v chladnějších krajích; v Tajné kronice jsou tažení proti Merkitům popletena, obsahují však některé podrobnosti.

31. Ojratí byli „lesní národ“ usazený západně od Bajkalu v povodí horního Jeniseje. Podle Tajné kroniky (§ 239) se Qutuqa-beki podrobil Džočimu a vedl Mongoly k ostatním lesním kmenům; jeho rod se pak s Čingischánovým domem spojil mnoha sňatky.

32. Kara-Kitajové (čínsky Si-Liao, „Západní Liao“) byli potomci kitanské dynastie Liao, kteří po pádu své říše v severní Číně založili ve 12. století stát v Sedmiřící a Turkestánu s hlavním sídlem v Balásághúnu; jejich vládce nesl titul gürchán. Posledním gürchánem byl Jelü Č'-lu-ku. Küčlög se oženil s jeho dcerou a roku 1211 ho zbavil vlády; o jeho konci vypráví následující kapitola.

Příběh o podrobení Ujgurů a o idikutovi

[Plný nadpis: „Příběh o přijetí poddanství kmenem Ujgurů a o tom, jak Čingischán obdařil jejich vládce idikuta svou přízní.“]

Zjara roku moqaj, jenž je rokem hada a odpovídá ša'bánu roku 605 hidžry, ³³ se idikut, vládce Ujgurů, přiklonil na Čingischánovu stranu, ³⁴ neboť slyšel pověst o Čingischánově velikosti, moci, spravedlnosti a štědrosti. V té době Ujgurové platili daň gürchánovi a nejstarší z jeho begů, jménem Šukem, byl nad nimi jako správce. ³⁵

Idikut správce Šukema zabil a zamýšlel poslat posly do služby Čingischánovi. Pověst o té události dolehla k Čingischánovu sluchu; vyslal k idikutovi poselstvo: jeden posel se jmenoval Alp-Utuq a druhý Darbaj. Když přišli, idikut se jejich příchodu velice zaradoval, uctil je a projevil jim úctu, rozličným způsobem prokazoval oddanost a v jejich společnosti poslal do služby Čingischánovi dva ze svých poslů, jménem Boguš Iš-Iguči a Algyn-Temür Tutuq. ³⁶ Skrze ně mu vzkázal:

„Od přicházejících i odcházejících jsem slyšel o moci, velikosti, vládě a síle krále, který drží a podmaňuje svět. Dostal jsem se do sváru s gürchánem, vládcem Kara-Kitajů, a chtěl jsem vyslat posly, vyložit úplně i v podrobnostech gürchánovy poměry a vše ostatní, co vím, a sloužit upřímným srdcem. Právě když jsem o tom přemýšlel, přišli dříve Čingischánovi poslové: zdálo se mi, jako by se nebe vyjasnilo od mraků a slunce se zářivě vynořilo zpoza nich, jako by led, který

³³. Rok hada je rok 1209; ša'bán 605 začal kolem 8. února 1209. Berezin: protože Ujgurové sídlili blíže k západu, Rašíd o nich vypráví mnohem podrobněji než východoasijsí dějepisci Čingischána.

³⁴. Ujgurské království s letním sídlem v Bešbalyku a zimním v Qočo (u dnešního Turfanu) bylo nejvzdělanějším turkickým státem Vnitřní Asie; Ujgurové mezi sebou měli buddhisty, nestoriány i manicheje a jejich písmo převzali Mongolové. *Idikut* (turkicky „pán posvátného štěstí“) byl titul jejich vládce; tehdejší idikutem byl Barčuq-art-tigin. Berezin k Rašídovu výkladu jména Ujgur (z tureckého „spojenec“) připomíná, že čínské Chuej-chu má podobný význam.

³⁵. Tj. *šahna*, místodržící či rezident, který za svrchovaného vládce dohlížel na vazalský stát a vybíral daň. V Úvodu i u Abu l-Ghází a Mírchwánda se jmenuje Šadkem.

³⁶. Berezin upozorňuje, že v Úvodu jsou jména idikutových poslů úplně jiná než zde; v Tajné kronice nachází posla Atgilacha (§ 238: Atqiraq; vedle něho Darbaj). Jména jsou v rukopisech silně porušena a jejich čtení je nejisté.

zamrzl na hladině řeky, roztál a opět se ukázala čistá tekoucí voda.³⁷ Velice jsem se zaradoval srdcem i nitrem. Od této chvíle odevzdávám celou ujgurskou zemi a stávám se služebníkem a synem Čingischánovým.“

Taková slova mu vzkázal. Jak bylo řečeno již předtím, Tochtoa-beki padl ve válce šípem a byl zabit; jeho bratr Qudu a jeho synové Čila'un, Džijuk a Qultuqan-mergen – význam slova *mergen* je „dobrý střelec“, a protože takový byl, nazývali ho mergen –, zkrátka všichni čtyři se z bitvy zachránili a chtěli vzít Tochtoovo tělo, ale nenašedše vhodnou příležitost, sebrali ve spěchu jen jeho hlavu.³⁸ Utekli od Irtyše, přišli do země Ujgurů a poslali k idikutovi posla, kterého nazývali Ebügen. Toho posla idikut zabil, a z té příčiny se spolu utkali v bitvě na řece zvané Džem-müren a oni byli poraženi. Ti čtyři spolu s Küčlügenem se odtud vzdálili a odešli do jiných končin, o nichž bude zmínka.

Idikut, protože věděl, že jsou nepřáteli Čingischánovými, je nepřijal, vstoupil s nimi do boje, zahnal je na útěk a se zprávou o té události poslal do služby Čingischánovi čtyři své nökery, jménem Arslan-buqa, Čaruquga, Pulad-tigin a Inal Qijasunčči. Ten čin vyzněl chvályhodně a byl v souladu s předchozím jednáním. Když oni dva zmínění poslové přišli s posly Čingischánovými a ta slova přednesli, Čingischán projevil přízeň a vydal jarlyk,³⁹ že jestliže idikut má opravdu v srdci prokazovat služby, ať osobně vezme z toho, co má a co je hotového a po ruce v pokladnici, a přinese to. S tímto důležitým posláním poslal znovu Alp-Utuqa a Darbaje. Když tam přišli, idikut prohlédl pokladnici, vzal, co uznal za hodné a vhodné z mincí a ze všeho zboží, které bylo po ruce, a vydal se k Čingischánovi.

37. Berezin: obrazné rčení idikutovo opakuje v poněkud jiné podobě Mírchwánd, u ostatních dějepisců chybí. Tajná kronika (§ 238) vkládá idikutovi do úst podobné přirovnání o mracích, které se roztoustí, a ledu, který roztaje.

38. Berezin: druhý Tochtoův syn, zde Džijuk, se ve všech variantách rukopisů Dějin Čingischána jmenuje Madžar. Podle Tajné kroniky (§ 198) zasáhl Tochtou zbloudilý šíp u Irtyše; jeho synové nemohli vzít tělo ani ho pohřbít, a proto mu utkali hlavu a odnesli ji. O pozdějším osudu Qudua a Qultuqan-mergena, proslulého lučištníka, vypráví následující kapitola. Řeka Džem-müren (Džam-müren) není jistě ztotožněna; ležela zřejmě na pomezí ujgurské země, v povodí řek tekoucích z Tienshanu nebo z Altaje.

39. *Jarlyk* – písemný rozkaz či výnos mongolského panovníka; později také listina udělující výsady a úřady.

Čingischán, když znovu vypravil poselstvo k idikutovi, strávil léto roku morin, jenž je rokem koně a odpovídá roku 606, ve své ordě. Idikut se ještě zabýval přípravami a nepřišel, když nastal podzim. Čingischán se zabral válkou s Tangutem, kterému říkali Qašin: přitáhl k městu, které nazývají Irakaj, a přikázal zavést pořádek v tangutském panství; tangutský vládce mu dal svou dceru.⁴⁰ Vrátil se jako vítěz a přemožitel, a když šťastně dorazil, dostavil se idikut a se svou poslušností přišel i vládce Karluků Arslan-chán. Stalo se to zjara roku qonin, jenž je rokem ovce a odpovídá roku 607; z té příčiny bude konec vyprávění o idikutovi, který je obsažen ve vyprávění o Arslan-chánovi, uveden později, pokud Bůh Nejvyšší dá.

Protože jsou po oddílech sepsány dějiny Čingischána od počátku roku quluqana, jenž je rokem myši a odpovídá džumádá al-áchir roku 600 hidžry, do konce roku morin, jenž je rokem koně a připadá na ša'bán roku 606, po dobu sedmi let – v tomto posledním roce bylo Čingischánovi padesát šest let –, začneme nyní dějiny chákánů, chalífů, sultánů, vládců a atabegů, kteří byli během těchto sedmi let Čingischánovými současníky v končinách od východu na západ; sepíšeme je stručně a potom se opět vrátíme k dějinám Čingischána, které následovaly po tomto období, a sepíšeme je obšírně, pokud Bůh Nejvyšší dá.⁴¹

Dějiny Čingischána od roku ovce do roku tygra

[Plný nadpis: „Dějiny Čingischána od počátku roku qonin, jenž je rokem ovce a připadá na měsíc ša'bán roku 607 – v tom roce vytáhl na Čínu a zahájil válku s Altan-chánem, vládcem Číny –, do konce roku bars, jenž je

40. Irakaj (novější čtení Erigaja) je tangutská pevnost Wu-la-chaj na severu země, u Žluté řeky. Čínské anály kladou tuto velkou výpravu do let 1209–1210: Mongolové dobyli Wu-la-chaj, oblehli tangutské hlavní město Čung-sing a pokusili se je zatopit protržením hrází, ale voda zaplavila i jejich tábor. Tangutský král Li An-čchüan pak uzavřel mír, uznal se vazalem a dal Čingischánovi za manželku svou dceru, kterou prameny nazývají Čaqa. Berezin poznamenává, že čínské anály toto třetí tažení líčí velmi podrobně, kdežto Tajná kronika, jejíž děj se nyní přesouvá za hranice Mongolska, přestává být užitečnou pomůckou.

41. Rašid za každé období Čingischánových dějin vkládá stručný přehled současných vládců jiných zemí: chákánů (čínských císařů a turkických chánů), abbásovských chalífů v Bagdádu, sultánů (zejména chorezmských), místních vládců a atabegů – původně vychovatelů seldžuckých princů, později samostatných dynastií v Íránu, Iráku a Sýrii. Berezin tyto synchronní přehledy nepřekládá a jeho text pokračuje rovnou dalším obdobím Čingischánových dějin.

rokem tygra a připadá na měsíc zú l-qa'da roku 614; délka tohoto období činí osm let.“⁴²

V tom posledním roce bylo Čingischánovi šedesát čtyři let. V tomto období nejprve uspořádal čínskou věc a vrátil se, vypořádal se s věcí Kūčlügovou a s věcí Qudua, vládce Merkitů, a zajal a pobil všechny z lidu, který se po přijetí poddanství vzbouřil – takové byly kmeny Kirgizů, Tumatů a další.⁴³

Příběh o podrobení vládce Karluků a idikuta

Zjara roku ovce, odpovídajícího roku 607, přišel Arslan-chán, chán Karluků,⁴⁴ do služby Čingischánovi, podrobil se a na místě Kerulen předložil dary. Tam za ním přišel také idikut, vládce Ujgurů, podal dary a přednesl prosbu:

„Jestliže Čingischán prokáže přízeň a povýší svého otroka, dostane se mi za to, že jsem zdaleka slyšel a zblízka přišel, lemu červeného pláště a kroužku zlatého opasku; budu pátým synem vedle čtyř synů Čingischánových a rozmnožím svou službu a úslužnost.“

Čingischán pochopil, že si přeje dceru, a poručil: „Dám mu dceru a bude také pátým synem.“⁴⁵

42. Ša'bán roku 607 začal kolem 18. ledna 1211, zú l-qa'da roku 614 koncem ledna 1218; období zahrnuje léta 1211–1218. Šedesát čtyři let v roce 1218 opět vychází z Rašídova data narození roku 1155.

43. Tumat (Qori-Tumat) byli lesní kmen v okolí Bajkalu. Když se roku 1217 vzbouřili, padl v boji s nimi Čingischánův věrný Boroquul-nojan; vzpouru pak podle Tajné kroniky (§ 240) potlačil Dörbej-došin.

44. Karlukové byli turkický národ usazený v té době v Qajalyku v Sedmířící, jižně od jezera Balchaš; byli vazaly Kara-Kitajů a stejně jako Ujgurové se od nich odvrátili. Čínské anály rovněž uvádějí, že roku 1211 přišli vládce Karluků Arslan-chán a ujgurský idikut k Čingischánovi na řeku Kerulen.

45. Červený plášť a zlatý opasek byly odznaky, jimiž panovník oblékal a opásával své věrné; idikut žádá o přijetí do nejbližšího okruhu chánova domu, jak Čingischán ihned pochopil. Idikutovi byla zaslíbena Čingischánova dcera Al-altun (Altun-beki); podle jedné Rašídovy zprávy se sňatek pro Čingischánovu smrt neuskutečnil, Tajná kronika (§ 238) naopak uvádí, že ji idikut dostal. Titul „pátého syna“ vyjadřoval výjimečné postavení ujgurského vládce mezi Čingischánovými vazaly.

VII. Tažení proti Altan-chánovi a konec Merkitů (1211–1218)

[Kapitola obsahuje Rašídovo vyprávění o prvních letech velkého tažení proti severní Číně, kde vládla džürčenská dynastie Ťin („Altan-chán“), až po obležení a pád Čung-tu (Peking), dále o posledních výpravách do Číny, o návratu Čingischána do Mongolska, o vyhlazení zbytků Merkitů a o výpravě proti Tumatům, při níž padl Boroquľ-nojan. Končí jmenováním Mukaliho místodržícím v Číně. Rašíd zde vychází z čínských pramenů, a proto je jeho vyprávění hustě posázeno čínskými jmény míst a osob, v perském písmu často zkomolenými. V textu je ponecháváme v Berezinově čtení (v českém přepisu); jen u několika hlavních měst a osob, jejichž totožnost je nesporná (Čung-tu, Nan-ťing, Si-ťing, Tung-ťing; Ťiou-ťin, Ming-an, Liou-ke, Čang Č'), užíváme obvyklé podoby. Ztotožnění, pokud jsou známa, podávají vysvětlivky. Text je přeložen v úplnosti.]

Příběh o počátku Čingischánova tažení do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o počátku tažení Čingischána na stranu Chataje, Kara-Kitajů a Džurdže a o ovládnutí větší části té země a říše, kterou Mongolové nazývají Džavqut.“]¹

Na jaře roku berana, jenž odpovídá měsíci ša'bánu roku 607,² poručil Čingischán vytáhnout do země Chataj. Nejprve vyslal na stráž do dolní (zadní) strany muže jménem Toqučar z kmene Kungirátů, jemuž říkali Dalan-turqaqtu Toqučar,³ se dvěma tisíci muži, aby měl, až vytáhne do čínské země, záda v bezpečí před kmeny mongolskými, kerejskými, najmanský-

1. Rašíd tu jako obvykle rozlišuje Chataj (Kitaj; jméno odvozené od Kitanů) – tj. severní Čínu –, Kara-Kitaje, jimiž zde míní kitanské obyvatelstvo severní Číny, a Džurdže, tj. Džürčeny, tunguzský lid, který roku 1115 založil dynastii Ťin („zlatou“) a vládl severní Číně až do roku 1234. Džavqut (Džaqut) je mongolské jméno severní Číny ovládané Džürčeny.

2. Rok berana odpovídá roku 1211; ša'bán 607 hidžry připadá na leden až únor 1211. Berezin poznamenává, že Rašíd líčí čínské tažení velmi podrobně, jen mu chybí přesné datování jednotlivých událostí, které by bylo možno získat srovnáním s čínskými prameny.

3. Berezin čte jméno Togadžar, níže Tugodžar. Přízvisko Dalan-turqaqtu se obvykle vykládá jako „mající sedmdesát strážců“ (mong. *dalan* „sedmdesát“, *turqaq* „denní strážce“).

mi a jinými, které byly z větší části podrobeny, aby i tábořiště (ordy) byla v bezpečí a nestalo se, že by se některé z rozprášených kmenů znovu spolčily a pomýšlely na odboj. Když tuto opatrnost uvedl ve skutek a uspořádal vojska, vytáhl na podzim téhož roku šťastně do pole, aby podmanil zemi Chataj, Kara-Kitajů a Džurdže, kterou Mongolové nazývají Džavqut a Číňané ve své řeči Chan-c'.

Hranice té země směrem k Mačinu dosahuje za řekou Qara-müren až k moři. Mačin nazývají Číňané Man-c'. Druhou hranici tvoří strana Džurdže. Slovo Džurdže je mongolský výraz; čínsky se říká Niu-č'. Další hranici tvoří země a step Kara-Kitajů. Ty kmeny jsou všechny stepní a stýkají se se stepními Mongoly; mluva, vzhled i obyčeje jsou u jedněch i druhých velmi podobné. Čínsky se kara-kitajský lid nazývá Čidan-tazy.⁴ Další hranici tvoří země, která se nově podrobila Čingischánovi. [Tamější národy mají] každý zvlášť své určité jméno a panovníka. Obyčeje mají podobné čínským a indickým a víry smíšené; u jednoho z těch kmenů je dokonce obyčejem dělat si na zuby pouzdro (překryv) ze zlata: když jedí, ten překryv snímají, a když dojedí, znovu si ho nasazují na zuby. Syn jejich panovníka nyní slouží qa'anovi v jeho družině jako stolník.⁵ Ta zmíněná země se zčásti dotýká Tibetu, zčásti země Qarajang. Číňané nazývají Qarajang Liu, to jest „velká země“. To panství zaujímá veliký prostor a nyní je rovněž poddáno qa'anovi. Vzhled mají někteří světlý jako Číňané, jiní tmavý, rovněž jim podobný. V indickém a kašmírském jazyce se ta země nazývá Kandar, země Chataj Čin a Mačin Mahačin, to jest „velký Čin“. Protože naše země leží blízko Indie a kupci se většinou vracejí přes ni, nazývají se v těchto krajích ty země po indicku také Čin a Mačin, avšak původní slovo je Mahačin. Panovníci Kara-Kitajů, Džurdže, Chataje a Mačinu, kteří byli ve všech dobách, budou všichni vylíčení podrobně a postupně v dějinách Chataje a Mačinu, jež budou tvořit zvláštní dodatek tohoto pozh-

4. Čínsky *Chan-c'*, „Chanové“, tj. Číňané jako národ. Qara-müren („Černá řeka“) je mongolské jméno Žluté řeky (Chuang-che). Mačin je jižní Čína, tehdy říše Jižních Sungů (Nanchias); čínské *man-c'* znamenalo „jižní barbaři“. Niu-č' je čínské Nü-č' či Nü-čen, tj. Džürčeni. Jméno Čidan-tazy podle Berezina připomíná čínské Taj-jang Ci-tan, jak Číňané nazývali Kitany; snad je z něho zkomoleno. Kitanové vládli severní Číně jako dynastie Liao (907–1125), než je vystřídali Džürčeni.

5. Tento lid se „zlatými zuby“ zná i Marco Polo (pod perským jménem Zardandan); sídlil v dnešní čínské provincii Jün-nan. Qa'anem Rašid míní velkého chána v Číně: Kublaje (1260–1294), případně jeho nástupce Temüra. Stolník (mong. *ba'urči*) byl čestný úřad v chánově družině.

naného díla;⁶ na tomto místě jsme pro vysvětlení poměrů těch zemí a jejich jmen promluví jen stručně. Vraťme se k vyprávění o Čingischánově tažení do Chataje.

Když Čingischán vytáhl do těch krajů, přišel nejprve k řece Tel a dobyli měst Tisu a Badini; odtud odešli a dobyli měst Tuša, Chučen-čou, Chun-čou a Fu-čou. Čingischánovi synové Džočí, Čagataj a Ögedeje dobyli všichni tři měst Jün-nej, Tung-šeng, Wu-čou, Šuo-čou a Feng-čou⁷ a nesmírně velké město jménem Sibkin – je v něm mnoho vysokých a krásných staveb a patří kmeni Džurdže – spolu s jeho zemí, o níž se říká, že je to země sedmdesáti tümenů; to vše dobyli, a aniž by se zdržovali oklikami, prošli a odešli.⁸

Téhož podzimu poslal Džebeho k městu Tung-t'ing, jednomu z měst Džurdže, jež je nesmírně velkým městem.⁹ Džebe tam přišel, město neoblehl, obrátil se zpět a pozvolna se vzdaloval. Od stanice ke stanici přicházela zpráva, že vojsko odtáhlo zpět a odešlo daleko. Když ušli padesát farsachů a obyvatelé města nabyli jistoty, že vojsko odešlo, zanechal Džebe svá zavazadla, vybral nejsilnější koně a vydal se na cestu; spěchal nalehko ve dne v noci, až dorazil k městu znenadání, aniž by ho předešla zpráva nebo se ukázala jakákoli stopa, a dobyl ho.

6. Qarajang je dnešní Jün-nan, dříve království Ta-li, které dobyl Kublaj roku 1253. Výklad jména Liu jako „velká země“ je Rašídův. Mahačín je sanskrtské *mahá-čína*, „velká Čína“. „Naší zemí“ se rozumí Írán ílchánů, pro něj Rašíd psal. Rašídovy Dějiny Chataje (Číny) tvoří samostatnou část *Sborníku letopisů*.

7. Jméno řeky Tel je nejisté, snad jde o jezero Dalaj-nor. Z měst, která Mongolové zpočátku dobyli, uvádí podle Berezina i čínská oficiální historie (v ruském překladu o. Jakinfy Bičurina, *Istoriija pervych četyrech chanov*) Chun-čou a Fu-čou; šlo o pohraniční města severně od Velké zdi. Města dobytá syny stojí v Berezinově textu ve zkomolených podobách Jun-juj, Duň-čen, Du-čou, Sun-čou a Juň-čou; Berezin je v poznámce srovnal s čínskou historií a podal správné čtení, které zde užíváme. Leží v dnešním severním Šan-si a ve Vnitřním Mongolsku.

8. Berezin: jménem Sibkin se rozumí Si-t'ing, „západní hlavní město“ Ťinů, dnešní Ta-tchung v provincii Šan-si. Podle čínských pramenů Mongolové Si-t'ing tehdy marně obléhali.

9. Tung-t'ing, „východní hlavní město“ Ťinů, dnešní Liao-ang v jižním Mandžusku. Lest s předstíraným ústupem popisují i čínské prameny a Tajná kronika (kde se město nazývá Dungčang). Farsach (parasanga), perská délková míra, asi 6 km.

Čingischán se zastavil u města zvaného Fu-čou a zabýval se jeho obléháním. Velitelé džurdžského vojska Ťiou-t'in a Wan-nu,¹⁰ kteří tam byli begy a veleli velkému vojsku, se sešikovali a stanuli na vrcholu pahorku Hünen-gen-daba'an, který leží nedaleko Qara'un-džidunu – nyní tam letuje vojsko qa'anovo. Velitelé čínského vojska Baguša a Samčín se radili s velitelem džurdžského vojska Ťiou-t'inem a říkali: „Vojska Čingischánova vyplnila město Fu-čou, zabývají se dělením kořisti, koně pustila na pastvu, jsou bezstarostná a o ničem nevědí. Udeříme-li na ně znenadání, rozbijeme je.“ Ťiou-t'in odpověděl: „Místo je pevné. Vytáhneme společně časně zrána s mnoha pěšími i jezdci.“ Když se takto uradili, vyrazili. Čingischán dostal zprávu ve chvíli, kdy vojáci jedli. Vylili kotle, spěšně vyrazili a postavili se ve dvou oddílech na místě zvaném Chur-čou,¹¹ aby vyčkali příchodu nepřítele. V té bitvě byl Ťiou-t'in velitelem vojska čínského Altan-chána.

Tedy byl panovník Chataje, Kara-Kitajů a Džurdže z kmene Džurdže. O čínských panovnících, kteří byli před těmito Džurdži z kmenů kara-kitajských a čínských, bude řeč v dějinách Chataje, z nichž to bude podrobně známo. Tento panovník, který vedl spor s Čingischánem a jeho vojskem, byl z kmene a země Džurdže, z potomků [muže] zvaného Raj-kemun Aguda. Aguda je jméno a ostatní je přízvisko. Mongolové toho Agudu nazývají Moguni. Mongolové všechny jeho potomky, kteří byli panovníky, nazývali Altan-chán; tento poslední Altan[-chán], který válčil s Čingischá-

10. Jména jsou v rukopisech zkomolena téměř k nepoznání. Berezin v textu čte čtyři jména: Gju-gjaň Nardu, Čžiutaj Utedu, Anu-Nardu a Min-gaň. V poznámce však sám uvádí, že čínská historie jmenuje t'inské generály Wan-jen Ťiou-t'ina a Wan-jen Wan-nua, v nichž poznává dvě z Rašídových jmen; Nardu pokládá za zkomolený titul a v dalším jménu tuší zkomoleného Ming-ana. Tak text čtou i novější edice. Ťiou-t'in je Berezinův Gju-gjaň, s nímž se setkáme ještě dále.

11. Hünen-gen-daba'an („Liščí průsmyk“, Berezin čte Ungen-daban) je čínský Jie-chu-ling („Hřbet divoké lišky“) severozápadně od dnešního Čang-t'ia-kchou (Kalganu); Berezin poznamenává, že jméno je zjevně mongolské. Qara'un-džidun je pohoří v této oblasti, známé i z Tajné kroniky. Bitva se odehrála na podzim 1211 a znamenala zničení hlavní t'inské polní armády. Místo „Baguša a Samčín“ čtou novější edice jediné jméno s titulem, Qusha Samdžin, tj. t'inský velitel Hu-ša. Chur-čou je podle Berezina přepis čínského Cho-el-cuej (Chuan-er-cuej), severního ústí průsmyku za Kalganem. Velitel Chošo, o němž je řeč dále, je snad též Hu-ša; čínské prameny uvádějí, že Hu-ša z bitvy unikl a později se stal v Čung-tu strůjcem převratu.

nem a Ögedejem, se čínsky jmenuje Susja.¹² Vyprávění o něm od počátku do konce bude podáno později s výkladem; na tomto místě je o tom řečeno jen potud, a vraťme se k naší řeči.

Když Čingischán rozdělil vojsko na dvě části, pozorně sledoval blížícího se nepřítele, sešikován do řad. Vojsko Altan-chánovo bylo převelice početné. Jeho velitel, zmíněný Ťiou-t'in, si zavolal jiného knížete jménem Ming-an a řekl mu: „Ty jsi dříve pobýval mezi Mongoly a znáš Čingischána. Jdi a řekni mu:

„Co zlého jsi od nás zakusil, že takto s vojskem táhneš proti nám?“

Odpoví-li ti tvrdým slovem, vynadej mu i ty.“ Ming-an podle Ťiou-t'inova slova přišel k Čingischánovi a vyřídil vzkaz. Čingischán ho dal zajmout a držet, aby se ho po bitvě vyptali na jeho řeč. V té chvíli se vojska střetla a rozpoutala boj. Jakmile mongolské vojsko rychle rozbilo menší část vojska čínského, kara-kitajského a džurdžského a pobilo jich tolik, že všechna pole v těch končinách naplnil puch tlení, pustili se Mongolové za prchajícími, až došli k vojsku, které bylo hlavním oddílem. Velitele toho vybraného vojska jménem Chošo rovněž porazili i s jeho vojskem na místě zvaném Choj-che-pchu a obrátili ho na útěk. Ta bitva byla nesmírně velká a slavná, takže ještě dnes je mezi Mongoly velmi známá a proslulá bitva, kterou Čingischán svedl u Hünenen-daba'anu. Proslulí muži čínští a džurdžští v té bitvě zahynuli. Čingischán se odtamtud vrátil šťasten a u cíle svých přání.

Otázal se na jeho řeč knížete Ming-ana, kterého dal zajmout a svěřit do stráže, a řekl: „Čeho zlého se ti ode mne dostalo, že jsi přede všemi mluvil zlá slova?“ Ming-an odpověděl:

„Již dříve jsem měl v úmyslu přijít k tobě do služby a podrobit se, ale bál jsem se, že mě budou podezírat a nepustí mě. Když chtěl Ťiou-t'in k tobě někoho poslat s oněmi slovy, přihlásil jsem se sám a pod tou

12. Aguda (čínsky Wan-jen A-ku-ta, vládl 1115–1123) byl zakladatelem dynastie Ťin. Berezin poznamenává, že přízvisko Raj-kemun nesouhlasí s čínskými zprávami; snad je zkomolené z nějakého čínského titulu. Nejisté je i mongolské Moguni. Mong. *altan*, „zlaté“, je překladem čínského jména dynastie Ťin, „zlatá“. Rašid zde slučuje několik ťinských císařů: s Čingischánem válčil nejprve Wej-šao-wang (1209–1213), pak Süan-cung (1213–1224); posledním císařem, s nímž válčil Ögedeje, byl Aj-cung (1224–1234), vlastním jménem Šou-sü – z toho je snad Rašidovo Susja.

záminkou jsem k tobě přišel do služby. Nebýt té příležitosti, jak bych byl mohl přijít?“

Čingischán jeho řeč schválil a propustil ho.¹³

Potom dobyli města Süan-te-čou, jež bylo z největších měst, a rozbořili je; odtud táhli k městu Ta-in-chu, které je veliké.¹⁴ V tom kraji je mnoho sadů a zahrad a vína je tam hojnost. Když tam přišli, bylo tam mnoho silného vojska; nemohli se přiblížit a obrátili se zpět. Poslali s vojskem Toluj-chána a Čigü-küregena, syna Alči-nojana z kmene Kungirátů, oba dva.¹⁵ Ti se s nimi utkali a porazili je, vystoupili na městské hradby a dobyli pevnosti jménem Ču a vrátili se. Oni se však podruhé vzbouřili; na podzim Čingischán sám zaútočil, to město dobyl a rozbořil.

Potom táhl k velkému městu z měst Altan-chánových, jehož jméno bylo Chuaj-laj. Byl tam s mnohým vojskem vážený kníže z knížat Altan-chánových, jemuž říkali Gju-ge-čung-še: Gju-ge je jméno a čung-še znamená „kníže deseti tisíc“. Čingischán se s ním utkal, toho knížete zabil a hnál [jeho vojsko] až k průsmyku, jemuž říkají Chabčal; chabčal znamená průsmyk, místo vytesané ve skále.¹⁶ Mnoho z nich pobil. Vojsko Altan-chánovo zřídilo na každém místě v průsmyku pevnosti, opevnilo se a střežilo je vojsky. Čingischán vyslal s vojskem dva begy z kmene Kungirátů, jednoho jménem Qataj a druhého Buča, aby střežili ústí té soutěsky, a sám se vydal oklikou kolem toho průsmyku k jinému průsmyku, který se nazývá Si-kin-gju. Altan-chán, uslyšev tu zprávu, poslal spěšně s mnohým vojskem knížete jménem Nodun,¹⁷ aby Čingischánovi zabránil projít a vyjít na rovinu.

13. Berezin: čínská jména jsou v tomto vyprávění podána věrně, jen podle čínské historie Ming-an k Čingischánovi prostě přeběhl a sdělil mu podrobnosti o stavu džürčenské armády. Ming-an pak sloužil Mongolům jako velitel a dále ho uvidíme při dobývání Čung-tu.

14. Berezin: v čínské historii se tato města nazývají Süan-te-fu (dnešní Süan-chua) a Te-sing-fu. Pevnost Ču je podle Berezinova dohadu snad Čo-lu.

15. Alči-nojan (Berezin ho čte na různých místech Indžu, Anču a Anči) byl bratr Čingischánovy choti Börte a jeden z předních kungirátských velitelů. Jeho syn Čigü byl chánovým zetěm (küregen).

16. Altan-chánův velitel Gju-ge je podle Berezina v čínské historii nejspíše Čžu-ge Kao-čchi. Titul čung-še je patrně čínské *jüan-šua*, „vrchní velitel“, které Rašid zaměňuje s *wan-šua*, „velitel deseti tisíc“; odtud různé podoby čung-še, jun-šaj, wan-šaj v textu. Chabčal je podle Berezina známý průsmyk Ťü-jung-kuan severozápadně od Pekingu, v Tajné kronice Čabčijal.

17. Průsmyk Si-kin-gju je podle Berezina čínský C'-t'ing-kuan jihozápadně od Pekingu. Knížete Nodun nazývá čínská historie podle Berezina O-tun.

Než však ten kníže dorazil, vyšel Čingischán z qa'alqy, to jest z průsmyku, a poslal Džebeho s vojskem k poslednímu ústí Chabčalu, aby je střezil; ten nečekaně napadl nepřítele, který nebyl na stráži. Zmínění Qataj-nojan a Buča, které oba zanechal ke střežení ústí průsmyku, se k němu oba připojili.

Potom poslal Čingischán Qataj-nojana s pěti tisíci jezdci, aby střezil cestu k městu, které nazývají Čung-taj, a sám zaútočil a stanul u brány města zvaného Čžo-čou. Po dvacet dní je obléhal a dobyl je. Potom poslal Džochiho, Čagataje a Ögedeje na pravou stranu k pohoří Čžo-lu, aby se zmocnili země, která leží při tom hřbetu. Dobyli všech měst a pevností od města Tučou až po město Chuaj-meng-čou; dobyli dvou velkých měst, z nichž jedno Mongolové nazývají Čagan-balgasun a čínsky Čin-t'in-chu – je nesmírně veliké –, a druhé, menší, nazývají Wu-čou. Odtud odešli a táhli ke Qaramürenu, což je veliká řeka: pramení v zemi Tibet, protéká čínskou zemí, vlévá se do moře a nikde nemá brodu. Když se odtud obrátili, vyplnili cestou město Tung-fu.¹⁸

Na levou stranu, to jest k mořskému pobřeží, poslal Čingischán Džochi-Qasara, Alči-nojana z Kungirátů, svého mladšího syna Džurčedeje a Buču z Kungirátů, všechny čtyři, aby [ty kraje] podmaňovali.¹⁹ Oni táhli, dobyli měst Ťi-čou a Li-čou a rozbořili je, dobyli všech pevností, které byly na té cestě, a vrátili se.

Čingischán osobně s Toluj-chánem, jemuž říkali Eke-nojan,²⁰ táhl se středem prostřední cestou. Na dvě velká města, Tan-pien-fu a Taj-ming-fu, ne-

18. Čung-taj je snad zkomolené Čung-tu, tj. Peking. Jméno pohoří Čžo-lu je podle Berezina snad zkomolené, existovala však hora Čža-lu; Tu-čou je snad Taj-čou; Chuaj-meng-čou je složeno ze dvou měst, Chuaj-čou a Meng-čou. Z čínských pramenů je známo, že pravé křídlo pod Čingischánovými syny táhlo podél pohoří Tchaj-chang na jih až do dnešního Che-nanu a Šan-si. Čagan-balgasun („Bílé město“) je Čen-ting-fu, dnešní Čeng-ting v provincii Che-pej. Město Tung-fu je podle Berezina snad Tung-ming-fu.

19. Berezin: čínská historie jmenuje tyto vojevůdce Chadžar, Wan-t'in, No-jin a Čžo-čchi-boča; zjevně udělala z Alči-nojana dvě osoby a naopak z Džurčedeje a Buči jednu. Džurčedeje ztotožňuje Berezin s Čingischánovým synem, který je ve výčtu chánových dětí uveden jako Džurči a o němž se praví, že zemřel dříve než ostatní. Není však vyloučeno, že jde o stejnojmenného vůdce Uru'utů Džurčedeje, známého z předchozích kapitol.

20. Mong. *jeké nojan*, „Velký nojan“; tak byl Toluj nazýván, protože jako nejmladší syn zdědil otčův stan a jádro jeho vojska.

útočil a nezastavoval se tam; dobyl všech vesnic, měst a opevnění, k nimž dospěl, rozbořil je a vrátil se. Předtím obrátil zpět Mukali-govana a poslal ho k velkému městu, které nazývají Mi-čou. I on to město dobyl a stanul na hranicích města Čung-tu, které Mongolové dříve nazývali Chanbalyq, v očekávání, až se připojí k vznešenému tĕmenu Čingischánovu. V nynější době qa'an to město zalidnil a jeho jméno je Taj-tu.²¹ Byla tam jedna z rezidencí Altan-chánových; bylo to nesmírně velké město, bylo v něm mnoho vojska a bylo pevné. Když tam Čingischán šťastně dorazil, připojil se k němu Mukali-govan do služby. Od počátku pohybu Čingischánova vojska do Chataje až do chvíle, kdy dospělo do okolí zmíněného města, uplynuly celé dva roky: rok berana, odpovídající roku 607, a rok opice, odpovídající roku 608.²² Během té doby dobyl a podrobil všechna města, kraje a pevnosti, které byly zmíněny.

Příběh o Čingischánovi u Čung-tu, o Altan-chánově dceři a o dobytí Čung-tu

[Plné znění nadpisu: „Příběh o příchodu Čingischána do okolí města Čung-tu, o tom, jak mu Altan-chán poslal na usmířenou svou dceru, o Čingischánově návratu, o odchodu Altan-chána do města Nan-t'ing, o obležení Čung-tu Čingischánovým vojskem a o jeho dobytí.“]

Potom v roce takiqu, jenž je rokem kohouta a odpovídá ramadánu roku 609, přitáhl Čingischán do krajů zmíněného města Čung-tu.²³ Na konci jara byl Altan-chán v tom městě s knížetem a velitelem svého vojska jménem Ťiou-t'ín, jehož přízvisko bylo jun-šaj, to jest kníže celého vojska. To byl ten kníže, který se již jednou s Čingischánem utkal, jak bylo zmíněno. Uspořádal poradu v přítomnosti ostatních knížat [a řekl]: „Mongolské vojsko je nyní náraz zeslabeno. Kdybychom se s nimi teď utkali, co bude?“

21. Čung-tu, „střední hlavní město“ Ťinů, ležel na místě dnešního Pekingu. Kublaj-qa'an vedle něho od roku 1267 vystavěl nové hlavní město Ta-tu (turecky Chanbalyq, „chánovo město“, u Marka Pola Cambaluc).

22. Tj. 1211 a 1212. Čínské prameny rozkládají tažení, o nichž tu Rašíd mluví, do let 1211–1214; tažení tří knížat na jih a na východ spadá teprve do let 1213–1214.

23. Ramadán 609 hidžry připadá na leden až únor 1213. Podle čínských pramenů se Mongolové k Čung-tu přiblížili na podzim 1213 a mír, o němž je řeč dále, byl uzavřen na jaře 1214.

Jiný kníže, který měl hodnost vezíra a jmenoval se Jun-gun-čchin-san,²⁴ řekl:

„To není dobré, a to z toho důvodu, že vojsko, které máme shromážděno, má ženy a děti za městem: jak lze znát jejich smýšlení a smýšlení každého člověka? Budeme-li poraženi, všichni se rozprchnou; a porazíme-li Mongoly, celé naše vojsko se rozejde k ženám a dětem. Jak lze vydat náhodě sídlo dědů a předků a vysoký stupeň panovnický? Věci je třeba konat s jistotou. Nyní jde o to, abychom vyslali posla k usmíření; pak jistě odtáhnou ze země. Potom se poradíme znovu.“

Altan-chán tu řeč schválil, vyslal posla do služby Čingischánovi a poslal pro Čingischána svou dceru Kundžu-chatun; spolu s ní vyslal váženého knížete, který měl hodnost vezíra, jménem Ju-gin-min-jan.²⁵ Když tam dorazili, vyřídili vzkaz a odevzdali dívku, byl Čingischán spokojen s jejich poddaností a vrátil se. Ten kníže zůstal ve službě Čingischánově, provázal ho jako průvodce přes Chabčal a došel až k místu, jehož jméno je Mači; odtud se vrátil.

Téhož roku, po čtyřech měsících, odešel Altan-chán do města Nan-t'ing, aby tam zřídil sídlo. To město leží na břehu Qara-mürenu. Popisuje se, že je nesmírně veliké a jeho obvod činí čtyřicet farsachů. Za starých dnů bylo hlavním městem čínských panovníků; má tři nesmírně pevné hradby, řeku a sadů a zahrad bez počtu. K ochraně města Čung-tu zanechal Altan-chán svého syna a dal mu za nökery dvě nejstarší knížata, Fu-gina a Sin-čuna.²⁶

24. Jun-gun-čchin-san se podle Berezina v čínské historii nazývá Wan-jen Čcheng-chuej. Jeho řeč Rašid převzal téměř slovo od slova z čínské historie. Čchin-san je čínský titul čcheng-siang, „kancléř“.

25. Kundžu je čínské kung-ču, „princezna“, tedy titul, nikoli jméno. Berezin poznamenává, že čínská historie z pýchy vůči „barbarům“ uvádí, že císař Čingischánovi nedal vlastní dceru, nýbrž adoptivní dceru zemřelého císaře; její jméno neuvádí vůbec. Doprovázejícího ministra nazývá Wan-jen Fu-sing. Podle Berezina má Rašid i Tajná kronika podrobnosti, které čínská historie vynechává.

26. Berezin čte Temkin; jde o Nan-t'ing („jižní hlavní město“) Ťinů, dnešní Kchaj-feng v provincii Che-nan. Císař Süan-cung se tam přestěhoval v létě 1214, což Čingischán považoval za porušení míru. Kchaj-feng byl sídlem dynastie Severních Sungů (960–1127). Jména čínských velitelů v Čung-tu jsou u Rašida popletena; v čínské historii se podle Berezina nazývají Wan-jen Fu-sing a Mo-nien Ťin-čung. Týž Sin-čun se dále objevuje jako Sun-čun.

Když Altan-chán přišel do města Čžo-čou, dohnalo ho kara-kitajské vojsko, které šlo za ním, na místě zvaném Lin-Lingja-gilsun. Poručil, aby jim vzali zpět zbraně, které jim předtím rozdal. Řekli: „Z jaké příčiny?“, neuposlechli a odepřeli. Proto popravili velitele toho vojska jménem Sjan-gun, a oni se z toho důvodu vzbouřili, postavili si za vůdce tři muže – jméno jednoho bylo Čida, druhého Bejzer a třetího Ilar – a vrátili se.²⁷ Zpráva o tom došla Fu-gin-čchin-sanovi, který byl jedním z knížat Altan-chánových a táhl za všemi vojsky. Ihned poslal vojsko k mostu, který byl na přechodu, aby nedovolilo Kara-Kitajům přejít přes most. Kara-kitajské vojsko dospělo k tatarským kmenům, které sídlily v těch krajích a patřily k poddaným Altan-chánovým. Připojili je k sobě a tisíc mužů přepravili přes řeku, aby napadli zezadu vojska střežící most. Obrátili je na útěk a některé pobili, vzali jim koně, zbraně a zásoby a dali je svému vojsku; a přejdouce přes most, odehnali všechna stáda koní i dobytka Altan-chánova syna a jeho knížat, která se pásala v okolí Čung-tu. Tak nasýtili a nakrmili své vojsko.

V tomto neklidném čase se jeden z Kara-Kitajů jménem Liou-ke, vida zmatený stav čínské země, zmocnil krajů a velkých měst Džurdže, které sousedily s jurtami kara-kitajských kmenů a nazývají se Tung-t'ing a Femin, a nazval se Li-wang, to jest sultán jedné oblasti. Kara-kitajská knížata Čida a Bejzer vyslala odtamtud posly do služby Čingischánovi, aby projevíli poddanost. Protože však syn Altan-chánův a knížata byli ve městě Čung-tu, nemohli se k Čingischánovi dostat a zůstali na druhé straně Čung-tu. Onen muž, který přijal jméno Li-wang, rovněž vyslal k Čingischánovi posla s projevem poddanosti a sám přišel v jeho stopách a podrobil se s předáním darů. Čingischán ho obdařil, dal mu přízvisko junšaj, což čínsky znamená „kníže tůmenu“, dal mu dvě města a značné provincie, které se nazývají Gju-wan a Čin-fu, a poslal ho, aby ty kraje střežil.

28

27. Lin-Lingja-gilsun je podle Berezina opisovači zkomoleno z Liang-siang (jihozápadně od Pekingu). Popraveného velitele Sjan-guna nazývají Číňané Su-wen a vůdce vzbouřenců Čžo-tu, Bej-šer a Čža-lar.

28. Jelü Liou-ke, kitanský velitel, který se roku 1212 vzbouřil proti Ťinům v Mandžusku a roku 1213 se prohlásil králem Liao (odtud Rašídovo Li-wang). Berezín poznamenává, že Rašídovo vyprávění o jeho vzpouře se zcela neshoduje s čínskými zprávami a obsahuje podrobnosti, které jinde nejsou. Jména Gju-wan a Čin-fu jsou podle něho zkomolena z jediného čínského jména Kuangning-fu, které Čingischán určil Liou-keovi za sídlo.

V době, kdy Altan-chán odešel do města Nan-t'ing, svěřil správu a místodržitelství čínské země staršímu knížeti jménem Tu-džu-tajša. Potom, když na něj oblíbenci a donašeči uvrhli podezření, byl sesazen. I on se přiklonil na stranu Čingischánovu a přišel k němu do služby, ale před svým příchodem poslal syna jménem Teke, aby vstoupil do gardové stráže. Podruhé se však vzbouřil a přijal titul Tung-gin-won, což čínsky znamená sultán určité oblasti. Všechny ty události se staly proto, že Čingischán dobyl větší část země čínské a džurdžské a vrátil se zpět. Altan-chán se držel pevně, ale knížata a lid byli v kolísavém stavu a přecházeli hned na tuto, hned na onu stranu. Protože většina provincií a zemí zpusťla, dělal ze sebe každý kníže vládce a sultána nějakého panství, jako za doby „úředních králů“.²⁹

Uplynulo již pět měsíců od chvíle, kdy Altan-chán svěřil ochranu města Čung-tu svému synovi s knížaty Fu-ginem a Sin-čunem. Syn nechal město knížatům a odešel k otci do Nan-t'ingu. Čingischán poslal s vojskem z Mongolů Samuqa-bahadura z kmene Saldžiutů a Ming-ana z kmene Džurdže, který se podrobil a nabyl vážnosti, aby prošli za hranice Čung-tu a převedli od města Čung-tu ono kara-kitajské vojsko, které uteklo od Altan-chána a vyslalo posla, i vojsko, které tam bylo. Oni šli, převedli to vojsko a společně oblehli město Čung-tu.

Altan-chán již předtím slyšel, že ve městě Čung-tu nezbyly ani potraviny, ani vojenská síla, ani stáda. Poslal proto knížete-temnika jménem Čung-šaj se třemi dalšími knížaty – jeden se jmenoval Gun-su, druhý Kam-saj [a třetí] Li-fin –, aby dopravili do města Čung-tu zásoby a potraviny, a vydal nařízení, aby každý člověk donesl tři měřice, které se čínsky nazývají sim, a aby i sám tümenový kníže Čung-šaj rovněž donesl [svůj díl]. Když se se zásobami vydali na cestu, šel Čung-šaj cestou přes město a pevnost Sun-čžu-čžu-jesaj a ostatní knížata šla jinou cestou. Na místě zvaném Sin-bej se jim postavilo Čingischánovo vojsko a vzalo vše, co oba oddíly nesly. Protože zásoby a potraviny do města Čung-tu nedošly, tamější obyvatelé z pří-

29. Gardovou stráží se rozumí chánova osobní garda (mong. *kešig*), do níž se přijímali synové předních mužů, zčásti i jako rukojmí jejich věrnosti. Tu-džu-tajša je patrně t'inský velitel Pchu-sien Wan-nu, který se roku 1215 zmocnil Liao-tungu, roku 1216 se podrobil Mongolům a poslal syna jako rukojmí, ale záhy se znovu osamostatnil a přijal titul Tung-sia-wang, „král Východního Sia“. „Úřední králové“ jsou perské *mulúk at-tavá'if*, „králové kmenů“; tak nazývá perská dějepisná tradice dobu rozdělení mezi Alexandrem Velikým a nástupem Sásánovců.

lišného hladu jedli lidi a umírali. Fu-gin-čchin-san, kterého Altan-chán zanechal se svým synem ve městě Čung-tu, vzal ze žalu jed a zahynul. Jiný kníže, jménem Sun-čun, který opatroval jeho poslední vůli, utekl a odešel k Altan-chánovi do země Nan-t'ing. Zmíněný Ming-an, kterého Čingischán poslal se Samuqa-bahadurem, vešel do města Čung-tu a vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem: „Dobyli jsme město Čung-tu Čingischánovým štěstím.“³⁰

Čingischán byl v té době na místě Chu-čou. Vyslal Šigi-Qutuqu-nojana z kmene Tatarů, jehož přízvisko bylo Šigi a kterého Čingischán v dětství sebral na cestě a dal své choti na vychování,³¹ dále stolníka Önggüra a Arqaj-Qasara, tyto tři, aby přinesli poklad a jmění Altan-chánovo, které bylo ve městě Čung-tu. Altan-chán, když z toho města odcházel, zanechal jako důvěrníky a místodržící nad pokladem, majetkem a jměním dvě knížata jménem Chaj-liu a Choj; tento úřad se čínsky nazývá li-su. Oba a ještě jiná knížata obdarovala zmíněné begy brokátovými šaty a vzácnými věcmi. Stolník Önggür a Arqaj-Qasar je přijali, Šigi-Qutuqu-nojan však odmítl. Potom zmíněná knížata naložila všechny poklady, přivedla s sebou jednoho z Altan-chánových pokladníků, knížete jménem Chada, a předvedla ho [Čingischánovi]. Čingischán se zeptal Šigi-Qutuqu-nojana: „Dal ti Chada něco, nebo ne?“ Odpověděl: „Dával, ale já jsem nevzal.“ Otázal se: „Proč?“ Ten odpověděl:

„Myslí jsem si, že dokud jsme město nedobyli, byl pánem všeho, od nitky šňůrky až po šátec, Altan-chán; a nyní, když jsme město dobyli, patří vše Čingischánovi. Jak by tedy mohli tajně a jako zloději dávat někomu jeho vlastnictví? Z té příčiny jsem nic nevzal.“

30. Temnik je velitel tümenu, deseti tisíc mužů. Berezin ztotožňuje Čung-šaje a jeho druhy s osobami čínské historie; Li-fin je podle něho Li Jing. Sin-bej stojí podle Berezina patrně místo čínského Pa-čou. Čung-tu padl v červnu 1215; t'inský velitel Wan-jen Fu-sing se před pádem města otrávil. Mongolové město vyplnili a velkou část vypálili.

31. Chu-čou je podle Berezina čínské Chuan-čou, mongolsky Churtun-balgasu. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec, se stal později nejvyšším soudcem říše. Podle Tajné kroniky ho vychovávala Čingischánova matka Hö'elün, Rašíd tu mluví o Čingischánově choti.

Čingischán prohlásil, že Qutuqu zná velký jusun,³² obdařil ho těmi věcmi a stolníka Önggüra a Arqaj-Qasara pokáral. Onen čínský kníže-pokladník představil Čingischánovi na projev poddanosti svého vnuka jménem Nikšaj a vrátil se; odešel k městu Chun-čou Sikin-saj. Některá džurdžská knížata z knížat Altan-chánových, jménem Ťan-gu, Ťan-gugin a Čunga-Ašulin, byla ve velkém městě, které leží mezi kamenitými místy, nazývá se Sin-an a bylo opevněno. Šel také tam, ale oni se nepodrobili a nepoddali.

Příběh o vyslání Samuqa-bahadura a Tolun-čerbiho do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Samuqa-bahadura s vojskem k dobývání čínské země a potom Tolun-čerbiho.“]

Potom v roce psa, odpovídajícím roku 610, byl Čingischán na místě zvaném Gu-ol a vypravil zmíněného Samuqa-bahadura s jedním tümenem mongolského vojska do země Altan-chánovy. Ten vyšel cestou přes tangutskou zemi a dospěl k městu Ťing-čao, což je nesmírně velké město; podnebí je tam teplé. V těch krajích je průsmyk podobný Železné bráně; nazývají ho Tchung-kuan.³³ Dobil všech tamějších měst, pevností a krajů Žu-čou a rozbořil je. Dospěl až k hranicím země Nan-t'ing, kde byl Altan-chán, k místu zvanému Chua-in, vyplenil město Choj-tchu a obrátil se zpět. Došel k Sim-čou, přepravil se přes Qara-müren a přišel k velkému městu, které nazývají Si-t'ing. V tom městě byla dvě džurdžská knížata z knížat Altan-chánových, jméno jednoho Indyr a druhého Chansar-Saly. Oba vyšli ven a podrobili se.³⁴ Samuqa, vykonav tyto hrdinské činy, přišel k Čingischánovi.

32. Li-su je snad čínské *liou-šou*, „ten, kdo zůstává na stráž“, tj. místodržící hlavního města v nepřítomnosti panovníka. Tamtéž Berezin má „veliký Jusup“; jde o mongolské *josun*, „obyčej, řád“. Berezin upozorňuje, že příběh o Önggürovi, Arqaj-Qasarovi a Qutuquovi vypráví i Tajná kronika.

33. Rok psa je 1214. Podle čínské historie byl Čingischán, jak uvádí Berezin, u jezera Jü-er-lo; Gu-ol je snad zkomoleno z tohoto jména, nebo jde o mongolsko-turecké slovo *gol* („řeka“, zde „jezero“). Ťing-čao se nazýval kraj dnešního Si-anu; novější badatelé tu však čtou spíše Ling-čou, město v tangutské zemi na Žluté řece. Tchung-kuan je pevnostní průchod v ohbí Žluté řeky, klíč ze západu do Che-nanu. Přirovnání k Železné bráně odkazuje k průsmykům tohoto jména, známým perskému čtenáři (u Derbentu na Kavkaze a na cestě ze Samarkandu do Termezu).

34. Indyra a Chansar-Salyho podle Berezina představuje v čínské historii jediný vojevůdce, Nimača Fulchu. Podle čínských pramenů se tento nájezd odehrál roku 1216 a Samuqa při něm pronikl až k Nan-t'ingu (Kchaj-fengu); proto se soudí, že i zde má původně stát Pien-t'ing (jiné jméno Kchaj-fengu), nikoli Si-t'ing.

Potom dal Čingischán mongolské a čínské vojsko synovi Mönglik-ečigeho Tolun-čerbimu a poslal ho do čínské země.³⁵ Oni táhli a nejprve vyplnili město Čagan-balgasun, čínsky zvané Čin-t'in-chu, a přivedli tamější obyvatele do poddanství. Chtěli dobýt velké město Tun-kin-fu; vodu tamější řeky nahoře zahradili, [město] se však nevzdalo. Dobyli ale všech tamějších krajů a oblastí a vrátili se. Potom vojsko Altan-chánovo tu zemi znovu vzalo do svého vlastnictví.

Příběh o vzpouře Čang Č'a a o druhém podrobení jeho země

[Plné znění nadpisu: „Příběh o vzpouře Čang Č'a, jednoho z džurdžských knížat, který se byl podrobil, a o tom, jak Čingischán vyslal Mukali-govana, aby ho znovu podrobil.“]

Potom v roce quluqana, jenž je rokem myši a odpovídá roku 611, došla k Čingischánovi zpráva, že [muž] zvaný Čang Č', jeden z džurdžských knížat, pocházející z města Ťin-čou, který předtím vstoupil do poddanství a jemuž Čingischán dal města Ťin-paj, Fan-s' a Kuk-in z džurdžských oblastí, znovu povstal, přijal jméno Liu-šu-in a přízvisko Taj-fan – v čínském užívání to znamená sultán – a přisvojil si více území a moci, než mu náleželo. Čingischán určil Mukali-govana a poslal ho s vojskem levého křídla; ten ho zajal a tu zemi podruhé podrobil.³⁶

Příběh o Čingischánově návratu z Chataje

Když Čingischán v těch třech čtyřech zmíněných letech způsobem, který byl vyložen, podmanil a dobyl zmíněné kraje, země a pevnosti čínské říše,

35. Tolun-čerbi byl jedním ze synů Mönglik-ečigeho, bratrem šamana Teb-tengriho; čerbi byl úřad správce chánovy domácnosti. Podle Berezina tato výprava v čínských dějinách není a Rašíd tu možná opakuje něco dřívějšího, neboť o vyplnění Čagan-balgasunu knížaty už byla řeč výše; podle Tajné kroniky provázel Tolun Džoči-Qasara na výpravě do Mandžuska.

36. Rok myši je rok 1216; Rašíd zde vynechává rok prasete (1215) a jeho přepočty na hidžru jsou v této části o rok či více posunuty (rok 611 h. připadá na 1214/15). Berezin upozorňuje, že v chronologickém přehledu Čingischánova života Rašíd tytéž události o rok později. O výpravě proti Čang Č'ovi uvádí Rašíd podle Berezina podrobnosti, které v čínské historii nejsou, zatímco ta zase sděluje o této výpravě jiné. Podle čínských pramenů vyhlásil Čang Č' v Ťin-čou (v dnešním Liao-ningu) vlastní vládu s heslem Sing-lung, což se Rašídovu Liu-šu-in nijak nepodobá. Čingischán se vrátil do Mongolska na jaře 1216. Vedení války v Číně ponechal Mukalimu.

vrátil se z té země jako vítěz a triumfátor a téhož zmíněného roku quluqana ráčil přijít, dosáhnuv svých přání a jejich splnění, do svých ord.

Příběh o vyslání Sübedej-bahadura proti Merkitům a o konci tohoto kmene

Když se Čingischán způsobem, který byl zmíněn, uvolnil od dobývání čínských zemí a vrátil se, uslyšel o kmeni Merkitů (jak bylo zmíněno, mnohokrát s nimi válčil, zabil jejich panovníka Tochtoa-bekiho a některé jeho syny a bratry a větší část jejich vojsk rozprášíl), že Tochtoa-bekiho bratr Qudu a tři Tochtoovi synové, Čila'un, Džijuk a Mergen, kteří utekli, odešli znovu do krajů najmanské země, na místo, k němuž vedou cesty přes nepřístupné hory a obtížné stezky, že se tam shromáždili a chtějí začít nepokoje. Promyslel, jak se proti nim připravit, a v roce hüker, jenž je rokem býka a odpovídá roku 612, poslal s vojskem Sübedej-bahadura do války s Qudu a jeho synovci a poručil zhotovit pro vojsko množství vozů a okovat je železnými hřeby, aby se mezi kameny brzy nerozbily.³⁷ K Sübedej-bahadurovi poručil připojit Toqučar-bahadura z kmene Kungirátů, kterého při výpravě do Chataje zanechal v zadu se dvěma tisíci muži na stráž k ochraně zavazadel a tábořišť a který nějaký čas setrval na místě a staral se o vojsko. Když přišel, vydali se spolu svorně k řece Džem-müren, která je v mongolské zemi. V těch krajích se utkali s Qudu, rozbili kmen Merkitů a všechny pobili, takže z nich nezůstal nikdo kromě nejmladšího syna jménem Qultuqan-mergen. Byl to nesmírně dobrý střelec; zajali ho a přivedli k Džoči-chánovi. Protože byl ve střelbě velmi zručný,³⁸ poslal Džoči k Čingischánovi posla a prosil pro něho o milost. Čingischán, protože od nich mnohokrát zakusil nepokoje, soudil, že není radno znovu dávat počátek pletichám, a poslal Džočimu odpověď:

„Získal jsem pro vás tolik zemí a vojska: co s ním budete dělat?“

37. Berezin: tažení proti Merkitům líčí se živými podrobnostmi i Tajná kronika, kde je však Qudu synem, a ne bratrem Tochtoa-bekiho. O této výpravě mluví Rašíd i v úvodní, kmenové části svého díla; jméno Džijuk, které stojí tam, se v některých rukopisech tohoto místa změnilo v Madžar. Rok býka je rok 1217; rok 612 hidžry však připadá na 1215/16 (srov. vysvětlivku o roce myši). I Tajná kronika vypráví, že Čingischán dal Sübedejovi pro tuto výpravu „železné vozy“.

38. Řeku Džem-müren nelze bezpečně ztotožnit; pomýšlí se na Kem, horní tok Jeniseje. Tajná kronika klade porážku Merkitů k řece Čui. Mong. *mergen* znamená „mistrný střelec“.

Z té příčiny zabili i jeho a z toho kmene nezůstalo ani stopy.

Příběh o vyslání Boroqul-nojana proti Tumatům a o jeho smrti

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Boroqul-nojana do války s kmenem Tumatů, jejichž hlavou byl Tajtula-Soqar, o porážce Tumatů a o tom, jak byl Boroqul v té válce zabit.“]

Téhož zmíněného roku býka se Čingischán dozvěděl, že Tajtula-Soqar, hlava kmene Tumatů, který předtím přijal poddanství, se kvůli Čingischánovu odchodu do Chataje znovu vzbouřil (ten kmen měl samostatné vojsko a lidi bojovné a vzpurné). Určil Naja'a-nojana z kmene Ba'arinů a Dörbej-nojana, aby se ujali války s nimi.³⁹ Naja'a-nojan se omluvil svou nemocí. Když to Čingischánovi oznámili, asi hodinu přemýšlel a potom místo nich určil Boroqul-nojana. Když to Boroqul-nojan uslyšel, zeptal se begů: „Připomněli jste mne panovníkovi vy, nebo si na mne vzpomněl sám?“ Řekli: „Sám to nařídil.“ Pravitel: „Půjdu pro štěstí Čingischánovo, ale jdu místo krve jiného.“⁴⁰ Svěřil ženu a dceru panovníkovi a vydal se na cestu; kmen Tumatů přemohl a zničil, ale ve válce byl zabit. Když si Čingischán připomněl slova, která Boroqul-nojan řekl, i jeho zásluhy, byl touto událostí velmi zarmoucen. Litoval jeho děti a řekl:

„Těm, kdo po něm zůstali, jsem jako vlastní játra a nitro. Nemají se rmoutit, neboť o ně budu dobře pečovat.“

Potom choval jeho děti ve vážnosti a úctě a ráčil jim udělovat rozličná obdarování.

39. Tumati sídlili v lesích v okolí Bajkalu (podle Rašída v krajině Barqudžin-tögüm). Berezin čte jejich náčelníka Tajtula-Suchar. Podle Tajné kroniky (Berezin na ni odkazuje) byl jejich náčelník Dajdukul-Soqor tehdy již mrtev a vládla jeho žena Botoqui-tarqun; Tajná kronika nazývá kmen Qori-Tumati (u Rašída jsou to dva kmeny, Qori a Tumati) a vypráví o výpravě jinak, zjevně podle jiného pramene. Čínská historie se o ní zmiňuje jen letmo. Dörbej-nojana čte Berezin Durben-nojan. Podle Tajné kroniky převzal po Boroqulově smrti velení Dörbej-doqšin a Tumaty pokořil.

40. Tj. „jdu na smrt místo někoho jiného“. Boroqul, jeden ze čtyř Čingischánových nejstarších druhů (*külük*) a vychovanec chánovy matky Hö'elün, tušil, že se z výpravy nevrátí.

Příběh o tom, jak Mukali dostal titul govan a byl poslán do Chataje

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tom, jak Čingischán potvrdil Mukalimu přízvisko govan, obdaril ho a poslal s vojskem k dobývání čínské země.“]

V roce bars, jenž je rokem tygra a připadá na zú l-qa'du roku 614,⁴¹ dal Čingischán Mukalimu přízvisko govan. Příčinou bylo to, že ho předtím poslal do krajů země Džurdže a džurdžské kmeny ho nazývaly govan, to jest panovník jednoho okrsku. Když ho posílal do těch krajů podruhé, řekl, že to přízvisko je dobré znamení, ustanovil ho v tom stupni a dal mu jeden tümen vojska Önggütü, jeden tisíc sborných, čtyři tisíce z kmene Uru'utü, dva tisíce Ikiresü, jejichž vůdcem byl Butu-küregen, jeden tisíc Mangqutü, jejichž hlavou byl Möngke-Qalča, syn Qujildarüv, tři tisíce Kungirátü, jejichž velitelem byl Alči-nojan, a dva tisíce Džalajirü, jejichž hlavou byl [muž] jménem Tajsun, bratr Mukali-govanüv.⁴²

Kromě Mongolů [mu dal] z vojska Kara-Kitajů a Džurdže, jehož hlavami byli Ujer-wanšaj a Tugaj-wanšaj. Ti, kdo byli shromážděni, byli svěření jim oběma, protože sloužili upřímným srdcem; každého z nich ustanovili knížetem tümenu, a wanšaj znamená kníže tümenu. Všechna ta vojska svěřil Mukali-govanovi, odevzdal mu, co bylo podrobno z čínských a džurdžských oblastí, a poručil, aby to střežil, a co se dosud nepodrobilo, aby podle možnosti podmanil.

Altan-chán byl ve městě Nan-t'ing, držel ještě některé části čínské říše a všechno vojsko se shromáždilo k němu. Vylíčení jeho poměrů a konce jeho věci bude podáno ve vyprávění o Ögedejevi, protože celá čínská říše i Altan-chán byli podrobni za jeho doby.⁴³ Čingischán, svěřiv tu zemi Mukali-govanovi, chtěl sám se všemi vojsky levého i pravého křídla a s dalšími obrátit tvář k Turkestanu a íránské zemi, a pokládal za správné nejprve se

41. Zú l-qa'da 614 hidžry začal koncem ledna 1218. Podle čínských pramenů byl Mukali jmenován vrchním velitelem v Číně a obdržel titul *kuo-wang* na podzim 1217. Mukali pak vedl válku s Ťiny až do své smrti roku 1223.

42. Berezin: perské slovo *qošiqul* odvozuje od tureckého slovesa *qošmaq*, „připojovat“; šlo tedy o sborný, z různých útvarů sestavený oddíl. Tažení Mukaliho do Číny je podle Berezina podrobně vylíčeno v čínské historii; jen kmen Kungirátü se v ruském překladu o. Jakinfu proměnil v generála jménem Chungiri.

43. Nan-t'ing (Kchaj-feng) padl roku 1233 a poslední ťínský císař zahynul roku 1234 v Cchaj-čou.

vypořádat s Küčlügen Najmanským a jinými kmeny, které se v každém koutku bouřily, a teprve potom uskutečnit onu výpravu.

VIII. Kūčlūg, Otrár, Buchara a Samarkand (1218–1220)

[Kapitola zahrnuje dvě souvislé části Rašídova vyprávění. První dovypráví osud najmanského prince Kūčlūga, který se po porážce svého otce uchýlil ke gürchánovi Kara-Kitajů, zmocnil se jeho říše a byl roku 1218 dostižen a zabit Džebeho vojskem. Druhá otevírá dějiny posledních deseti let Čingischánova života: vytažení proti chorezmšáhovi Muhammadovi, obléhání Otráru, tažení na Džend, Benákat a Chodžent, hrdinský odpor Temür-malika a dobytí Buchary a Samarkandu (1219–1220). Obě části jsou přeloženy v úplnosti; Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů uvádíme zkráceně jako mezitituly.]

Kūčlūg u gürchána Kara-Kitajů a jeho konec

[Nadpis oddílu zní v plném znění: „Příběh o tom, jak Kūčlūg hledal ochranu u gürchána Kara-Kitajů, jak proti gürchánovi zlovolně zosnoval úklady, jak byl Kūčlūg zabit a jak rukou Mongolů naprosto skončilo blaho najmanských vládců.“]¹

Téhož již zmíněného roku levharta dostihla Čingischánova vojska pod velením Džebe-nojana Kūčlūg-chána v končinách badachšánských hor, v soutěsce Sarig-kol, a zabila ho.² Jeho osudy byly takovéto: když byl zabit jeho otec Tajang-chán, uprchl a odešel ke svému strýci Bujuruq-chánovi. Když pak zabili Bujuruqa, uprchl spolu s merkitským vládcem Tochtoabekim. Čingischán na ně znovu osobně udeřil; Tochtoa byl zabit a Kūčlūg

1. Kara-Kitajové, v čínských pramenech Západní Liao, byli potomci kitanských vládců severní Číny (dynastie Liao), kteří po pádu své říše (1125) odešli pod vedením prince Jelü Dašiho na západ a založili ve Střední Asii mocný stát se sídlem v Balasagunu na řece Ču. Jejich panovník nesl titul *gürchán*, „všeobecný“ či „vesmírný chán“. Posledním z nich byl Jelü Čilugu (vládl 1177–1211). Berezin připomíná, že dějiny kara-kitajských vládců a výpravu proti Kūčlūgovi líčí ještě podrobněji čínské letopisy a z perských dějepisců Mírchvánd.

2. Rokem levharta (*bars*) je rok 1218. Badachšán je hornatá krajina na horním toku Amudarji, dnes rozdělená mezi Afghánistán a Tádžikistán. Sarig-kol (turkicky snad „žluté údolí“ či „žluté jezero“, Berezin: Saryk-kul) odpovídá patrně kraji na jihozápad od Kašgaru, podle něhož se dodnes nazývá Sarykolský hřbet na tádžicko-čínském pomezí.

se opět dal na útěk a cestou přes Beš-balyk vstoupil do končin země Kuča, jak již bylo o těchto událostech vyprávěno dříve. Odtud pak v roce draka, jenž připadá na radžab roku 604, odešel ke gürchánovi, vládci Kara-Kitajů. Od zmíněného roku draka do doby, kdy byl zabit v Badachšánu, uplynulo jedenáct let; od roku myši, odpovídajícího roku 600, kdy Čingischán válčil s Kūčlūgovým otcem Tajang-chánem a zabil ho a Kūčlūg uprchl, až do doby, kdy přišel do země Kuča, uplynuly čtyři roky, takže celkem to činí patnáct let.³

Krátce řečeno, Kūčlūg se utekl ke gürchánovi, který byl velikým panovníkem, vládcem nade všemi oblastmi a místy Turkestánu a Mávaránnahru⁴ a měl nesmírné množství vojska, výbroje, lidí a služebníků. Předkové sultána Muhammada Chorezmšáha se zavázali odvádět mu každoročně třicet tisíc zlatých dinárů a odkázali svým dětem, aby tento závazek plnily a nikdy se s ním nepřely, neboť on je pevnou hrází a za ním se nacházejí mocní nepřátelé, totiž kmeny mongolské, najmanské a jiní vážení Turci.⁵ Gürchán prokázal Kūčlūgovi dokonalou čest a úctu, po nějaké době mu dal svou dceru a Kūčlūg pobýval u gürchána.

Po nějakém čase, když se postavení sultána Muhammada Chorezmšáha povzneslo, zmocnil se území gúrských sultánů, Ghazny, Chorásánu a Iráku, zabral také některá místa Turkestánu a nabyl dokonalé moci a velikosti. Tu už déle nesnesl, aby se podvoloval poplatku, odepřel gürchánovi placení ustanoveného závazku, sebral vojska z okolí a vedl je na Bucharu, aby vy-

3. Tajang-chán padl v roce myši 600 h. (1204), Bujuruq-chán byl zabit roku 1206 a Tochtoa-beki roku 1208 na Irtyši (viz předchozí kapitoly). Beš-balyk („Pět měst“), ležící nedaleko dnešního Urumči, bylo sídlem ujugurských vládců; Kuča je oáza na severním okraji Tarimské pánve. Radžab roku 604 hidžry připadá na leden až únor 1208. Rašídův součet je jen přibližný: od roku 1204 do roku 1218 uplynulo čtrnáct, nikoli patnáct let.

4. Mávaránnahr (arabsky „to, co leží za řekou“) je muslimské označení země mezi Amudarjou a Syrdarjou se Samarkandem a Bucharou. Turkestánem se zde rozumějí stepi a oázy na sever a východ od ní.

5. Alá ad-Dín Muhammad II. (vládl 1200–1220) z dynastie chorezmšáhů, jejímž sídlem byl Urgenč (Gurgandž) na dolní Amudarji, vybudoval v prvních dvou desetiletích 13. století nejmocnější říši východního islámu. Jeho předkové byli skutečně poplatníky Kara-Kitajů, kteří jim roku 1141 v bitvě na Katvánské stepi uštědřili těžkou porážku. Dále zmíněné výboje: Gúr v dnešním středním Afghánistánu byl kolébkou mocné dynastie Ghúrovců, jejichž říši Muhammad v letech 1206–1215 pohltil spolu s Ghaznou; Chorásánem se rozumí severovýchodní Írán s přilehlými oblastmi, Irákem zde, jako obvykle u perských autorů, tzv. perský Irák, tedy západní a střední Írán s Isfahánem a Hamadánem.

svobodil zemi Mávaránnahr. Okolním vládcům rozeslal svůdná poselství a vábil je krásnými sliby, zvláště sultána Usmána, který byl vládcem Samarkandu a pocházel z rodu Afrásijábova.⁶ Ti, jimž byl gürchán pro dlouhé trvání a rozvleklost své vlády už obtížný, přijali sultánovo pozvání a spojili se s ním. Sultán poslal tajně zprávu i Kūčlūgovi a svedl ho z cesty.

Kūčlūg byl svědkem toho, jak gürchánovo postavení slábně, a viděl, že jeho přední knížata ve východních končinách se bouří a utíkají se pod ochranu Čingischána, vládce světa; mnozí z gürchánových knížat navíc byli s ním zajedno a slyšel také, že begové jeho otce Tajang-chána a jejich staří služebníci se stále ještě skrývají. Zmocnila se ho proto hrubá chtivost a pomyslně si, že shromáždí-li zbytek otcova vojska, bude moci vládnout jako za starých časů; s pomocí toho vojska a gürchánových vojsk, která byla s ním zajedno, se zmocní gürchánovy říše, zesílí a vypořádá se se všemi. Unesen těmito svody a hanebnými výpočty zradil utiskovaného gürchána a v souladu se svým záměrem mu řekl:

„Již dlouho jsem odloučen od svého ulusu a kmene. Čingischán je zaměstnán válkou s Kitajem a s tamějšími končinami a slyšel jsem, že mnozí z mých kmenů a z mého vojska bloudí rozptýleni v končinách Emilu, Qajalyqu a Beš-balyku. Až o mně uslyší zvěst, všude se shromáždí a postaví se proti svým nepřátelům. Dostanu-li propuštění ze služby gürchánovy, půjdu, shromáždím je a budu gürchánovi pomocí ve všech jeho záležitostech a příhodách; a dokud budu živ, budu jako dříve plnit povinnosti poddanosti a poslušnosti a řídit se jeho rozkazy.“

Gürchán se upřímně spolehl na jeho slovo a dal mu svolení. Kūčlūg se s ním rozloučil a dal se do díla. Když se rozšířila zvěst o jeho objevení v Turkestánu, shromáždily se k němu zbytky kmenů a vojáků jeho otce, kteří unikli ranám meče Čingischánova vojska. Pustošil na všech stranách a sbíral kořist, takže jeho houf se velmi rozmnožil; měl vojsko i výzbroj. Tehdy obrátil tvář ke gürchánovi, napadl země a okrsky jeho říše a zmocnil se

6. Usmán (Osmán) byl posledním samarkandským panovníkem z turecké dynastie Karachánovců, kteří odvozovali svůj původ od Afrásijába, bájeného krále Túrátu z íránského národního eposu (Firdausiho Šáhnáme). Nejprve se s chorezmšáhem spojil proti Kara-Kitajům, roku 1212 se však proti němu vzbouřil a Muhammad ho dal popravit.

jich. Gūrchán byl starý a slabý a nedokázal si poradit. Když Kūčlūg dostal zprávu o tažení sultána Muhammada proti gūrchánovi, zesmělel. Obě strany si ustavičně posílaly posly a ujednaly, že sultán vytáhne proti gūrchánovi od západu, Kūčlūg od východu a sevřou ho. Předejde-li sultán, připadnou mu z gūrchánovy říše Almalyk, Chotan a Kašgar; přiloží-li však ruku k dílu dříve Kūčlūg, dostane se mu té říše až po řeku u Fanákatu.⁷ Na tom všem se obě strany dohodly.

Kūčlūg předběhl. Gūrchánova vojska byla daleko; hnal se spěšně a napadl gūrchána u Balasagunu. Gūrchán se s ním utkal s tolika vojskem, kolik ho měl nablízku, a Kūčlūga porazil; poražený Kūčlūg ustoupil, aby své vojsko znovu uspořádal a dal do pořádku.

Sultán Muhammad Chorezmšáh se se samarkandským sultánem obrátil proti gūrchánovi. Když přišli do země Taraz, stál tam Tajangu s velkým vojskem, jež bylo hlavou gūrchánovy armády. Obě strany se střetly; Tajangu padl do rukou sultána Muhammada a jeho vojsko bylo obráceno na útěk.⁸ Kūčlūg, uslyšev o gūrchánově slabosti, připravil se k boji, hnal se s největším spěchem, přepadl ho ve chvíli, kdy byla jeho vojska rozptýlena, a zajal ho. Gūrchán, nemaje žádných prostředků, se mu chtěl podrobit, ale Kūčlūg k tomu nesvolil: choval se k němu jako k otci a navenek mu projevoval úctu, ale lstí se zmocnil všech oblastí, které gūrchán měl, i jeho královské hodnosti. Po dvou letech zemřel gūrchán žalem; poklady, jmění i vojsko, které po tři lustra a pět let v blahobytu a štěstí shromažďoval a připravoval, to vše padlo do rukou Kūčlūgových.⁹ Několik let setrval Kūčlūg v této hodnosti.

7. Emil je řeka v Tarbagataji, na níž později sídlil Ögedejův ulus; Qajalyq leží v Sedmiříčí jižně od Balchašského jezera. Almalyk se nacházel v údolí Ili nedaleko dnešní Kuldže, Chotan a Kašgar jsou oázy v Tarimské pánvi. Fanákat (Benákat) ležel na Syrdarji nedaleko dnešního Taškentu; „řeka u Fanákatu“ je tedy Syrdarja.

8. Taraz (Talas), dnes město Taraz v jižním Kazachstánu. Berezin čte jméno velitele „Taniku“; novější edice čtou Tajangu, což je patrně turecký titul „komoří“. Bitva, v níž byl gūrchánův vojevůdce zajat, se odehrála roku 1210.

9. Kūčlūg zajal gūrchána roku 1211 a ten zemřel roku 1213. Výraz „tři lustra a pět let“ (tedy dvacet let) je Berezinovým převodem perského obratu, který jiní vykládají jako „třikrát třicet a pět let“; v žádném případě ho nelze brát jako přesný údaj: Jelü Čilugu vládl přes třicet let a kara-kitajská říše trvala zhruba osmdesát let.

Hned na počátku té doby pojal za ženu dívku z kmene [...], jehož většina byla [...].¹⁰ Dívka ho obrátila k modloslužbě. Když se jeho královská moc v kara-kitajských oblastech upevnila, vztáhl na poddané ruku útlačku a začal páchat násilí a tyranii. Každoročně posílal vojska do tamějších muslimských zemí, aby páchala všeliké zlořády a urážky. Když takto uplynulo několik let, lidé se ocitli v tísní pod tlakem násilí a z beznaděje se podrobili jeho rozkazům; vojska přišla do těch měst a v domě každého předáka se ubytoval jeden voják.¹¹ Mezi muslimy se rozmohla nevázanost; modloslužebníci si dělali, co chtěli, a žádný tvor jim nemohl vzdorovat.

Odtud Kūčlūg vytáhl do chotanského panství a obyvatele těch okrsků odvracel od víry Muhammadovy – požehnání Boží jemu i jeho rodu! – a donucoval je, aby si v zoufalství vybrali ze dvou věcí: buď přijmout vyznání nazaretských o Trojici, nebo modloslužbu a oblékat se do oděvu Kitajů. Chtěl cestou násilí a zvůle zvítězit nad výroky a důkazy muslimských imámů a vydal provolání, aby se všichni, kdo patří k lidem čistoty a vědění, dostavili na pole. Chotanští imámové na základě toho rozkazu vyšli všichni najednou ven. Předák shromáždění Alá ad-Dín Muhammad Chotanský vstal, přistoupil ke Kūčlūgovi, nabrousil jazyk k vyslovení pravdy a začal spor o náboženství. Když hlasy zesílily, pravda zvítězila nad marností, vzdělaný nad nevzdělancem a imám Alá ad-Dín Muhammad zahnal Kūčlūga do úzkých; Kūčlūga se zmocnil úžas a ztrnutí. V hněvu začal prokletým jazykem mluvit nepřistojná slova urážející pána proroka. Imám Muhammad řekl: „Prach do tvých úst, nepříteli pravé víry!“ Kūčlūg ho dal jmout a mučit rozličnými těžkými mukami. Imám je trpělivě snášel a po rozličných trýzních ho přibíli čtyřmi hřeby na dveře jeho vlastní medresy.¹² Po té žalostné události zůstala věc muslimů rázem bez světla; ruka tyranie a nepravosti se zjevně vztáhla od nevěřících na muslimy. Lid se oddal modlitbě.

10. Mezeru ponechal v textu již Berezín, neboť jeho rukopisy zde jména vynechávají. Podle Džuvejního, z jehož díla Rašíd celé toto vyprávění přebírá, byla Kūčlūgova manželka gürchánovou dcerou (či schovankou) a vyznávala buddhismus, který muslimští autoři nazývají modloslužbou; Najmani sami byli z velké části nestoriánští křesťané.

11. Berezínovo znění je zde nejasné. Novější edice rozumějí místu tak, že Kūčlūgova vojska každoročně ničila úrodu, takže obyvatelstvo, sužované několikaletým hladem, se nakonec podrobilo.

12. Nazaretskými se míní křesťané (ve Sřední Asii nestoriáni), oděvem Kitajů kroj buddhistických Kara-Kitajů. Příběh imáma Alá ad-Dína, ukřižovaného na vratech vlastní medresy (náboženské školy), zachoval Džuvejní a patří k nejznámějším epizodám muslimského vyprávění o Kūčlūgovi.

Znenadání šíp modliteb utlačovaných zasáhl cíl vyslyšení a vyhnání toho nevěřícího tyrana bylo usnadněno rukou vojska vládce světa Čingischána. Stalo se to takto:

Když se Čingischán, jak bylo vyličen, uvolnil od války s Kitajem, určil Mukali-govana s velkým vojskem ke střežení Kitaje a východní strany a sám se obrátil k západním končinám. Džebe-nojana poslal napřed s velkým vojskem, aby vyhnal Kūčlūga. Kūčlūg se tehdy nacházel ve městě Kašgaru. Mongolské vojsko ještě ani nezačalo boj, a Kūčlūg se již obrátil na útěk. Džebe-nojan se svými nökery dal ve městě provolat, aby každý člověk setrval při své víře a zachovával cestu dědů a otců.¹³ Kūčlūgovi vojáci, kteří bydleli ve městě po domech muslimů, byli všichni pobiti a mongolské vojsko se pustilo po Kūčlūgových stopách: na každém místě, kde se zastavil, ho vyhnali, až nakonec zabloudil v badachšánských končinách mezi horami. V soutěsce, kterou nazývají Sarig-kol, ho chytili, zabili a vrátili se. Obyvatelé Badachšanu se obohatili nesčetskou kořistí peněz a drahocenností.

A je pravdivé a zjevné, že každý tvor, který bude utiskovat víru Muham-madovu – budiž navěky požehán! –, bude brzy svržen a přemožen; a kdo pěstuje a upevňuje zákon Ahmadův, byť i sám nebyl jeho vyznavačem, tomu se blaho a vzestup den ze dne rozmnožuje a zdvojnásobuje a jeho dny mají dokonalé trvání.¹⁴

Poněvadž dějiny Čingischána od počátku roku chonin, jenž je rokem bera-na a připadá na ša'bán roku 607 hidžry, do konce roku bars, jenž je rokem levharta a připadá na zú l-ka'da roku 614, což činí dobu osmi let – v posledním z těchto roků bylo Čingischánovi šedesát čtyři let –, byly sepsány s rozdělením do kapitol, začneme nyní dějiny chalífů, sultánů, chákánů, vládců a atabegů, kteří byli v tomto zmíněném období Čingischánovými

13. Mukali obdržel roku 1217 čínský titul *guowang*, „kníže státu“, odtud Rašidovo Mukali-govan; viz předchozí kapitolu. Džebeho výprava proběhla v roce 1218; vyhlášení náboženské svobody ukazuje obvyklou mongolskou politiku, která zde obrátila muslimské obyvatelstvo Kašgaru proti Kūčlūgovi.

14. Ahmad je jedno ze jmen proroka Muhammada. Rašíd, konvertita z židovství a vezír muslimských ílchánů, zde naráží na Mongoly samotné: i nemuslimský panovník, který ochraňuje islám, dochází požehnání.

současníky; sepíšeme je zkráceně a potom opět přejdeme k dějinám Čingischána, které následovaly, bude-li se to líbit Bohu Nejvyššímu!¹⁵

*[Na tomto místě následují u Rašída stručné dějiny Čingischánových současníků – abbásovského chalífy, chorezmšáha Muhammada, vládců Sýrie, Egypta, Malé Asie a dalších zemí –, které Berezin do svého překladu zahrnul a jejichž závěrečnou formuli připojil hned za úvodní. Právě v tomto oddíle, v dějinách chorezmšáha, vypráví Rašíd o pobití Čingischánových obchodníků v Otráru a o potupení jeho poslů, tedy o bezprostřední příčině války, na kterou se text dále odvolává („jak bylo vylíčeno dříve“).]*¹⁶

Poněvadž byly zkráceně sepsány dějiny chákánů, chalífů, sultánů, vládců a atabegů okolních zemí, Čingischánových současníků, od počátku roku chonin, jenž je rokem berana a připadá na ša'bán roku 607, do konce roku bars, jenž je rokem levharta a připadá na zú l-ka'da roku 614, což činí dobu osmi let, začneme opět dějiny Čingischána, které následovaly po tomto zmíněném období, a sepíšeme je po kapitolách, bude-li se to líbit Bohu Nejvyššímu!

Dějiny Čingischána od roku zajíce do roku prasete

*[Nadpis oddílu zní v plném znění: „Dějiny Čingischána od počátku roku tula, jenž je rokem zajíce a připadá na měsíc zú l-ka'da roku 615 hidžry, do konce roku qaqa, jenž je rokem prasete a připadá na safar roku 624; délka tohoto období činí deset let.“]*¹⁷

15. Ša'bán roku 607 připadá na leden 1211, zú l-ka'da roku 614 na přelom ledna a února 1218. Věk šedesát čtyři let vychází z Rašídova údaje, podle něhož se Čingischán narodil roku 1155; novější badatelé dávají většinou přednost roku 1162.

16. Roku 1218 dorazila do pohraničního Otráru na Syrdarji velká karavana muslimských obchodníků (podle Džuvejního asi 450 osob), kterou Čingischán vypravil do chorezmské říše spolu se svými vyslanci. Místodržitel Otráru Inalčuq, příbuzný sultánovy matky Terken-chatun, známý pod čestným jménem Gajir-chán, je obvinil ze špehování a se souhlasem sultána Muhammada je dal povraždit a zboží zabavit; uniknout měl jediný člověk. Čingischán pak k sultánovi vyslal poselstvo s požadavkem, aby mu Inalčuqa vydal. Sultán vedoucího posla dal zabít a jeho průvodcům oholit vousy, což byla těžká potupa. Tím byla válka nevyhnutelná.

17. Zú l-ka'da roku 615 připadá na leden až únor 1219, safar roku 624 na leden až únor 1227. Rok slepice, v němž se Čingischán vrátil domů, začínal v safaru roku 622, tj. v únoru 1225; ramadán roku 624, měsíc jeho smrti, odpovídá srpnu 1227. Válkou s Tanguty se míní tažení proti tangutskému státu Si-sia (1226–1227), o němž bude řeč v závěru Čingischánových dějin.

Na počátku tohoto období podnikl výpravu do země Turkestánu a do oblastí íránské země: během šesti let vyřídil záležitosti těch oblastí a sedmého roku, jenž je rokem slepice a připadá na safar roku 622, přibyl do svých táborů. Když však uslyšel, že se tangutská země znovu vzbouřila, zabýval se výpravou tam a dobyl ji. Ve zmíněném roce prasete, patnáctého dne prostředního podzimního měsíce, který odpovídá měsíci ramadánu, zemřel. Ačkoli skonal v sedmdesátém třetím roce svého věku, protože tento rok nebyl úplný, žil přesně sedmdesát dva let, v čemž se shodují i Mongolové.

Tažení praporů vládce světa na zemi chorezmšáha

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tažení praporů vládce světa, císaře a držitele světa Čingischána do oblastí sultána Muhammada Chorezmšáha, aby si tu zemi podrobil.“]

Když nastal rok zajíce, jenž připadá na zú l-ka'da roku 615 rozmnoženého o měsíce roku [6]16, když se usadil prach Kūčlūgovy vzpoury a cesty byly očištěny od nepřátel a protivníků, určil a rozdělil Čingischán syny a begy tümenů, tisíců a setnin, svolal shromáždění, uspořádal kurultaj, položil základ jase z nových ustanovení i ze starých zákonů a zabýval se výpravou do země chorezmšáhovy. V roce draka strávil léto na cestě k řece Irtyši, vyslal posly k sultánu Muhammadovi s oznámením, že se rozhodl vytáhnout na jeho stranu, a předem ho zpravil o pomstě za to, že sultán dříve kryl zabití obchodníků a ostatní, jak bylo vyličeeno předtím.¹⁸ Na podzim rozkázal vytáhnout a zmocnil se všech zemí, které ležely na cestě. Když přibyl do končin Karluků, přišel se podrobit tamější předák knížat Arslanchán, obdržel dary a táhl jako pomocník s mongolskými vojsky; z Beš-balyku přišel do služby idikut Ujgurů se svým kmenem a z Almalyku Suqnaq-egin se svým vojskem.¹⁹

18. Rašídova zvířecí léta jsou v této části posunuta o rok: kurultaj, na němž bylo tažení rozhodnuto, se konal v roce zajíce 1219, v létě téhož roku stál Čingischán na Irtyši a na podzim 1219 táhl k Otráru. Rok draka, k němuž Rašíd tyto události klade, je ve skutečnosti rok 1220. Jasa je Čingischánův zákoník; *tümen* (tma) je desetitisícový vojenský útvar.

19. Karlukové byli turecký kmen v Sedmířčí; jejich vládce Arslan-chán z Qajalyqu se Čingischánovi podrobil již roku 1211. *Idikut* („posvátné štěstí“) byl titul ujgurského vládce, tehdy Barčuqa, který se Mongolům poddal dobrovolně roku 1209. Suqnaq-egin (Berezin: Suknak) vládl v Almalyku.

Příchod k Otráru a jeho dobytí

Na konci podzimu zmíněného roku draka přibyl Čingischán se statečným vojskem k městu Otráru; jeho stan postavili naproti opevnění. Sultán dal Gajir-chánovi velké vojsko a na pomoc mu poslal komořího Qarača-chána s deseti tisíci jezdci; pevnosti a hradby města dokonale opevnili a nashromáždili válečné stroje.²⁰ Čingischán rozkázal, aby Čagataj a Ögedej s několika tümeny vojska oblehli město; Džochiho s nějakým vojskem určil na stranu Džendu a Jangikentu, skupinu begů určil na stranu Chodžentu a Benákata a rovněž i na každé jiné místo určil vojsko. Sám s Toluj-chánem vytáhl na Bucharu; příběh o tom, jakým způsobem byly podrobeny Buchara a Samarkand, bude vyložen na svém místě.²¹

U Otráru bojovaly obě strany po pět měsíců. Nakonec se věc obyvatel Otráru dostala do zoufalého stavu. Qarača souhlasil s tím, že projeví poddanost a vydá město, ale Gajir-chán, věda, že on je duší toho sváru, na schválení toho rozhodnutí ani nepomyslel; vynakládal úsilí a nesvoloval k míru pod záminkou: „Nebudu nevěrný svému dobrodinci.“ Proto ani Qarača na tom dále netrval a za noci vyšel se svým vojskem městskou branou. Mongolské vojsko ho zajalo a přivedlo před prince. Ti pravili: „Vlastnímu pánu jsi nezůstal věrný, ač jsi mu byl zavázán mnohými dřívějšími projevy milosti; jak bychom se tedy my mohli spoléhat na tvou oddanost?“ Zabili ho se všemi jeho nökery, město dobyli, všechny lidi vyhnali jako stádo beranů z města ven a všechno, co se našlo, vydrancovali.

Gajir-chán se s dvaceti tisíci lidí uchýlil do citadely: vycházeli po padesáti mužích a byli pobíjeni. Po celý měsíc boj neustával a větší část z nich byla pobita. Gajir-chánovi zůstali jen dva muži; ustavičně se bránil a bojoval. Mongolské vojsko ho v opevnění sevřelo; vystoupil na střechem a nevzdával se. I ti dva nōkeři byli zabiti. Nezbyvalo žádné zbraně; potom házel cihly a

20. Otrár ležel na středním toku Syrdarji při ústí řeky Aryse v dnešním jižním Kazachstánu; z města zbylo rozsáhlé archeologické naleziště. Gajir-chán je Inalčuq, původce otrárského krveprolití (viz pozn. výše), a proto „duše toho sváru“. Qarača (Berezin: Karadža) nesl hodnost *hádžib*, dvorní komoří.

21. Džend a Jangikent („Nové město“) ležely na dolní Syrdarji; Chodžent (dnes Chudžand v Tádžikistánu) a Benákat (Fanákat) na jejím středním toku nad Otrárem. Mongolské vojsko se tak rozdělilo, aby si podrobilo celou linii Syrdarje, zatímco hlavní síly pod Čingischánem pronikly do nitra Mávaránnahru.

stále bojoval. Mongolové ho postupně obklíčili a zajali. Hradby a opevnění srovnali se zemí; z lidu a řemeslníků, kteří unikli meči, některé odehnali do davu k Buchaře, Samarkandu a do těch končin, Gajir-chána usmrtili v Kōk-saraji a odtud odešli.²²

Džochiho tažení na Džend a Jangikent

Podle rozkazu vládce světa Čingischána vytáhl princ Džochi ve zmíněné době s Ulus-idim na stranu Džendu.²³ Nejprve přibyl k pevnosti Sighnaq v džendském okrsku na břehu Sajhúnu. Napřed poslal jako posla Husajna-hádžího, který byl odedávna jako kupec připoután ke službě Čingischánově a patřil k jeho domácím, aby po vyřízení poselství silou svého vědění a blízkosti přesvědčil obyvatele toho okrsku a vyzval je k poddanosti, aby zachránili svou krev a jmění. Když však vešel do Sighnaqu, ještě než vyřídil poselství a začal s domluvami, spustili ničemové, trestanci a lupiči křik, za modlitebních zvolání ho zabili a pokládali to za velkou zásluhu. Když Džochi-chán o té události uslyšel, sešikoval vojsko a rozkázal, aby se bojovalo od začátku dne do noci. Bojovali na střídačku, až mocí vnikli do toho města; odepřeli odpuštění i slitování a jako pomstu za jednoho člověka pobili všechny. Správu té země svěřil Džochi synovi Husajna-hádžího.²⁴

Odtud vytáhl a podrobili si Uzkend a Barčinlygkend. Poté zamířili na Aš-nás. Většinu tamějšího vojska tvořili trestanci a lupiči; v boji vynaložili úsilí a větší část z nich byla pobita. Zvěst o tom došla do Džendu. Qutlug-chán, kníže knížat, kterého sultán určil k ochraně těch končin, přešel v noci

22. Obléhání Otráru trvalo od podzimu 1219 do února 1220. Kōk-saraj („Modrý palác“) byl palác v Samarkandu, kde tedy Inalčuq zemřel až po dobytí tohoto města; pozdější podání tvrdí, že mu na Čingischánův rozkaz nalili do očí a uší roztavené stříbro. „Davem“ (persky *hašar*) se rozumějí zajatci a odvedenci, které Mongolové hnali k obléhacím pracím a do prvních řad útoku.

23. Berezin v poznámce vykládá „ulus Idi“ jako idiqua s jeho Ujgury. Novější badatelé v něm spíše spatřují jeden z čestných (posmrtných) titulů samotného Džochiho, který Rašid či jeho pramen mylně pokládal za jméno další osoby.

24. Sighnaq (Berezin: Saganak) ležel na středním toku Syrdarji v dnešním Kazachstánu; v pozdějších stoletích byl sídlem chánů Bílé hordy. Sajhún je muslimský název Syrdarje (Amudarja se nazývala Džajhún). „Modlitebním zvoláním“ je *takbír*, „Bůh je veliký“: vrah tak čin vydával za skutek svaté války proti nevěřícím.

za Sajhún a stepní cestou zamířil do Chorezmu.²⁵ Když zpráva o jeho odchodu z Džendu došla k Džočimu, poslal do Džendu s poselstvím Čin-Temūra, nabídl jim milost a přikázal, aby upustili od nepřátelství. Protože v Džendu nebylo žádného zvláštního předáka a správce, šel každý po svém, sám mluvil a sám o věci rozvažoval. Luza se vzbouřila a vrhla se na Čin-Temūra; on je však obratně a s přetvářkou zpravil o události se Singhnaqem a o zabití Husajna-hádžího, utišil je a zavázal se jim úmluvou: „Nedopustím, aby se sem přiblížilo cizí vojsko.“ Oni se z té dohody zaraodovali a neublížili mu.

Čin-Temür od nich náhle odešel, přibyl do služby k Džočimu a Ulus-idimu a oznámil jim události, jichž byl svědkem. Vytáhli tam a utábořili se na dohled města 4. safaru roku 616.²⁶ Vojska se dala do zasypávání a vyrovnávání příkopu. Obyvatelé Džendu zavřeli městské brány a začali boj na hradbách. Protože nikdy neviděli války, divili se, jak mohou Mongolové vystoupit na hradby opevnění; ti však přistavili k hradbám žebříky, ze všech stran vystoupili na hradby, otevřeli městské brány a vyvedli všechny měšťany za město. Na obou stranách nebylo žádnému tvorů způsobeno neštěstí ani škoda: protože obyvatelé stáhli nohy od války, vztáhli k nim Mongolové ruku milosti, kromě několika ničemů, kteří mluvili s Čin-Temürem hrubá slova; ty zabili. Devět dní a nocí drželi obyvatele na poli a město vyplenili. Potom tam dosadili za správce Alího-chodžu, který pocházel z jedné bucharské rodiny a dostal se do služeb Čingischánových ještě před začátkem výprav, a šli k městu Jangikentu: zmocnili se ho a dosadili správce.²⁷

Odtud se Ulus-idi vydal na cestu ke Karakorumu. Z turkmenských kočovníků, kteří se nacházeli v těch končinách, bylo určeno deset tisíc mužů k chorezmskému vojsku; v jejich čele stál Tajnal-nojan. Když odešli několik

25. Uzkend, Barčinlygkend (Berezín: Bar-Chalygkend) a Ašnás byla menší města na dolní Syrdarji mezi Singhnaqem a Džendem. Chorezmzem se zde rozumí vlastní jádro říše na dolní Amudarji s hlavním městem Urgenčem.

26. Uvedené datum odpovídá 21. dubnu 1219, což se nesnáší s příchodem Mongolů k Otráru na podzim téhož roku; správně jde nejspíš o 4. safar roku 617, tj. 10. dubna 1220.

27. Alí-chodža byl jedním z muslimských kupců a rádců, kteří Čingischánovi sloužili již před západním tažením. Čin-Temür, Kitan z Džočiho družiny, se později, ve 30. letech 13. století, stal místodržitelem Chorezmu a Chorásánu. Jangikent (arabsky al-Qarja al-hadita, „Nová ves“) byl starým střediskem Oghuzů nedaleko ústí Syrdarje.

denních pochodů, nešťastný úděl je svedl k tomu, že zabili jednoho Mongola, kterého nad nimi Tajnal ustanovil jako svého náměstka, a vzbouřili se. Tajnal-nojan šel napřed; když uslyšel zvěst, vrátil se a větší část toho kmene pobil. Někteří se zachránili útekem, odešli s jinými houfy k řece Amu a k Mervu a vytvořili tam početný oddíl, jak bude vylíčeno na svém místě.²⁸

Dobytí Benákatu a Chodžentu a příběh Temür-malika

Když Čingischán přibyl k Otráru, rozeslal na různé strany syny a begy: Alaq-nojana, Sögetüho a Tagaje, všechny tři s pěti tisíci muži, poslal k Benákatu. Šli tam s jinými begy, kteří se k nim připojili z různých stran. Místodržitelem tam byl Ilgetü-melik s vojskem Kanglů.²⁹ Tři dny bojovali; čtvrtého dne prosili obyvatelé města o milost a vyšli ven s poddaností. Vojáky, řemeslníky a lid postavili každé zvlášť. Vojáky pobili, jedny mečem, jiné šipy, ostatní rozdělili po tisících, stovkách a desítkách a mladé muže vyvedli ven do davu. Pak zamířili k Chodžentu.

Když tam přišli, obyvatelé vložili naději v opevnění. Velitelem tam byl Temür-malik, muž statečný, nesmírně odvážný a smělý. Opevnil vysoký hrad uprostřed Sajhúnu, v místě, kde se řeka rozděluje ve dvě ramena, a uchýlil se tam s tisícem vybraných mužů. Když vojsko přibýlo, nepodařilo se opevnění dobýt hned, protože šipy a kameny z metacích strojů na ně nedosahovaly. Přihnali tam dav mladých mužů z Chodžentu a přivedli posily z Otráru a z dobytých opevněných míst a vesnic, takže se sešlo padesát tisíc mužů davu a dvacet tisíc Mongolů. Všechny rozdělili po desítkách a stovkách; nad každou stovkou Tádžiků velel jeden Mongol, aby pěšky nosili kameny od hory, která ležela ve vzdálenosti tří farsachů, a házeli je do Sajhúnu.

28. „Karakorum“ je Berezinovo čtení; vzhledem k tomu, že jde o pochod v okolí dolní Syrdarje, je pravděpodobnější, že se míní step Karakum („Černé písky“) severně od Aralského jezera. „Chorezmským vojskem“ se rozumí mongolské vojsko určené k obléhání Chorezmu. Turkmeni jsou zde kočovní Oghuzové z dolní Syrdarje; o jejich vzpouře u Mervu se vypráví dále.

29. Alaq-nojan byl z kmene Baarinů a patřil k Čingischánovým tisícníkům. Místodržitele Benákatu jiné rukopisy nazývají Elatgu-melik. Kanglové (Qangli) byli turecký kočovný národ z Kipčacké stepi, spřízněný s rodem sultánovy matky Terken-chatun; tvořili jádro chorezmského vojska a Mongolové s nimi jako s hlavními nepřáteli všude nakládali nejtvrději.

Temür-malik udělal dvanáct vorů, shora zakrytých a pro ochranu pokrytých mokrou plstí s hlínou a octem; ponechal v nich okénka. Každý den časně ráno vysílal na každou stranu šest z nich a tvrdě se bili. Šípy, oheň ani nafta na ně nestačily; kameny, které Mongolové kladli do řeky, zase rozházeli do řeky. V noci na ně podnikal přepady, takže to vojsko jím bylo vysíláno.³⁰ Potom Mongolové zřídili rozličné metače šípů a stroje a vedli tvrdé boje.

Když se Temür-malikovi začalo dařit zle, připravil v noci sedmdesát lodí, které určil pro den útěku, naložil na ně majetek a zavazadla, posadil na ně válečníky a sám se shromážděním vybraných mužů vstoupil na loď. Zapálil pochodně a jako blesk se pustil po řece. Mongolské vojsko se o tom dozvědělo a šlo po březích řeky. Temür-malik obracel čluny a vory všude tam, kde se objevil houf Mongolů, a ranami šípů, jež neminuly cíl, je zaháněl a hnál lodě po řece jako vítr, až přibyl k Benákatu; jedním úderem přerval řetěz napjatý přes řeku, aby zastavil průjezd lodí, a beze strachu proplul. Vojska z obou břehů řeky s ním bojovala, dokud nepřibyl do končin Džendu a Barčinylygu.

Džoči-chán, zpraven o jeho postavení, měl vojska na obou březích Sajhúnu na několika místech; postavil most z lodí, rozestavil válečné stroje a začalo se střílet. Temür-malik se o přípravách vojska dozvěděl, vystoupil z řeky na břeh u Barčinylygkendu a pokračoval na koních. Mongolové šli za ním. Posílal zavazadla napřed a sám se zastavoval k boji; tak majetek odcházeli vpřed a on zase šel za ním. Několik dní se takto bil; větší část jeho lidí byla pobita a mongolské vojsko se každou chvílí rozmnožovalo. Nakonec mu majetek vzali a zůstal jen s malým počtem, ale dále se bránil a nevzdával se. Když byli zabiti i ti a jemu nezůstalo žádné zbraně kromě tří šípů, z nichž jeden byl zlomený a bez železného hrotu, pronásledovali ho tři Mongolové. Šípem bez hrotu, který vystřelil, oslepil jednoho z nich a ostatním řekl: „Zbývají mi dva šípy; na váš počet mám šípů dost. Bude pro vás lepší

30. Temür-malik patří k nejslavnějším obráncům chorezmské říše a jeho příběh, převzatý od Džuvejního, byl v muslimském světě velmi oblíbený. Farsach je perská míle, přibližně šest kilometrů. Tádžiky nazývali Turci a Mongolové usedlé íránské (persky mluvící) obyvatelstvo, zde tedy muslimské odvedence. Nafta je hořlavá směs na bázi ropy, vrhaná v nádobách; mokrá plst' s hlínou a octem měla chránit vory před jejím ohněm.

vrátit se a zachránit si duši.“ Mongolové se obrátili zpět a on se dostal do Chorezmu.

Tam se opět zabýval přípravami k válce, s houfem lidí přišel k Jangikentu, zabil správce, který tam byl, a vrátil se. Protože nepokládal za dobré zůstat v Chorezmu, odešel za sultánem cestou na Šahristán a spojil se s ním. Po celou dobu, co byl sultán na pochodech, i on předváděl hrdinské činy a statečnost; po nešťastné události se sultánem odešel jako derviš do Damašku.³¹ Když požár vzpour dohořel, byla láska k vlasti příčinou jeho návratu: přišel do těch končin a několik let žil v pevnosti Ars ve Ferganě a vyptával se na svůj dům a na děti. Jednou šel do Chodžentu a spatřil svého syna, který se vrátil od pána Batua, od něhož obdržel dary, a bylo mu předáno movité i nemovité jmění otcovo. Přistoupil k synovi a řekl: „Kdybys uviděl svého otce, poznal bys ho?“ Ten odpověděl: „Byl jsem ještě kojenec, když otec odešel, a neznám ho; ale je tu jeden ghulám, který ho zná.“ Přivedl ho. Temür-malik ukázal znamení, která měl na těle; když je ghulám spatřil, ujistil se. Zpráva o tom, že zůstal naživu, se rozšířila. Lidé ho však neuznali a zapřeli, protože u nich bylo mnoho zástav. Proto zamýšlel vydat se do služby ke qa'anovi. Cestou přibyl ke Qadan-ogulovi. Ten ho dal spoutat a vyptával se ho na minulé události, na zápasy a bitvy s Mongoly. On odpovídal smělymi řečmi tohoto druhu:

*Moře i hory mě viděly v boji,
kde jsem stál s proslulými muži Túránu.
Co jsem vykonal, tomu svědky jsou hvězdy;
pro mou statečnost svět u mých nohou leží.*

31. Šahristán ležel na okraji pouště v severním Chorásánu, nedaleko Nasá. „Nešťastnou událostí“ se míní útek a smrt sultána Muhammada na ostrově v Kaspickém moři (přelom let 1220 a 1221); Temür-malik pak bojoval po boku jeho syna Džalál ad-Dína. Derviš je muslimský poutník a asketa.

Poznal také Mongola, kterého tehdy zranil zlomeným šípem. Když se ho princ na mnohé vyptával a on při odpovědích nezachovával pravidla zdvořilosti a úcty, zasáhl ho princ v hněvu šípem a učinil ho blaženým:³²

Schoulil se a vydal jen jediné „ach!“;

od dobrých i zlých myšlenek ho tím oprostil.

Čingischán u Buchary

[Plné znění nadpisu: „Příběh o příchodu Čingischána k městu Buchaře a o tom, jak se ho zmocnil.“]

Již dříve jsme se zmínili, že Čingischán na konci podzimu roku draka, jehož jaro odpovídá měsíci zú l-hidždža roku 616, přibyl k městu Otráru, určil Čagataje a Ögedeje k dobytí Otráru a Džočiho a begy s vojsky každého na nějakou stranu. Ve druhém jarním měsíci roku hada, jehož první měsíc odpovídá zú l-hidždža roku 617, tedy asi po pěti měsících, se zmínění princové a begové zabývali každý dobýváním míst, která byla vyjmenována. Ty věci probíhaly způsobem, který byl vylíčen. Nyní vyložíme podrobně, postupně a úplně dobývání míst, jež vykonal Čingischán po odchodu z města Otráru, až do doby, kdy se všichni princové a begové znovu sešli v jeho službě a on znovu určil Džočiho, Čagataje a Ögedeje k podrobení Chorezmu, zatímco sám s Toluj-chánem přešel řeku u Termezu a vytáhl do íránské země. Co bylo potom, vypovíme opět, bude-li se to líbit Pánu Nejvyššímu.

Stalo se to takto: Čingischán určil prince a begy k dobývání zemí a sám osobně vytáhl z Otráru na Bucharu. Nejmladšímu synovi Toluj-chánovi, jehož přízvisko bylo Eke-nojan, přikázal, aby táhl v jeho službě se statečným vojskem cestou na Zarnuk. Přibyli nečekaně za úsvitu k tomu opevnění. Obyvatelé okolí se ve strachu z toho obrovského vojska ukryli v pevnosti. Čingischán k nim poslal jako posla komořího Danišmanda, aby jim ozná-

32. Batu, syn Džočiho, zakladatel Zlaté hordy, měl v Mávaránnahru podíl na příjmech. Qa'anem je míněn Ögedeje (vládl 1229–1241), Qadan-ogul byl jeho syn. Ghulám je otrok či služebník. „Učinil ho blaženým“ znamená, že ho zabil jako mučedníka víry. Verše jsou v originále perské; Berezin je převádí bez rýmu a také náš překlad se drží jen smyslu.

mil příchod vojsk a předložil jim domluvy. Houf otroků ho chtěl urazit, ale on zvolal:

„Já jsem komoří Danišmand, muslim a syn muslima. Z rozkazu Čingischánova jsem přišel jako posel, abych vás vytáhl z propasti záhuby. Čingischán sem přibyl se statečným a udatným vojskem. Pokud se mu vzepřete, v jediném okamžiku promění pevnost v rovinu a pole krví v Sajhún. Poslechnete-li však rady, pokoříte se a podrobíte se mu, zůstanou vaše duše i statky nedotčeny.“

Když uslyšeli tato rozumná slova, spatřili svou záchranu v projevu poddanosti. Přední muži vystoupili vpřed a poslali houf lidí s rozličnými potravinami. Když bylo Čingischánovi oznámeno jejich přibytí, zeptal se po náčelnících Zarnuku, rozhněval se, že se sami nedostavili, a poslal pro ně posla. Tehdy spěchali do jeho služby, byli poctěni rozličnými dary a dostalo se jim milosti pro jejich duše. Vyšel rozkaz vyhnat obyvatele Zarnuku na pole: mladé určili do davu k Buchaře, ostatním dal svolení vrátit se a Zarnuku dal jméno Qutlug-balyk.³³ Z tamějších Turkmenů jeden průvodce, který dokonale znal cesty, vyvedl vojsko k hranicím Núru cestou, která nebyla obvyklou silnicí; tu cestu od té doby nazývají „pustou cestou“.

Čingischán poslal jako posla Tajir-bahadura, který byl v předvoji, se zprávou o svém příchodu. Ten jim vzkázal sliby i hrozby. Po návratu poslu poslali obывatelé Núru po jednom poslovi do služby Čingischánovi hojně potraviny a projevíli poddanost. Když Čingischán potraviny přijal, rozkázal: „Sübedej půjde s vámi napřed; odevzdejte mu město.“ Když Sübedej přibyl, poslechli rozkazu a poslali šedesát vybraných mužů v doprovodu núrského emíra jménem Il-chodža jako pomoc na stranu Dabúsije. Když přibyl Čingischán, slavnostně ho uvítali a s pokorou mu podali proviant a potraviny. Čingischán je poctil královskou přízní a otázal se: „Jak velkou daň zde v Núru stanovil sultán?“ Řekli: „Tisíc pět set dinárů.“ Rozkázal: „Dej-

33. Toluj, nejmladší Čingischánův syn, nesl přízvisko Eke-nojan či Ulug-nojan, „Velký pán“. Zarnuk bylo opevněné městečko na cestě z Otráru přes poušť Kyzylkum k Buchaře. Jméno Qutlug-balyk znamená podle Berezina turecko-mongolsky „šťastné město“. Danišmand-hádžib byl muslim v Čingischánových službách; později zastával úřad komořího na Ögedejově dvoře.

te napřed tuto částku a kromě toho vás nepotká žádný útlak.“ Dali ji a vyvázli z plenění a vraždění.³⁴

Odtud vytáhli k Buchaře. V prvních dnech muharramu roku [6]17 se Čingischán utábořil na dohled města Buchary u bran pevnosti. Vojska přicházela postupně a rozkládala se kolem města. Vojsko Buchary čítalo 20 000 mužů; jejich velitelem byl Kök-chán a další begové, jako Hamíd-pur Tajangu, Sevinč-chán a Kešli-chán. Za noci vyšli se svým lidem z pevnosti ven, a když přišli na břeh Sajhúnu, přepadla je hlídka vojska a jejich stopy vydala větru zkázy.³⁵ Druhý den ráno obyvatelé otevřeli brány a do služby k Čingischánovi přišli imámové a učenci. Čingischán se vydal prohlédnout město a opevnění, vjel do města, dojel k páteční mešitě a zastavil se u nejzazšího místa svatyně. Jeho syn Toluj-chán sestoupil z koně a vystoupil na minbar. Čingischán se zeptal: „Je toto palác sultánův?“ Řekli: „Je to dům Boží.“ Sestoupil z koně, vystoupil na dva tři stupně minbaru a prohlásil: „Pole jsou holá, bez trávy; naplňte břicha našich koní.“ Otevřeli městské sýpky a vynesli obilí. Truhly s opisy Koránu udělali žlaby pro koně, měchy s vínem rozložili v mešitě a přivedli městské zpěváky, aby zpívali a tančili. Mongolové zpívali podle pravidel svého zpěvu; velmoži, sajjidové, ulamá a šajchové stáli u stájí místo konířů, aby hlídali koně, a plnili rozkazy těch kmenů.³⁶

Potom Čingischán vyšel ven z města, rozkázal přivést městské obyvatele a vystoupil na minbar sváteční modlitebny. Když s úplným vysvětlením vložil sultánovo nepřátelské jednání a jeho provinění, řekl:

34. Núr (dnes Nurata v Uzbekistánu) leží na okraji pouště severovýchodně od Buchary. Místo „pustá cesta“ čtou jiné rukopisy „chánova cesta“. Tajir-bahadur (Berezin: Tair) později vynikl jako velitel v Chorásánu; Il-chodža (jiná čtení El-chodža) byl podle jiných rukopisů synem núrského emíra. Dabúsija bylo město na cestě mezi Bucharou a Samarkandem.

35. Počátek muharramu roku 617 připadá na začátek března 1220. Jména velitelů čte Berezin „Kuk-chan, Chamid, Burta Jatku, Sijunč-chan a Kešikli-chan“; podáváme je podle novějších čtení, jméno Hamíd-pur Tajangu zůstává nejisté. Buchara leží daleko blíže k Amudarje (Džajhúnu) než k Syrdarje; zmínka o Sajhúnu je proto nejspíš chybou opisovačů.

36. Minbar je vyvýšená kazatelna v mešitě, z níž se pronáší páteční kázání (*chutba*); sajjidové jsou potomci Prorokovi, ulamá učenci v náboženském právu, šajchové představení súfijských řádů. Scénu v bucharské mešitě převzal Rašíd od Džuvejního, který k ní připojuje výrok jednoho z přítomných imámů: je třeba mlčet, neboť to vane vítr Boží všemohoucnosti.

„Lide! Vězte, že jste spáchali veliké hříchy a hlavními hříšníky jsou vaši předáci. Zeptáte-li se mne, čím se ta slova dokazují, řeknu: tím, že já jsem trest Boží. Kdybyste neměli velikých hříchů, Bůh Veliký by mne na vaši hlavu neseslal jako trest.“

Potom se zeptal: „Kdo jsou vaši správci a důvěrníci?“ Každý jmenoval toho, ke komu patřil. Každému pak určil Mongola a Turka jako baskaky, aby nedopouštěli, aby vojáci páchali křivdy.³⁷ Když s tím skončil, zakončil svou řeč tím, že si vyžádal boháče a zámožné a rozkázal, aby vydali zakořpané jmění. Určeno bylo dvě stě osmdesát lidí, z nichž sto devadesát bylo měšťanů a ostatní přespolní. Podle rozkazu bylo od jejich důvěrníků vymáháno jmění. Co dali, to Mongolové vzali a nadto vybrali kontribuci a daň. Čingischán rozkázal zapálit čtvrti a větší část města za několik dní shořela, kromě páteční mešity a několika paláců, které byly z cihel.

Obyvatele Buchary hnali k obléhání citadely. Na obou stranách postavili stroje, uvedli do činnosti luky, metali kameny a šípy, z nádob házeli naftu a celé dny tím vším bojovali. Nakonec se posádka ocitla v zoufalé situaci; příkop citadely se srovnal se zemí lidmi i neživými předměty. S davem lidí z Buchary dobyli baštu a zapálili citadelu. Cháni, velmoži a emírové sultánovi, kteří dříve z pýchy sotva ráčili došlápnout na zem, byli potupně zajati a utopeni v moři zkázy. Z Kanglů nenechali naživu ani duši kromě nemluvnat. Zabito bylo přes třicet tisíc lidí a ženy a děti odvěkli. Když bylo město očištěno od vzpoury a hradby srovnány se zemí, vyhnali v době modlitby všechny městské obyvatele na pole a mladé určili do davu k Samarkandu a Dabúsíji. Čingischán odtud vytáhl na město Samarkand, aby je dobyl.

Dobyetí Samarkandu

[Plné znění nadpisu: „Příběh o tažení Čingischána k Samarkandu a o jeho dobytí jeho vojskem, jež vládne světu.“]

37. Sváteční modlitebna (*musallá* či *namázgáh*) je otevřené prostranství za městem, kde se konají modlitby o velkých svátcích. Čingischánova řeč o sobě jako o „trestu Božím“ patří k nejproslulejším místům perských kronik. Baskak (turecky, mongolsky *daruga*) byl mongolský dozorce nad podrobeným městem, zodpovědný za pořádek a výběr daní.

Na konci jara zmíněného roku moghaj, který připadá na zú l-hidždža roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, vytáhl Čingischán odtud k Samarkandu.³⁸ Sultán Muhammad Chorezmšáh svěřil Samarkand sto deseti tisícům mužů: šedesát tisíc byli Turkmeni s chány, kteří byli od sultána jejich hlavními veliteli, a padesát tisíc Tádžikové; k tomu dvacet obrovských slonů d'ábelské podoby a zvláštní houf i městská luza, kolik se jich jen v pevnosti dalo uživit. Kromě toho zpevnili hradby pevnosti, postavili kolem několik bašt a příkop naplnili vodou. Již v době, kdy Čingischán přibyl k Otráru, se rozšířila po obzorech zvěst o početnosti samarkandského vojska a pevnosti tamějších opevnění a citadely a všichni se shodovali, že budou zapotřebí léta, než se zmocní města Samarkandu a dostane se k citadele. Uznal proto za lepší takovou opatrnost, že nejprve vyčistí jeho okolí. Z té příčiny šel nejprve k Buchaře, podrobil si ji a odtud hnal celý dav k Samarkandu. Na cestě všude, kam přišel, nečinil těm, kdo se podrobili, žádného útaku, ale u těch, kdo kladli odpor, jako byly Sar-i Pul a Dabúsíja, zanechával vojsko k obléhání.³⁹

Když přibyl k Samarkandu, princové a begové, kteří byli určeni k Otráru a do jiných zemí, se uvolnili z práce dobývání těch míst a přibyli s tamějšími davy, které vyvedli ven. Za sídlo si zvolili Kōk-saraj. Jak která vojska přibývala, stavěla se kolem města. Čingischán jeden dva dny osobně objížděl kolem hradeb a bašt a vymýšlel opatření k jejich dobytí i k dobytí bran. Mezitím přišla zpráva, že sultán se nachází na letním stanovišti; Džebe-bahadura a Sübedej-bahadura, kteří patřili k váženým a předním begům, poslal s třiceti tisíci jezdci za sultánem, Alaq-nojana a Jisüra poslal na stranu Vachše a Tálaqánu.⁴⁰ Potom, třetího dne ráno, obklíčilo hradby města tolik mongolského vojska a davu, že je nebylo možno spočítat. Alpar-chán, Se-

38. Rokem moghaj se míní rok hada (1221). Rašídovo datování je však i zde o rok posunuto: Buchara padla v únoru až březnu 1220 a Samarkand hned nato, na jaře 1220 (nejspíš v březnu), tedy ještě v roce draka.

39. Místo „Turkmenů“ čtou jiné rukopisy „Turci“, tj. Kanglové a jiní kipčactí žoldnéři, a místo dvaceti slonů šedesát. Údaje o síle posádky jsou u všech autorů velmi nadsazené. Sar-i Pul („Předmostí“) bylo městečko na cestě mezi Bucharou a Samarkandem.

40. O pronásledování sultána Džebem a Sübedejem vypráví následující kapitola. Jisür (Berezin: Bisur) byl jeden z Čingischánových velitelů. Vachš je řeka i kraj v dnešním jižním Tádžikistánu, Tálaqán město v Tocharestánu na severovýchodě dnešního Afghánistánu.

vinč-chán, Balan-chán a houf jiných chánů bojovali venku; na obou stranách bylo mnoho zabitých. V noci se každý odebral do svého stanoviště.

Příští den Čingischán osobně vsedl na koně, všechna vojska držel kolem města a svedl s vojsky města boj na poli i na prostranstvích ranami šípů a mečů. Obyvatele města boj toho dne zastrašil a mezi lidem nastala nesvorost. Příštího dne obnovili Mongolové a vzdorující měšťané boj. Tu náhle přišli kádí, šajch al-islám a houf imámů do služby k Čingischánovi, a vrátivše se s jeho dobrými sliby, odešli opět do města. Ráno otevřeli bránu Namázgáh a vojska se ocitla ve městě.⁴¹ Toho dne se zabývali bouráním hradby a bašt a srovnali je s cestou. Ženy i muže hnali po stovkách na pole v doprovodu Mongolů, ale kádího a šajcha al-islám s těmi, kdo se k nim přidali, vyhnání ušetřili: asi padesát tisíc lidí se zachránilo v jejich společenství. Dali vyhlásit, že krev každého, kdo se bude skrývat, lze beztrestně prolít. Mongolové, kteří se zabývali pleněním, zabili mnoho lidí, které našli ukryté. Kornakové přivedli slony k Čingischánovi a prosili o píci pro ně. Rozkázal: „Pusťte je na pole, ať se sami toulají a žerou.“ Slony pustili, až zahynuli hladem.

V noci Mongolové vyšli z města ven. Posádka citadely byla ve velikém strachu. Alp-chán projevil odvalu: s tisícem ztřeštěnců učinil výpad, udeřil na vojsko a unikl. Ráno vojsko znovu obklíčilo citadelu a z obou stran stříleli a metali šípy a kameny. Hradbu, opevnění a bašty rozbořili a zkazili vodovod vedoucí zespodu od řeky. Téže noci zavřeli brány a šli.⁴² Ze siláků a junáků se asi tisíc mužů uchýlilo do mešity a zoufale se bili. Mongolové metali šípy a naftu a spálili mešitu se všemi, kdo v ní byli. Zbytek posádky vyhnali na pole: Turky oddělili od Tádžiků a všechny rozdělili na desítky a stovky. Turkům udělali kadeře po způsobu Mongolů; přesto pobili všechny Kangly, přes třicet tisíc mužů, s jejich vůdci Barišmas-chánem, Tagaj-chánem, Sarsyg-chánem, Ulag-chánem a dvaceti dalšími begy z

41. Kádí je soudce podle islámského práva, šajch al-islám nejvyšší náboženská autorita města. Brána Namázgáh dostala jméno podle sváteční modlitebny, k níž vedla. Alpar-chána nazývá Berezin „Albar-chán“ a dále „Alp-chán“.

42. Kornak je indický název pro honáka slona. Vodovodem se míní patrně olověný vodovod, jímž se do Samarkandu přiváděla voda. Věta „zavřeli brány a šli“ je u Berezina nejasná; smysl je patrně ten, že se útočníci té noci zmocnili brány citadely a vnikli dovnitř.

předních sultánových emírů, jejichž jména jsou zapsána v listu Čingischána Rukn ad-Dínu Kartovi.⁴³

Když byly město i citadela stejnou měrou rozbořeny a mnoho begů a vojáků pobito, sečetli druhého dne ty, kdo zůstali. Z toho počtu určili třicet tisíc lidí jako řemeslníky a rozdělili je synům, chotím a begům. Stejný počet určili do davu k obléhání. Ostatní přítomní se zachránili tím, že dostali svolení vrátit se, když svůj život vykoupili částkou 200 000 dinárů: k jejímu vybrání určil Čingischán Sikat al-Mulka a emíra Amída staršího, kteří patřili k předním hodnostářům Samarkandu, a ustanovil správce.⁴⁴ Některé z davu vzal s sebou do Chorásánu a některé poslal s begy k Chorezmu. Potom několikrát požadovali davy jeden za druhým a z těch houfů se nikdo nezachránil. Z té příčiny ta země úplně zpusťla.

To léto a podzim pobýval Čingischán v končinách Samarkandu.

43. Mongolové si holili temeno a nechávali si kadeře po stranách hlavy; ostříhání po mongolském způsobu mělo zajatce naoko přičlenit k vítězům. Rukn ad-Dín Kart byl předkem dynastie Kartů, kteří později jako mongolští vazalové vládli v Herátu; Čingischánův list, na který se Rašíd odvolává, se pokud víme nedochoval.

44. Berezin čte jméno prvního hodnostáře „Baka al-Mulk“; novější edice mají Sikat (arabsky Thiqtat) al-Mulk, „důvěrník říše“, což je čestný titul úředníka. Řemeslníci byli pro Mongoly nejcennější kořistí: přesídlovali je do Mongolska a do svých sídel a rozdělovali mezi členy chánského rodu.

IX. Stíhání sultána Muhammada, pád Urgenče a tažení do Chorásánu (1220–1221)

[Kapitola navazuje na dobytí Buchary a Samarkandu. Rašíd v ní líčí tři souběžná tažení: honbu Džebeho a Sübedeje za prchajícím sultánem Muhammadem napříč Íránem až k jeho smrti na ostrově v Kaspickém moři a první kroky jeho syna Džalál ad-Dína; obléhání a zkázu chorezmské metropole Urgenče Čingischánovými syny Džočim, Čagatajem a Ögedejem; konečně Čingischánův vlastní pochod přes Termez a Balch k Tálaqánu, Tolujovo tažení do Chorásánu, zkázu Bámjánu a porážku Šigi-Qutuqa u Parvánu. Text je přeložen v úplnosti; zkráceny jsou jen Rašídovy dlouhé nadpisy oddílů, jejichž plné znění uvádíme v hranatých závorkách.]

Vyslání Džebeho a Sübedeje za sultánem Muhammadem

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal Džebe-nojana a Sübedej-nojana v patách sultána Muhammada Chorezmšáha, a o dobytí iránských zemí.“]

Když Čingischán v letní době dobyl Samarkand – bylo to v roce hada, jenž připadá na měsíc zu'l-hidždža roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, a byl to třetí rok jeho tažení –,¹ došly mu zprávy o poměrech sultána Muhammada, o jeho vojsku, o jeho síle i slabosti. Stráže Čingischánova vojska totiž každou chvíli zajímaly begy a stoupence sultánovy, takže se s poddaností přidávali. Ti vypověděli, že sultán se bojí, je zmaten a nerozhodný a nemá klidu; jeho syn sultán Džalál ad-Dín mu prý řekl: „Rozptýlili jsme vojska po všech místech; musíme je ze všech stran shromáždit a postavit se nepříteli tváří v tvář.“ Protože se však od sultána odvrátilo štěstí, nesvolil k tomu.

Čingischán podle síly jeho postavení – neboť již za obléhání Samarkandu slyšel, že sultán dlí ve svém letním sídle – vyslal napřed Džebe-nojana z

1. Rok hada začal podle Rašídova přepočtu v měsíci zu'l-hidždža roku 617 hidžry (leden–únor 1221) a jeho převážná část připadla na rok 618 (1221/22). Samarkand však padl již v březnu 1220, tedy ještě v roce draka; Rašíd tu zřejmě posouvá datum o rok. Vyslání Džebeho a Sübedeje za sultánem se klade na jaro 1220. „Třetí rok tažení“ se počítá od odchodu z Mongolska v roce 1219.

kmene Besütů s jedním tümenem vojska jako předvoj; za ním poslal Sübedej-bahadura z kmene Urjanchajů s dalším tümenem jako zadní voj a za nimi vyslal Toqučar-bahadura s dalším tümenem.² Přikázal jim:

„Jděte v patách sultána Muhammada Chorezmšáha. Kdekoli ho dostihnete, postaví-li se proti vám s vojskem a nebudete-li mít síly mu vzdorovat, zastavte se a podejte zprávu; bude-li však slabý, postavte se mu. A protože neustále přicházejí zprávy o jeho slabosti, strachu a zděšení, jistě nebude mít možnost se vám postavit. Mocí Boha Velikého se nevracejte, dokud ho nedostanete do rukou. Jestliže před vámi zeslábné a s několika lidmi bude hledat útočiště v nedobytných horách nebo v temných jeskyních, anebo se skryje lidským očím jako víla, musíte jako prchavý vítr proletět jeho zeměmi. Každému, kdo vyjde s poddaností, prokažte laskavost, zřídte správu a ustanovte správce; každého, kdo se vydá cestou odporu, zdolejte násilím. Až podle tohoto příkazu vyřídíte ty věci během tří let, vraťte se přes Dešt-i Kipčak a připojte se k nám v zemi Mongolistánu, která je naším starodávným jurtem.³ Neboť zjevným cílem toho, co podnikáme, je, abychom v tomto vyměřeném čase skončili s íránskou zemí a vrátili se domů jako vítězové a vítězni. Brzy pošlu za vámi Toluj-chána, aby dobyl chorásánská města, Merv, Herát, Nišápúr, Serachs a ty kraje; Džochi, Čagataje a Ögedeje vyšlu s vojskem na dobytí Chorezmu, jenž je největším z měst a sídlem sultána Chorezmšáha. Mocí Velikého Boha jsme vykonali již tolik těchto skutků; takový bude osud i při návratu domů.“

Poslal je tedy. Potom určil zmíněné syny k dobytí Chorezmu a vypravil je se statečnou armádou, sám pak s Toluj-chánem nějakou dobu odpočíval od útrat tažení v samarkandských končinách.

2. Džebe pocházel podle Tajné kroniky z rodu Besütů (Berezin: Isut), Sübedej z Urjanchajů (Urjangatů). Toqučar (Berezin: Tukadžar) byl podle jiných zpráv z Kungirátů a Čingischánovým zetěm. Tümen je vojenská jednotka o deseti tisících mužích; předvoj, doslova „stráž“ (mong. *qara'ul*).

3. Dešt-i Kipčak, „Kipčacká step“, se nazývaly stepi severně od Kaspického a Černého moře. Jurt zde znamená kmenovou domovinu, vlastní pastviny. Rozkaz se naplnil: Džebe a Sübedej se po smrti sultána vydali přes Ázerbájdžán a Kavkaz do kipčackých stepí, porazili Alany, Kipčaky a Rusy (bitva na Kalce 1223) a pak se obrátili zpět na východ; Sübedej se připojil k Čingischánovi, Džebe podle všeho cestou zemřel.

Džebe, Sübedej a Toqučar překročili s třiceti tisíci junáky řeku na brodech u Pandžábu a šli za sultánem, pátrající po jeho poměrech a stopách. Sultán se předtím nacházel na břehu termezské řeky. Když uslyšel, co se stalo s Bucharou, a hned nato zprávu o dobytí Samarkandu, pronesl nad svou vládou čtyři takbíry⁴ a obrátil tvář k cestě. Byli s ním všichni Turci z příbuzenstva jeho matky, jimž se říkalo Urapijané,⁵ a ti ho chtěli zabít. Jeden z nich to sultánovi prozradil. V noci změnil místo spánku a opustil svůj stan; za úsvitu uviděli plst' stanu prostřilenou šípy jako řešeto. Proto se sultánovy obavy ještě zvětšily a s velkým spěchem pospíšil do Nišápúru. Kamkoli přišel, pobízel lidi výhrůžkami i sliby, aby opevňovali pevnosti a hrady, a strach tím nesmírně vzrůstal. Když dorazil do Nišápúru, oddal se vínu a veselí, aby zahnal žal nad svým osudem.

Džebe a Sübedej dorazili nejprve k Balchu. Předáci města jim vyslali slavnostní poselstvo s proviantem a zásobami; ponechali tam tedy správce, vzali odtud průvodce a napřed vyslali Tajši-bahadura. Když přišli k Záve,⁶ požadovali zásoby; tamější lidé je nedali a zavřeli brány. Mongolové se kvůli spěchu nezastavili a táhli dál. Obyvatelé města však bili na buben a rozvázali jazyk k nadávkám. Když byli svědky této potupy, vrátili se, postavili žebříky k hradbám a třetího dne vystoupili na zeď. Každého, koho spatřili, zabili. A protože neměli čas se tu zdržovat, všechno, co bylo těžké, spálili a rozbili a odtáhli.

Když do Nišápúru došla zpráva o jejich blížení, vydal se sultán jakoby na lov směrem k Isfarájinu a obrátil tvář k Iráku.⁷ Oznámili mu, že se přiblížilo lo cizí vojsko. Odložil proto odchod do Iráku a zamířil k pevnosti Qazvínu;

4. Takbír je zvolání „Alláhu akbar“ (Bůh je veliký); čtyři takbíry se pronášejí při pohřební modlitbě. Pronést je nad něčím znamená rozloučit se s tím jako s mrtvým – sultán se tím v duchu vzdal vlády.

5. Berezin: Urakijané, zmínění v originále níže (v překladu tam stojí jen „příbuzní jeho matky“), jsou patrně totéž co zdejší Urapijané, příbuzní sultánovy matky; jméno lze snad odvodit od tureckého *uruq*, „rod“, takže by znamenalo „rodáci, příbuzní“. Šlo o turecké velmože z kmene Kanglů, z něhož pocházela sultánova matka Terken-chatun. Čtení jména je v rukopisech nejisté.

6. Záva, město v Chorásánu jižně od Nišápúru, dnešní Torbat-e Hejdaríje. Čtení jména Tajši-bahadura je nejisté.

7. Irákem se zde a dále rozumí Irák Adžamí, „perský Irák“, tj. západní Írán s městy Rej, Qazvín, Hamadán a Isfahán, nikoli Mezopotámie. Isfarájin leží v severním Chorásánu.

⁸ téhož dne poslal manželky, děti a matku do pevnosti Qárún k Tádž ad-Dínu Toghanovi a s iráckými emíry se radil o přípravách k odporu proti nepříteli. Spásu viděli v tom, uchýlit se na horu Šírán. Sultán se vydal horu prohlédnout a řekl: „Zde nemůže být útočiště.“

Poslali tedy posla s pozváním k Hazáraspovi, vládci Luru,⁹ který patřil ke starým velkým vládcům a byl to muž rozumný a zkušený. Když vládce Nusrat ad-Dín Hazárasp přijel, šel rovnou z cesty do paláce a na sedmi místech políbil zem. Sultán se s ním radil o té pohromě a malik řekl: „Spása je v tom, abychom se ihned odstěhovali. Mezi Lurem a Fársem je hora nanejvýš nepřístupná a pevná, které říkají Tektekú, a je to kraj hojný. Učiňme ji svým útočištěm a shromáždíme sto tisíc pěších z Lurů, Šúlů, Fársů a Šabánkárů. Až se Mongolové přiblíží, statečně proti nim vytáhneme a mužně se utkáme.“ Sultán se domníval, že Hazárasp tím míří na atabega Sa'da Fárského,¹⁰ považoval jeho mínění za nepodložené a řekl: „Náš úmysl je takový, že zůstaneme v těchto končinách a pošleme na všechny strany, aby se sbírala vojska.“

Ještě byl v tomto záměru, když Džebe a Sübedej přitáhli k Nišápúru. Vyslali posly k tamějším předákům, Mudžír al-Mulkovi Káfímu, Fachr al-Mulkovi Ráhímu, Faríd ad-Dínovi a Zijá al-Mulkovi Zúzanímu, kteří byli vezíry a hlavami Chorásánu, vyzývali je, aby se podrobili a poslechli Čingischánova rozkazu, a žádali zásoby a píci. Ti poslali k nojanům tři muže s proviantem a dary a na poddanost přistoupili – ale jen koncem jazyka. Džebe je napomínal, aby se vyvarovali vzdoru proti ohni a vodě, a jakmile přitáhne mongolské vojsko, aby mu ihned vyšli slavnostně vstříc a nespoleháli se na pevnost hradeb a na velký počet vojska, aby i se svými rodinami zůstali celí a nedotčení. Na znamení jim dali šarlatovou tamgu s ujur-

8. Podle některých pramenů nešlo o Qazvín, ale o pevnost Farrazín v západním Íránu. Qárún byla horská pevnost, jejímž velitelem byl Tádž ad-Dín Toghan. Horu Šírán čtou jiné rukopisy Uštúráníkúh.

9. Nusrat ad-Dín Hazárasp (vládl asi 1204–1248), atabeg Velkého Luru v horách jihozápadního Íránu (dnešní Luristán a Bachtijárie); Berezín jméno čte „Gezar-Saf“. Lurové a Šúlové byly iránské horské kmeny, Šabánkárové kurdský kmen ve východním Fársu. Horu Tektekú čtou rukopisy různě, její poloha je nejistá.

10. Atabeg Sa'd ibn Zangí (vládl 1198–1226) z rodu Salghurovců, vládce Fársu se sídlem v Šírázu. Několik let předtím s ním sultán Muhammad válčil a zajal ho, proto v Hazáraspově radě tužil úklad namířený proti svému nepříteli.

ským písmem¹¹ a opis Čingischánova jarlyku, vydaného Sübedejovi, jehož obsah byl tento:

„Emírové, předáci a všechen lid at' vědí, že jsem ti dal celou tvář země od východu slunce až k západu. Každý, kdo se podrobí, at' je omilostněn i se ženami, dětmi a blízkými; každý však, kdo se nepodrobí a vystoupí s odporem a svárem, at' zahyne i se ženami, dětmi, příbuznými a blízkými.“

Když vydali list takového obsahu, táhli dál. Džebe přišel k Túsu cestou přes Džuvejn, Sübedej po silnici přes Džám. Všude, kde vycházeli s poddaností, je nechávali na pokoji, a každého, kdo se vzbouřil, hubili. Východní vesnice Túsu, Túkán a ty končiny se podrobily a jejich duším byla dána milost, obyvatelé města Túsu však kladli odpor; proto v té zemi hojně vraždili a plenili. Odtud přišli do zelení kvetoucího Rádkánu; Sübedejovi se ta step zalíbila a tamějším obyvatelům nepůsobili žádné soužení. Ponechal tam správce a sám přišel k Chabúšánu, kde pro nedostatek vlídnosti způsobil velký masakr.

Vůbec, kamkoli přišli, nezastavovali se, brali potřebné množství potravin a oděvu a táhli dál. Podle naléhavosti věci konali ve dne v noci pochody a zastávky a šli po stopách zpráv o sultánovi. V obydlených krajích, které jim padly do rukou, nacházeli výborné koně a dobrý dobytek a táhli dál. V Chorásánu bylo mnoho pevných míst a opevněných měst: nevšímal si jich a neobléhali je, neboť měli před sebou velikou věc.

Sübedej odtud přišel k Isfarájinu. Džebe šel do Mázandaránu cestou přes Džuvejn a pobil mnoho lidu, zvláště v hlavním městě Ámulu a v městě As-tarábádu. Když Sübedej dorazil k Dámghánu, obyvatelé města se ukryli v okolních horách a ve městě zůstala luza a darebáci, kteří nevyšli s poddaností; jejich shromáždění vydali smrti. Přišel k Semnánu a pobil lid, stejně tak i v okolí Reje.

11. Tamga – pečeť; „šarlatová tamga“, otisk pečeti červeným inkoustem, byla znakem chánských listin. Jarlyk je chánský výnos. Ujgurským písmem se psala i mongolština.

Tou dobou se sultán radil s atabegem Nusrat ad-Dínem Hazáraspem Lurským. Sultánova hlídka přijela z Reje se zprávou o blížení Mongolů. Tu sultán – když už byla Basra zničena, tedy příliš pozdě¹² – poznal, že:

*O věci je třeba pečovat v pravý čas;
kdo zmeškal čas k činu, zmeškal i čin.*

Ze strachu před mongolským vojskem se Hazárasp vydal cestou do Luru; ostatní vládci a velmoži prchli každý do svého úkrytu. Sultán se s dětmi vydal k pevnosti Qárún. V patách za ním dorazilo mongolské vojsko, tlupa za tlupou. Jedna z těch tlup sultána poznala; vystřelili šípy a zasáhli několikrát obyčejného koně, na němž sultán jel. Sultán jen tak tak vynesl duši z propasti záhuby na břeh spásy. Když dorazil do pevnosti Qárún, zdržel se jeden den, vzal od emírů několik koní a s průvodcem se vydal k Bagdádu. Mongolské vojsko spěšně přitáhlo a v domnění, že sultán je v pevnosti, svedlo velkou bitvu; když však zjistili, že sultán odešel, šli za ním. Sultán se vrátil a obrátil uzdu k pevnosti Serdžehán a odtud na gílánskou cestu. Sa'lúk, jeden z gílánských emírů, mu vyšel slavnostně vstříc do služby, prosil ho, aby se zastavil, a přijal ho. Po sedmi dnech se sultán vydal dál a dorazil do země Isidár. Nikdo s ním již nezůstal a byl v krajní nouzi. Odtud přišel do okrsku Dijánúj, jenž náleží k Ámulu.

Mázandaránští emírové spěchali do jeho služby. Vůbec, kdekoli se na den zastavil, mongolské vojsko ho dohánělo. Radil se s nejstaršími mázandaránskými předáky, kteří požívali důvěry a byli zasvěceni do tajemství. Ti uznali za nejlepší, aby na několik dní našel útočiště na jednom z ostrovů Kaspického (Abeskúnského) moře. Sultán se odebral na ostrov a nějaký čas tam žil. Když se roznesla pověst o jeho pobytu na tom ostrově, přešel z opatrnosti na jiný ostrov. Houf Mongolů, který sledoval jeho pohyb – Džebe-nojan jej vyslal sultána pronásledovat –, sultána nenašel a vrátil se. Zaměstnali se obléháním pevností, v nichž se nacházel jeho harém a poklady; když se jich zmocnili, poslali vše do Samarkandu Čingischánovi.¹³

12. Perské příslovečné rčení „až po zničení Basry“, tj. když už je pozdě. Berezin je přeložil doslova a vysvětlení připojil v závorce.

13. Sultánova matka Terken-chatun se s jeho malými syny, ženami a poklady ukryla v mázandaránské pevnosti Ilál; ta se po obléhání vzdala pro nedostatek vody. Sultánovi synové byli zabiti a Terken-chatun odvléčena do Mongolska, kde zemřela v zajetí.

Když ta strašná zpráva dolehla k sultánovi a on se dozvěděl, že jeho harém byl vydán potupě, synové se stali potravou meče a ženy se ocitly jako zajatky v hrsti cizinců, byl tak otřesen a zmaten, že se jasný svět jeho oku zatmil.

*Když to sultán uslyšel, v hlavě se mu zatmělo,
svět se mu před očima zahalil tmou.*

V rozrušení a zoufalství se trápil, sténal a naříkal nad tou bolestnou událostí a hroznou pohromou, až odevzdal Bohu svou něžnou duši.¹⁴

*Ó světe! Jaký špatný dar a jaká špatná podstata!
Jen sám sebe požíráš a sám sebe hubíš.*

Pohřbili ho na tom ostrově. Po několika letech sultán Džalál ad-Dín rozkázal, aby jeho kosti přenesli do pevnosti Ardahín.

Útěk Džalál ad-Dína z Chorezmu

[Mezititulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

Chorezmšáh předtím ustanovil následníkem Uzlaqa, jednoho ze svých synů, na ostrově Abeskúnu ho však sesadil a nástupnictví odevzdal sultánu Džalál ad-Dínovi.¹⁵ Po otcově skonu Džalál ad-Dín uslyšel, že mongolské vojsko nezůstalo v končinách Chorásánu a Íránu – neboť podle Čingischánova příkazu nesetrvávat nikde na místě spěšně odtáhli. Uklidnil se tedy, přišel na Mangyšlak, koně nalezené v těch končinách vzal za povozní a na před vyslal do Chorezmu posly s radostnou zvěstí. Jeho bratři Uzlaq-sultán, dřívější následník trůnu, a Aq-sultán spolu s předáky a emíry – Tüdžipahlavánem, strýcem Uzlaq-sultána z matčiny strany, Kudžaj-teginem, Ogul-hádžibem a Temür-malikiem – byli v Chorezmu s devadesáti tisíci

14. Sultán Muhammad zemřel na ostrově u jihovýchodního břehu Kaspického moře, nedaleko přístavu Abeskún u Astarábadu, podle kterého se Kaspiku říkalo Abeskúnské moře; stalo se to na přelomu let 1220 a 1221 (617 h.). Pevnost Ardahín (Ardahn) ležela v horách nedaleko Reje.

15. Uzlaq (Ozlag-šáh) byl mladší syn, jehož za následníka prosadila Terken-chatun, protože jeho matka pocházela z jejího kmene. Džalál ad-Dín byl nejstarší sultánův syn. Umírající otec mu podle podání sám připásal meč a svěřil mu nástupnictví.

Kanglů¹⁶ a mongolské vojsko tam dosud nepřišlo. Při příchodu sultána Džalál ad-Dína vznikly rozepře a každý houf se klonil na stranu jiného z bratrů. Emírové se báli smělosti sultána Džalál ad-Dína a tajně se spikli, že ho znenadání lstí zahubí.

Jeden z nich to sultánovi prozradil. Ten vyhledal příhodnou chvíli a vydal se cestou přes Nasá k Šádjáchu.¹⁷ V končinách Ustuvy se střetl s mongolským vojskem, hodinu s ním bojoval, několik lidí zabil a z prostředka toho oddílu se zachránil. V tutéž chvíli, kdy sultán Chorezm opustil, přišla zpráva o blížení mongolského vojska. Uzlaq-sultán a Aq-sultán se v Chorezmu nezdrželi a prchli za sultánem. Druhého dne se střetli s tímtež houfem, který bojoval s Džalál ad-Dínem, a ten oddíl, jak se vypráví, prince zabil i se všemi lidmi, kteří byli při nich.

Když sultán dorazil k Šádjáchu (Nišápúru), tři dny se chystal na cestu. O půlnoci vsedl na koně důvěry v Boha a vydal se ke Ghazně, kterou mu přidělil otec.¹⁸ Mezi jeho odchodem a příchodem mongolského vojska uplynula jediná hodina. Došel k bráně, zanechal tam sultán malika Ildireka, aby vojsko, pokud přijde, nějakou dobu zadržoval. Ildirek se však sám vydal jinou cestou, ne tou, kterou šel sultán. Když tam Mongolové přitáhli, šli po jeho stopách. Sultán téhož dne ušel jinou cestou čtyřicet farsangů a za týden dorazil do Ghazny. Když se roznesla pověst o jeho příchodu, obraceli se k němu ze všech stran a lid se shromáždil.

Po celou dobu těchto událostí byl Čingischán ještě v Samarkandu a určil tři starší syny pro Chorezm. Nyní vylíčíme obraz té události a potom se opět vrátíme k vyprávění o Čingischánovi.

16. Kanglové (Qangly) – turecký kočovný kmen z kipčackých stepí, z něhož pocházela Terkenchatun; tvořili jádro chorezmského vojska a mezi jejich emíry a Džalál ad-Dínem panovala nedůvěra.

17. Šádjách bylo palácové předměstí Nišápúru, sídlo vladařů; proto ho Rašíd níže ztotožňuje s Nišápúrem. Nasá leželo na severním okraji Chorásánu nedaleko dnešního Ašchabadu. Místo střetnutí čte Berezin „Astu-Biše-Saik“; jiné rukopisy mají Ustuvu (kraj kolem dnešního Qúčánu).

18. Ghazna (Ghaznín) ve východním Afghánistánu, někdejší sídlo Ghaznovců. Sultán Muhammad přidělil Džalál ad-Dínovi bývalé ghórské državy – Ghaznu, Bámján, Ghór a země až k Indu. Farsang (parasanga) měří asi šest kilometrů, čtyřicet farsangů je tedy kolem 240 km.

Džoči, Čagataj a Ögedeje dobývají Chorezm

[Plný nadpis: „Příběh o tom, jak Čingischán vyslal své syny Džočiho, Čagataje a Ögedeje do Chorezmu, a o tom, jak tu zemi podrobili.“]

Způsobem, o němž byla řeč dříve, vyslal Čingischán, když byl hotov s dobytím Samarkandu, Džebeho, Sübedeje a Toqučara za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem po chorásánské a íránské cestě a sám se na to léto zastavil v oněch končinách, aby si odpočinul a vykrmil koně, s úmyslem, že se potom osobně vydá za sultánem do Chorásánu. A protože kraje Mávarannahru byly zcela podrobeny a poddány a i ostatní strany byly střeženy a vzaty v držení, chtěl se zmocnit Chorezmu, jehož vlastní jméno je Gurgandž – Mongolové mu říkají Urgenč –¹⁹ a který zůstal uprostřed jako stan s přetátými provazy. Tehdy určil své starší syny Džočiho, Čagataje a Ögedeje do Chorezmu s vojskem, jež bylo počtem jako písek pouště a nesčetné jako novinky času.

Na podzim téhož roku se s begy pravého křídla vydali tím směrem. Do předvoje, jemuž se říká manglaj, poslal úplné vojsko. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, sultán Džalál ad-Dín po otcově skonu odešel do Chorezmu; kvůli tomuto tažení se někteří emírové vrátili. Jeho bratři, emírové a sultánovi velmoži, kteří tam byli, se na pověst o blížení princů vydali za ním do Chorásánu, ale cestou je pobily ruce mongolského vojska. Tak hlavní město Chorezmu osiřelo bez sultánů. Z důvěrníků sultánova tureckého vojska tam byli z příbuzných jeho matky Terken-chatun Chumár, komoři Mughul, Búqa-pahlaván, vojevůdce Alí z Marghínánu a jiní, a k tomu takové množství měšťanů, že je ani nelze popsat. Protože v tom velikém městě nebyl žádný určitý náčelník, k němuž by se dalo v chvíli, kdy docházely zprávy, obrátit o řízení věcí a v závažných událostech, ustanovili za vladaře emíra Chumára, pro jeho příbuzenství se sultánkou.²⁰

19. Gurgandž (arabsky Džurdžánija), hlavní město Chorezmu na dolní Amudarji, dnes Köneürgenč v Turkmenistánu. Rašid užívá jméno země Chorezm i pro jeho metropoli. Obléhání trvalo od podzimu 1220 do jara 1221.

20. Chumár-tegin byl příbuzný Terken-chatun (sultánky); podle jiných zpráv mu obránci dali titul sultána. Hádžib (komoři) a pahlaván („hrdina, zápasník“) jsou tituly. Marghínán je město ve Ferganě.

Jednoho dne k městským branám znenadání přicválalo několik jezdců z mongolského vojska a pustili se do odhánění dobytka. Hrstka krátkozrakých si myslela, že to vojsko je právě jen těch několik: houf jezdců a pěších se na ně vrhl. Mongolové před nimi ustupovali jako kořist unikající ze sítě, až došli k zahradě rozkoše, ležící jeden farsang od města. Tu vyrazili ze zálohy za zdmi bojovní jezdcí, obklíčili měšťany zezadu i zepředu a zbavili života na sto tisíc lidí. Pronásledující prchající vtrhli do města branou Chajlán a dostali se až k místu, kterému říkají Nebúre. Protože se slunce chýlilo k západu, cizí vojsko se obrátilo a odtáhlo do pole.

Druhého dne se opět obrátili k městu. Farídún Ghúrí, velitel sultánova vojska, čekal u brány s pěti sty jezdci, aby jim dal odpor. Za těchto událostí dorazili princové Džočí, Čagataj a Ögedeje se statečnou armádou, objeli město jakoby na procházce dokola a pak se utábořili. Vojska město obklopila, obstoupila a sevřela. Tehdy vyslali posly a vyzývali obyvatele města k poddanosti a poslušnosti. Protože v okolí Chorezmu nebyly kameny, káceli velké moruše a místo kamenů z nich zhotovovali vrhací náboje.²¹ Jak je jejich obyčejem, den co den zaměstnávali obyvatele města při vyjednávání výhrůžkami, sliby a zastrahováním a občas si také vyměňovali šípy, dokud ze všech stran naráz nepřitáhly obléhací houfy a nedaly se ze všech stran do práce. Vydali rozkaz, aby nejprve zasypali příkop; během deseti dnů byl zcela zasypán. Pak se dohodli, že odvedou řeku Džajhún, kterou měli obyvatelé města ve svých rukou; připravili k tomu tři tisíce mužů z mongolského vojska. Obyvatelé města však znenadání vpadli doprostřed toho houfu, obklíčili je a všechny zahubili. Díky tomuto vítězství se měšťané stali v díle horlivějšími a v odporu houževnatějšími.

Pro protikladnost povah a osobních sklonů vypukla nesvornost mezi bratry Džočim a Čagatajem a nejednali jeden s druhým ve shodě. Pro jejich nesvornost a rozbroj se válečné dílo zviklalo; ty záležitosti byly zanedbávány a velení vojskům i jasa²² upadly do nepořádku. Z té příčiny Chorezmští pobili takové množství mongolského vojska, že prý z jejich kostí vznikly pahorky, které dodnes zůstávají kolem starého města Chorezmu.

21. Berezin mluví o „metacích prostředcích“; jde o náboje pro vrhací stroje (perské *manganík*), jež se jinak nabíjely kameny.

22. Jasa (jasaq) – Čingischánův zákon a vůbec závazný chánský rozkaz, zde vojenská kázeň.

V tomto špatném stavu uplynulo sedm měsíců a město nebylo dobyto. Mezitím, co princové táhli s vojskem ze Samarkandu k městu Chorezmu, došli k němu a oblehli je, přišel Čingischán do Nachšabu, nějaký čas se tam zdržel, a když překročil termezskou řeku, přišel do Balchu, podrobil město i zemi a odtud se vydal oblehnout pevnost Tálaqán. V těch dnech, kdy začal pevnost obléhat, přišel posel od synů, kteří byli v Chorezmu, a přinesl zprávu, že Chorezm nelze dobýt, že mnoho vojska zahynulo a že jednou z příčin je nesvornost Džochiho a Čagataje. Když Čingischán uslyšel tato slova, rozhněval se a poručil, aby velení převzal Ögedej, jejich mladší bratr, aby řídil je i celé vojsko a aby válku vedli podle jeho rozkazů.²³ Ögedej byl znám a proslulý velkým rozumem, dokonalostí a bystrostí.

Když posel dorazil a doručil příkaz jarlyku, ujal se Ögedej-qa'an podle rozkazu věci. Rozumně a obratně chodil denně k bratrům, jednal s nimi laskavě a přátelsky a dobrým řízením mezi nimi obnovil mír. Pilně se věnoval potřebné službě, až uvedl do pořádku záležitosti vojska a upevnil jasu. Potom se bojovníci svorně dali do války a hned téhož dne vztyčili prapor na městské hradbě a vnikli do města. Hrnci s naftou zapálili oheň ve čtvrtích. Obyvatelé města hledali útočiště v ulicích a bojovali o ulice a čtvrti. Mongolové bojovali tvrdě, brali čtvrť za čtvrtí a palác za palácem, bořili a páli-li, až tímto způsobem v průběhu sedmi dnů dobyli celé město. Vyhnali obyvatele naráz do pole, oddělili na sto tisíc řemeslníků a umělců a poslali je do východních zemí. Ženy, muže a chlapce odvěkli do zajetí a ostatní lidi rozdělili vojákům, aby je vydali smrti. Vypráví se, že na každého muže připadlo dvacet čtyři osob, a vojáků bylo přes padesát tisíc.²⁴ Zkrátka, všechny pobili, vojska se dala do plenění a loupění a jedním rázem rozbořila zbylá obydlí a čtvrti.

Čingischán, slyše pověst o šejchu šejchů, hvězdě velikánů Nadžm ad-Dínu Kubrovi²⁵ – budiž s ním Boží milosrdenství! –, a zjistiv, jak se s ním věci

23. Tak Berezinův text i Džuvejní; některé rukopisy a novější edice zde jmenují Toluje, což však nesouhlasí s tím, že Toluj tehdy táhl Chorásánem. Titul qa'an přijal Ögedej až při nastoupení na trůn roku 1229; Rašid ho užívá předem.

24. Tedy přes milion dvě stě tisíc obětí – číslo zjevně nadsazené, ale přebírá je Rašid od starších autorů. Urgenč padl na jaře 1221; podle jiných zpráv pak Mongolové protrhli hráze Amudarji a zatopili zbytky města.

25. Nadžm ad-Dín Kubrá (1145–1221), jeden z nejvýznamnějších súfijských mistrů, zakladatel řádu kubravíja. Jeho smrt při obraně Urgenče se stala slavnou legendou.

mají, mu vzkázal: „Chci vydat Chorezm vraždění a plenění. Sluší se, aby ten veliký muž této doby vyšel z jejich středu a připojil se ke mně.“ Šejch – smiluj se nad ním Pán! – odpověděl: „Sedmdesát let jsem v Chorezmu s touto obcí okoušel a nesl hořký i sladký úděl. Nyní, když nastala chvíle pohromy, bylo by daleko od cesty lidskosti a velkodušnosti utéci a vyjít z jejich středu.“ Potom ho našli mezi zabitými – smiluj se nad ním Pán svým širým milosrdenstvím!

Protože vyprávění o bezích, kteří byli určeni jít za sultánem, a o princích, kteří šli do Chorezmu, je u konce, obraťme se znovu k vyprávění o Čingischánovi a povězme, čím se zaměstnal po dobytí Samarkandu a po jejich vyslání a kterým směrem se pohnul; a vysvětlíme to, bude-li to libo Bohu Vševelebenému.

Čingischánův pochod ze Samarkandu: Termez, Balch a Tálaqán

[Plný nadpis: „Příběh o pochodu Čingischána ze samarkandských končin s jeho nejmladším synem Toluj-chánem, jemuž říkali Eke-nojan a Ulug-nojan,²⁶ za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem, o dobytí zemí na té cestě, jako Nachšabu a Badachšánu, o jeho přechodu přes Džajhún na brodech u Termezu, o dobytí Balchu, Tálaqánu a těch končin, o vyslání Eke-nojana do Chorásánu a o podrobení těch krajů.“]

Jak bylo na několika místech opakováno, Čingischán v roce mogaj, jenž je rokem hada a připadá na zu'l-hidždžu roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, v tu dobu, kdy obléhal Samarkand, vyslal na počátku léta za Chorezmšáhem Džebe-nojana, Sübedej-nojana a Toqučara. Téhož léta Samarkand dobyl a po jeho dobytí vyslal prince k Chorezmu. Na počátku podzimu se i on sám s Toluj-chánem odstěhoval od Samarkandu a přišel na luhy Nachšabu. Odtud zamířil k podrobení Termezu cestou, kterou Mongolové nazývají Temür-qahalqa²⁷ a jež patří ke krajům Kiše, Nachšabu a Termezu. Odtud napřed vyslal Toluj-chána s velkým vojskem na

26. Eke-nojan (mong. *jeke*) i Ulug-nojan (tur. *ulug*) znamenají „velký nojan“. Byly to Tolujovy čestné přezdívky; jeho vlastní jméno (Toluj, „zrcadlo“) se po jeho smrti nesmělo vyslovovat.

27. Temür-qahalqa, „Železná brána“, je horský průsmyk mezi Kišem (dnešní Šahrisabz) a Termezem na cestě k Amudarje. Nachšab (arabsky Nasaf) je dnešní Karši v Uzbekistánu; Termez leží na pravém břehu Amudarji.

podrobení Chorásánu – z každých deseti mužů určil jednoho, aby šel v jeho službě –, a sám zamířil na Termez.

Když tam přišli, poslal posly a vyzýval obyvatele k poddanosti a ke zboření opevnění a pevnosti. Tamější obyvatelé, spoléhající na pevnost hradu, jehož polovina zdi byla vystavěna z Džajhúnu, a zpiti svou mužností a statečností, odmítli se podrobit a tvrdě se bili. Desátého dne město vzali útokem, vyhnali lidi naráz do pole, podle zavedeného obyčeje je rozdělili vojsku a všechny vydali smrti. Jedna stará žena řekla: „Nezabíjejte mě, dám vám jednu velikou okrouhlou perlu.“ Žádali ji; řekla: „Spolkla jsem ji.“ Ihned jí rozpárali břicho a tu perlu vyňali. Od té doby párali břicha všem mrtvým a zabitým.

Odtud šel do okrsku Lengert a do končin Samánu,²⁸ ty kantony dobyl a vyčistil vraždou, loupeží, požáry a bořením. Vyslal také vojsko, aby dobylo Badachšán a jeho závislé kraje, zčásti vlídností, zčásti silou. Když v těch okresech nezůstalo ani stopy po nepřátelích a odbojnicích, všechny strany krajů na onom břehu řeky byly zcela podrobeny a dobyty a průchod po té cestě se stal bezpečným, rozkázal podniknout přechod přes Džajhún. Tou dobou se zima zmíněného roku chýlila ke konci. Na počátku roku mogaj, jenž je rokem hada, připadá na zu'l-hidždžu roku 617 a jehož měsíce odpovídají měsícům roku 618, rozkázal přepravit se přes řeku Džajhún na brodech u Termezu a vydal se k Balchu, největšímu z chorásánských měst. Od té doby, co Džebe-nojan a Sübedej odešli za sultánem, uplynulo [...].²⁹

Čingischán se zastavil na dohled Balchu. Tamější předáci mu vyšli vstříc, projevíli poddanost a poslušnost a přinesli rozličné zásoby a dary. Potom však pod záminkou, že je třeba je sečíst, vyvedli naráz všechny obyvatele Balchu do pole, podle obvyklého zřízení je rozdělili vojákům a všechny vydali smrti; zbořili bašty, zdi a městský val, zapálili domy a čtvrti a město úplně rozbořili.³⁰

28. Jiné rukopisy čtou Kangurt a Šúmán; oba okrsky ležely na pravém břehu Amudarji v dnešním jižním Tádžikistánu. Badachšán je hornatá země na horní Amudarji.

29. V rukopisech je zde mezeří a údaj o uplynulém čase chybí. Džajhún je arabské jméno Amudarji (antického Oxu). Rašíd znovu opakuje formuli o roce hada; ve skutečnosti přešel Čingischán Amudarju na jaře 1221.

30. Balch, „matka měst“, antická Baktra, bylo jedno z hlavních měst Chorásánu. Podle jiných zpráv dali Mongolové na zpáteční cestě z Indie (1222) pobít i ty, kdo se mezitím do trosek vrátili.

Odtud šel Čingischán k pevnosti Tálaqánu, oblehl ji a dobyl. Odtud zamířil k Tálaqánu:³¹ ta pevnost, nazývaná Nusrat-kúh, byla nesmírně pevná a plná zoufalých mužů a množství válečných zásob. Kolikrát k nim posílal posly a vyzýval je k poddanosti, vždy odmítali; sedm měsíců byli obléháni, a pro mimořádnou pevnost nebyla pevnost dobyta.

Tolujovo tažení do Chorásánu a zkáza Bámjánu

[Mezitimulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

Téhož jara, kdy Čingischán obléhal Tálaqán, byli princové Džočí-chán, Čagataj a Ögedeje zaměstnání dobýváním Chorezmu. Toluj-chán vytáhl cestou Temür-qahalqa: určil vojska pravého a levého křídla a sám šel ve středu cestou přes Merverúd, Bágh a Gešúr; celou tu zemi dobyl, dobyl Merv, odtud až k Nišápúru i všechny závislé kraje a okrsky, jako Serachs, Abívard, Nasá, Tús, Džádžarm, Džuvejn, Bajhaq, Cháf, Šejgán a Rúdábád – každé z těch opevněných míst je velké město. Všechny podrobil, dobyl také město Nišápúr a na sklonku jara zmíněného roku všechna ta města a země dobyl a zabral.³² Čingischán poslal od Tálaqánu posla, aby se syn Toluj vrátil dříve, než nastanou vedra. Podle rozkazu se vrátil, cestou vyloupil a vyplenil zemi Kúhistán, překročil řeku Kum-džerán, dobyl město Herát i jeho zemi a odtud se připojil k Čingischánovi do služby.

S jeho posilou Čingischán po mnoha bitvách dobyl pevnost Tálaqán a rozbořil ji. Toluj-chán přijel a s úctou předložil dary. Za nedlouho přišli z Chorezmu Čagataj a Ögedeje a s úctou předložili dary. Džočí odešel z Chorezmu se svými zavazadly.³³

31. Text jmenuje Tálaqán dvakrát; první zmínka se patrně týká jiné pevnosti, nebo jde o chybu opisovačů. Tálaqán ležel v Tochárístánu v dnešním severovýchodním Afghánistánu; jméno pevnosti Nusrat-kúh znamená „Hora vítězství“.

32. Tolujovo chorásánské tažení (zima a jaro 1221) patřilo k nejkruťjším: Merv padl v únoru 1221 a jeho obyvatelé byli až na řemeslníky pobiti, Nišápúr byl v dubnu 1221 zničen do základů. Rašíd se tu omezuje na výčet míst: Merverúd (Berezín: Mervedžak) na Murghábu, Serachs, Abívard, Nasá, Tús u dnešního Mašhadu, Džádžarm, Džuvejn, Bajhaq (Sabzavár), Cháf. Herát se Tolujovi vzdal, ale po vzpouře byl roku 1222 zničen.

33. Džočí se k otci již nevrátil a zůstal ve svém údělu v kipčackých stepích severně od Chorezmu. Zemřel patrně roku 1227, krátce před Čingischánem.

V boji u pevnosti Bámján³⁴ zasáhl šíp vystřelený z hradeb Mö'etükena, Čagatajova syna, nejmilejšího z Čingischánových potomků, kterého Čagataj učinil svým následníkem. Na tu ránu zemřel. Čingischán proto rozkázal pospíšet si s dobytím pevnosti. Když ji dobyl, vydal rozkaz, aby vydali smrti všechno živé, co jen tam bylo, z lidského rodu i z rozličných druhů domácích a divokých zvířat a ptáků, aby nebrali nic do zajetí ani jako kořist a aby ji obrátili v poušť; a potom ji již neosídlovali a žádné stvoření tam nežilo. Dali jí jméno Ma'u-qurghan.³⁵ Dodnes se tam žádné stvoření neusadilo a je to stále neobdělaná země.

Vydal také příkaz (jasu), aby nikdo o té události Čagatajovi neříkal. Když Čagataj přijel a ptal se po synovi, vymlouvali se, že odešel tam a tam. Potom jednou, když byli přítomni všichni synové, začal jim Čingischán úmyslně projevovat svůj hněv, obrátil se k Čagatajovi a řekl: „Neposloucháte mých slov a jasaqu.“ Čagataj se polekal, poklekl a řekl: „Jestliže převracíme tvá slova, ať zemřeme.“ Čingischán to dvakrát třikrát opakoval a řekl: „Mluvíš pravdu a dokážeš dostát svému slovu?“ On mu odvětil: „Nesplním-li svého slova, ať zemřu.“ Potom Čingischán řekl:

„Tvůj syn Mö'etüken byl zabit ve válce. Poroučíme ti: neplač a nenaříkej a v tomto ohledu nevybočuj z mého slova.“

Při té události ztratil Čagataj vědomí; neměl sílu snést ji trpělivě, ani odvalu vybočit z rozkazu. Sněsl však pálení srdce i jater, neplakal a stále se věnoval jídlu a pití. Po nějaké době vyšel pod záminkou potřeby do pole a tajně plakal, dokud se mu neulehčilo. Když si osušil oči od slz, vrátil se zpět.

Potom strávil Čingischán se syny a vojsky léto v horách u Tálaqánu.

Chán-malik, Šigi-Qutuqu a bitva u Parvánu

[Mezilitulek je náš; Rašíd pokračuje v témže oddíle.]

34. Bámján, město v údolí Hindúkuše v dnešním Afghánistánu, proslulé obřími sochami Buddhy vytesanými ve skále.

35. Berezin: Ma'u-qurghan je mongolský název a znamená „zlé opevnění“; Abulghází nazývá Bámján Ma'u-balyq, „zlé město“. Mö'etüken (Berezin: Mutugen) byl otcem Qara-Hülegüa, pozdějšího vládce Čagatajova ulusu.

Tou dobou byl sultán Džalál ad-Dín v Ghazně. Chán-malik, vladař Mervu, ³⁶ se k němu připojil se čtyřiceti tisíci jezdci; sultán si vyžádal jeho dceru. Rovněž Sajf ad-Dín Aghrák, jeden z turkmenských begů, se k sultánovi připojil se čtyřiceti tisíci muži a stejně tak se k němu ze všech stran připojili ghórstí emírové.

Příběh Chán-malika byl tento. V tu dobu, kdy Čingischán vyslal Džebeho a Sübedeje jednoho po druhém za sultánem Muhammadem a za nimi poslal Toqučar-bahadura, zmíněný Chán-malik – protože poměry sultána se staly zoufalými a v setrvání v Mervu neviděl nic dobrého – odešel s vojskem a poddanými do končin Ghóru a Gharčistánu, vyslal k Čingischánovi posla a projevil poddanost. Čingischán mu dal firmán a přikázal, aby Džebe, Sübedej a ostatní bojovníci, až přijdou do jeho země a k jeho kmeni, nečinili mu příkoří. Proto Džebe a Sübedej, když dorazili do jeho končin, nezpůsobili žádné soužení a nechali je na pokoji. Ale Toqučar, který přišel po nich, jasaq převrátil, a ta země byla jako jiné země poškozena. Utkal se tam s houfem horalů a byl zabit.³⁷ Chán-malik vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem:

„Napomínal jsem sultána Muhammada Chorezmšáha, on však neposlechl a měl své neštěstí proti sobě, až uviděl, co uviděl. Já, služebník, jsem proto poslal a projevil poddanost a řekl jsem, že budu sloužit z čistého srdce, a od sultána jsem odpadl. Nyní přišel Džebe-nojan a prošel bez příkoří. Za ním přišel Sübedej a rovněž prošel bez příčiny ke sváru. V jejich stopách přitáhl Toqučar, a ač mu horalé sebevéc říkali, že jsme přijali poddanství, neposlechl, uvrhl do neštěstí množství Barakčůů a lidu, bojoval se zlými lidmi a byl zabit. Kam se poděli dobří lidé u Čingischána, že na veliké věci posílá takové nevědomce?“

36. Chán-malik, vlastním jménem Amín al-Mulk, kanglský emír, podle některých zpráv příbuzný sultánovy matky, dříve vladař Herátu, poté Mervu. Sajf ad-Dín Aghrák byl náčelníkem Chaladžů, tureckých kočovníků v dnešním Afghánistánu. Ghór je hornatá země ve středním Afghánistánu, Gharčistán (Berezín: Gurdže, Gurdžestán) leží severně od ní na horním Murghábu.

37. Berezín: podle Mírchóna a Abulghází byl Toqučar zabit pod Herátem, na jiném místě mluví Mírchón o jeho smrti pod Nišápúrem; podle mongolsko-čínské kroniky (Tajné kroniky) ho Čingischán sesadil. Džuvejní uvádí, že padl při útoku na Nišápúr v listopadu 1220, což se městu později krutě vymstilo. Barakčiové zmínění níže jsou blíže neznámý horský lid.

S poslem poslal jako dar několik rouch. Zatímco byl na rozpacích ohledně události s Toqučarem, uslyšel uprostřed toho stavu, že sultán Džalál ad-Dín po otcově skonu přišel do Ghazny, která mu byla dříve určena, a že se k němu ze všech stran sešla vojska; tajně k sultánu Džalál ad-Dínovi poslal jakéhosi člověka se vzkazem: „Přijdu k tobě.“

Čingischán tou dobou pro opatrnost a k ostraze cesty do Ghazny, Gharčistánu, Zábulu a Kábulu vyslal do těch končin Šigi-Qutuqu³⁸ s několika dalšími begy – Mukadžekem, Mulgarem, Ůker-qalčou a Qudus-qalčou – a třiceti tisíci muži, aby se podle možnosti zmocnili těch okrásk a byli zároveň stráží, a aby se sám Čingischán se synem Toluj-chánem mohl v klidu věnovat dobývání chorásánských krajů. Chán-malik se nacházel blízko zemí, v nichž byl Šigi-Qutuqu s tím vojskem; považovali ho za poddaného, on však tajně poslal k sultánu Džalál ad-Dínovi člověka se vzkazem: „Ať sultán setrvá na místě Parván,³⁹ dokud se k němu nepřipojím do služby.“ Takovou zvěst poslal i velkému shromáždění Kanglů, kteří byli v těch končinách, a zval je na zmíněné dostaveníčko. Sám se znenadání vydal na výpravu.

Od stráže Šigi-Qutuquovy přišla zpráva, že Chán-malik se svými stoupenci a stejně smýšlejícími vytáhl k sultánu Džalál ad-Dínovi. Šigi-Qutuqu se ihned vydal s vojskem za ním a dostihl ho v noci; byla to příznivá příležitost na něj udeřit, ale z opatrnosti se zastavil, aby se utkal za úsvitu při denním světle. Chán-malik šel celou noc a ráno se spojil se sultánem v Parvánu, který byl místem setkání. Kanglové a jiná vojska tam podle smluvného slibu dorazili všichni a sešlo se ohromné vojsko.

Několik dní předtím oblehli Mukadžek a Mulgar, kteří byli s Qutuquem, spolu s několika dalšími begy pevnost Valiján. Byli již blízko jejího dobytí, když na ně sultán Džalál ad-Dín, zanechav v Parvánu tábor a zavazadla, udeřil s lehkým vojskem a pobil v mongolské stráží na tisíc mužů. Mongolské vojsko, protože ho bylo málo, přešlo přes řeku, zastavilo se na druhém břehu a z obou stran po sobě stříleli šípy. V noci se mongolské vojsko

38. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec vychovaný Čingischánovou matkou Hö'elün (podle jiných zpráv Börte), nejvyšší soudce říše. Zábul je krajina kolem Ghazny.

39. Parván ležel v údolí severně od Kábulu, mezi Bámjánem a Ghaznou. Bitva u Parvánu (1221) byla jednou z mála porážek, které Mongolové ve válce s Chorezmem utrpěli.

stáhlo a šlo ke Šigi-Qutuqu-nojanovi. Znovu se s ním vydali pronásledovat Chán-malika.

Když Chán-malik dorazil k sultánovi, řekl: „Pospěš, jde za mnou mongolské vojsko.“ Sultán se pohnul a vytáhl jim o jeden farsang vstříc. Když se střetli, dali se do boje. Sultán svěřil pravé křídlo Chán-malikovi, levé křídlo Sajf ad-Dínu Malikovi Aghrákovi a sám se postavil do středu. Rozkázal, aby celé vojsko sesedlo a uzdy koní si přivázalo k pasu; bojovali mužně. Druhého dne vydali Mongolové rozkaz, aby každý jezdec postavil vedle sebe podobu lidské figury z plsti a jiných věcí a držel ji za zády; v noci je připravili.⁴⁰ Druhého dne se dali do boje. Sultánovo vojsko to uvidělo, pomyslilo si, že mongolskému vojsku přišla pomoc, a chtělo utéci. Sultán zvolal: „Naše armáda je početná; bijme se a obklíčíme je z levého i pravého křídla!“ Vojska projevila pevnost. Sultán s vojskem udeřili na bubny, strhli veliký hluk a náraz zaútočili. Sultánovo vojsko bylo větší: utvořili kruh, aby Mongoly sevřeli. Šigi-Qutuqu-nojan řekl: „Až budeme bojovat, dávejte pozor a hleďte na můj prapor (tuq).“ V tu chvíli, protože bylo blízko k tomu, že je sevrou do kruhu, neměli sílu a dali se na útěk. A protože na polích v těch končinách bylo mnoho děr a roklí, mongolští bojovníci padali s koní, a sultánovo vojsko, které mělo dobré běžce, na ně útočilo a zabíjelo je. Zahynulo množství mongolského vojska.⁴¹

Když zpráva dolehla k Čingischánovi, jakkoli byl nanejvýš zarmoucen, nedal to najevo a řekl: „Qutuqu byl zvyklý být vždy vítězem, vítězným a přemáhajícím, a nikdy neokusil krutosti osudu. Nyní, když krutost uviděl, bude pozorný, zkušený a znalý věcí.“ Ihned se zaměstnal uspořádáním vojska. Jeden po druhém přicházeli Šigi-Qutuqu, begové, kteří byli s ním, a vojsko, které se rozprchlo a zůstalo naživu.

Sultán Džalál ad-Dín se z té bitvy vrátil a přišel domů. Jeho vojsko přineslo od Mongolů velikou kořist. Při jejím dělení vypukla mezi Chán-malikiem a Sajf ad-Dínem Aghrákem rozepře o arabského koně. Chán-malik udeřil Aghráka bičem po hlavě. Sultán nežádal zadostiučinění, poněvadž

40. Válečná lest s figurínami posazenými na volné koně, jež měla nepříteli zmnohonásobit počet vojska, je u Mongolů doložena opakovaně.

41. Tuq (mong. *tug*) – prapor, zástava z koňských nebo jačích žíní na žerdi. Jiné prameny líčí bitvu u Parvánu jako dvoudenní a ztráty Mongolů různě.

neměl ke Kanglům dost důvěry. Sajf ad-Dín se zarmoutil, ten den ještě posečkal, v noci se však pohnul a v hněvu odešel k horám Kermánu, Sakránu a Kúty.⁴² Sultán byl tím odbojem otřesen a uslyšel také, že se blíží Čingischán s početným vojskem; z náhlého úžasu se mu zavřela cesta přímostí. Nevěda si jiné rady, obrátil tvář ke Ghazně s úmyslem přejít za řeku Sind.

Když Šigi-Qutuqu přišel do služby k Čingischánovi, podal zprávu o úsilí i nedostatcích každého muže a stěžoval si na begy Üker-qalču a Qudus-qalču z kmene Barinů⁴³ pro nedostatek, jaký projeví při dobývání i v ducha přítomnosti, který byl v jejich povaze, a řekl: „Lidé, kteří si o sobě myslí, že jsou zdatní rozumem i v dobývání, se domnívají, že mají nadání; od takových lidí nebývá v den mužnosti žádného užitku a kromě škody nic jiného.“ Po mongolsku se *qaldža* říká žertovnému člověku.⁴⁴

42. Patrně nejde o perský Kermán, ale o horské kraje ve východním Afghánistánu (snad údolí Kurram); čtení jmen je nejisté.

43. Berezin: begové Üker-qalča a Qudus-qalča (u něho Uker-guldža a Gudus-guldža) se v úvodní části díla uvádějí jako velitelé tisíců, tam z kmene Suhaitů, a také v soupisu Čingischánových velitelů.

44. Berezin: mongolské slovo pro šprýmaře zní jinak a sem se lépe hodí slovo znamenající „směs“. Rašíd však přízvisko obou begů vykládá jako „žertovný, pošetilý člověk“, což dobře ladí s Qutuquovou výtkou.

X. Od Indu po smrt Čingischánovu (1221–1227)

[Kapitola zahrnuje posledních šest let Čingischánova života. Začíná pronásledováním chorezmského sultána Džalál ad-Dína až k řece Indu a slavnou bitvou na jejím břehu, pokračuje vysláním Bala-nojana do Indie, Čingischánovým ústupem přes Parván a Ghaznu a jeho zpáteční cestou do Mongolska. Potom se Rašíd vrací k velkému nájezdu Džebeho a Sübedeje, kteří prošli Irák, Ázerbájdžán a Arrán, porazili Gruzínce, přešli Kavkaz, rozbili Alany, Kipčaky a Rusy a oklikou přes stepi se vrátili ke svému pánovi. Vyprávění vrcholí posledním tažením proti Tangutům, Čingischánovou tajnou rozmluvou se syny, v níž určil za svého nástupce Ögedeje, jeho nemocí, smrtí a pohřbem. Text je přeložen v úplnosti včetně závěrečné modlitby za ilchána Gházána a úvodu k následujícímu chronologickému přehledu.]

Příběh o tom, jak Čingischán táhl za sultánem Džalál ad-Dínem, o porážce sultána na břehu řeky Sind a o jeho přeplavení přes řeku

Když Šigi-Qutuqu přišel k Čingischánovi a podal mu zprávu o tom, co se stalo, měl už Čingischán dobývání pevnosti Tálaqán za sebou; Čagataj a Ögedeje se vrátili vítězně z Chorezmu a Toluj-chán se vrátil z Chorásánu. Všichni spolu s vojskem strávili léto na pahorcích u Tálaqánu, odpočinuli si a vykrmili dobytek. Jakmile se dozvěděl o té události, rozkázal, aby se všichni dali na pochod, a vytáhl s obrovským vojskem z tálaqánského kraje, v roce koně, proti sultánu Džalál ad-Dínovi.¹ Hnal se tak spěšně, že dva

1. Šigi-Qutuqu, Čingischánův adoptivní syn tatarského původu a později nejvyšší soudce říše, byl s třiceti tisíci muži poslán proti Džalál ad-Dínovi, který se po otcově smrti uchýlil do Ghazny a sebral tam nové vojsko. U Parvánu severně od Kábulu jej sultán na podzim 1221 porazil; byla to jediná větší porážka, kterou Mongolové za celého tažení utrpěli. Tálaqán (dnes Tálaqán v severovýchodním Afghánistánu, v Rašídově době součást Tocháristánů) dobyl Čingischán po dlouhém obléhání v roce 1221. Předchozí vyprávění o Parvánu viz v minulé kapitole. Rok koně (morin) začal na jaře 1222. Bitva na Indu se však podle Nasaviho, sultánova tajemníka a životopisce, i podle Džuvajniho svedla již v šavválu 618 h., tedy koncem listopadu 1221 (obvykle se uvádí 24. listopad). Rašídova chronologie posledních Čingischánových let je, jak upozorňuje i Berezin, místy posunutá.

pochody za sebou nebylo kdy uvařit jídlo. Když dorazil na místo, kde spolu bojovali Šigi-Qutuqa a sultán, otázel se Ukeru a Qutuqua: „Jak jste stáli vy a jak stál sultán?“ Ukázali mu to. Shledal, že jejich úsudek i úsudek sultánův byly k ničemu, a řekl: „Nedovedli si vybrat bojiště.“ A oba begy pokračoval.²

Když přišel ke Ghazně, uslyšel, že je tomu patnáct dní, co odtud sultán odcházel s úmyslem přepravit se přes řeku Sind. Čingischán jim dosadil za správce Bábu Ilvedže a s největším spěchem se pustil za sultánem. Sultán dal ke břehu řeky přivést lodi, aby se přepravil. Urchán stál vzadu jako zadní stráž; střetl se s mongolskou hlídkou a byl poražen.³ Čingischán, když se dozvěděl, že se sultán chce přepravit na úsvitě, snažil se ho předejít; hnal se celou noc a za rozbřesku mu stál v zádech i před čelem. Mongolské vojsko jej obklíčilo ze všech stran a postavilo se v několika kruzích jeden za druhým v podobě luku, jehož tětivou byla řeka Sind. Když vyšlo slunce, uviděl se sultán mezi vodou a ohněm. Čingischán přikázal: „Nestřílejte po sultánovi šípy, vynaložte všechno úsilí, abyste ho chytili rukama.“ Poslal Ůker-qalču a Qudus-qalču, aby ho odřízli od břehu. Oba se o to vši silou snažili. Vojsko sultánovo se však brzy objevilo na břehu. Potom mongolské vojsko zaútočilo a udeřilo na pravé křídlo, jemuž velel Chán-malik; nejprve je rozbili. Chán-malik utekl k Pěšávaru, ale mongolská vojska obsadila cesty a zabila jej uprostřed. Stejně tak rozbili i levé křídlo. Sultán vytrval ve středu se sedmi sty muži a s takovým vojskem odporoval od úsvitu až do poledne. Protože se již rozloučil se životem, vrhal se napravo i nalevo a podnikl útok na mongolský střed. Poněvadž nebylo rozkazu (*jasy*)

2. Uker je zde Ůker-qalča (Berezin též Uker-Gulidža), jeden ze dvou begů, které Čingischán v závěru předchozího oddílu kárá za nedostatek válečného rozumu; spolu s ním se jmenuje Qudus-qalča (níže Gugus-Gulidža). Berezin je zná z úvodní části díla jako velitele tisícovek z kmene Suqaitů a z Rašidova soupisu Čingischánových vojevůdců. Rašíd jejich přízvisko vykládá jako mongolské slovo pro šprýmaře; Berezin ve své poznámce toto spojení zpochybňuje. Novější edice čtou jména Ůker-Qalča a Qutus-Qalča. Podle nich se také Čingischán ptal přímo Šigi-Qutuqua; Berezinův text jmenuje Ukeru a „Qutuqua“, tj. Šigi-Qutuqua.

3. Ghazna (Berezin: Gaznin), sídelní město mocné dynastie Ghaznovců v 11. století, leží na jihovýchod od Kábulu. Jméno správce je v rukopisech nejisté; novější edice čtou Bába Jalavač (*jalavač* je turkické slovo pro posla). Správce dosazený Mongoly nad podrobeným městem se persky nazýval *šihna*, mongolsky *daruqači*, turkicky *basqaq*. Urchán byl jedním ze sultánových emírů; Nasaví jej líčí jako obratného velitele, který Džalál ad-Dína provázal i v Indii. Sind je perské a arabské jméno řeky Indu (sanskrtsky Sindhu), odtud i název dnešní provincie Sindh. Přesné místo bitvy není známo; hledá se v úseku Indu mezi Attokem a Kálábághem, kde řeka opouští hory.

střílet do něho šípy, zužovali kruh kolem něho stále více. Bojoval statečně ze všech sil, které měl. Když však poznal, že je daleko od zdravého rozu-
mu vzdorovat hoře a stavět se proti moři, vsedl na čerstvého koně, zaútočil
na mongolské vojsko, zatlačil je zpět, sám rovněž couvl, obrátil koně, ho-
dil si štít na záda, držel svůj slunečník a korouhev, a když koně šlehl bi-
čem, přeplaval jako blesk řeku.⁴ Když se dostal na druhý břeh, otřel meč
od vody. Čingischán si v nesmírném úžasu položil ruku na ústa, ukázal ho
synům a řekl: „Takový syn má pocházet od otce!“

Dvojverší:

Neviděl jsem na světě takového muže,

neslyšel jsem o takovém mezi slavnými muži dávnověku.

*Když se dokázal vyprostit z takového neštěstí a z takové hlubiny na
běh,*

vzejde od něho mnoho činů a bezpočet pohrom.⁵

Mongolské vojsko, když vidělo, že se vrhl do vody, chtělo se pustit za ním
do řeky, ale Čingischán to zakázal. Vojsko sultánovo bylo celé pobito; jeho
děti mužského pohlaví až po kojence všechny zabili a krasavice z jeho
harému rozchvátili. Protože větší část sultánova pokladu sestávala ze zlata,
stříbra, drahokamů a zasazených klenotů, nařídil onoho dne, aby to všech-
no naházeli do řeky Sind. Potom Čingischán rozkázal, aby se potápěči

4. Chán-malik, jinak Amín al-Mulk, turkický (kanglyjský) emír, sultánův příbuzný a dřívější správce Herátu, se k Džalál ad-Dínovi připojil před bitvou u Parvátu. Po vítězství se však pohádal s jiným emírem, Sajf ad-Dínem Ighrákem, o kořist, a sultánovo vojsko se rozpadlo; proto Džalál ad-Dín vstupoval do boje na Indu jen se zbytkem sil. Pěšávar (Berezín: Fešaur) leží na východním úpatí Chajbarského průsmyku, dnes v Pákistánu. Slunečník (persky *čatr*) nesený nad hlavou panovníka byl v islámském Íránu i v Indii odznakem svrchované moci; to, že jej sultán uchránil i v řece, má zdůraznit, že si zachoval královskou důstojnost. Podle Nasaviho a Džuvajního skočil sultán s koněm do řeky z vysokého břehu. Scénu později rádi zobrazovali perští miniaturisté.

5. Rašíd zde vkládá do Čingischánových úst perské verše; Berezín je překládá volně a spíše prózou. Předpověď se splnila: Džalál ad-Dín strávil téměř tři roky v Indii, kde se utkal s dillíským sultánem Ilutmišem a místními vládci, roku 1224 se vrátil do Íránu, obnovil chorezmskou moc v Íráku a Ázerbájdžánu, válčil s Gruzínci, s abbásovským chalífou i se seldžuckými a ajjúbovskými vládci a několikrát i s Mongoly. Po porážce od mongolského vojevůdce Čormagana uprchl a roku 1231 byl v kurdeckých horách zavražděn.

spustili do vody a vylovili a vynesli, co jen bude možné. Když skončili s kořistí, utábořili se podle zavedeného obyčeje.

Příběh o tom, jak Čingischán poslal Bala-nojana za sultánem Džalál ad-Dínem do Indie, a o tom, co se tam událo

Potom Čingischán poslal Bala-nojana z kmene Džalajirů a Dörbej-nojana z kmene ... oba s plným vojskem za sultánem Džalál ad-Dínem do indické země, aby ho vypátrali.⁶ Šli, ale nenašli po něm žádnou stopu. Dobyli pevnost Bie, místo v Hindustánu, které držel Qamar ad-Dín Kermání a jehož se zmocnil jeden ze sultánových emírů. Provádějíce mnoho vražd, táhli k Multánu. Protože v Multánu nebylo kamení, udělali vory, naložili na ně kamení do metacích strojů, spustili je na vodu a dopravili je do Multánu. Když tam přišli, uvedli stroje do chodu a byli již blízko dobytí, ale horko nedovolilo zůstat. Vraždili a plenili v krajích Multánu, Láhauru, Pěšávaru a Malikpuru a připojili se k Čingischánovi na druhé straně řeky Sind.⁷

Příběh o návratu Čingischána od břehů řeky Sind, o jeho pobytu v místě Parván a o vraždění a plenění v Ghazně a jejich okresech

Když se sultán Džalál ad-Dín přepravil přes řeku a když Čingischán poslal za ním Bala-nojana a Dörbej-nojana, vrátil se sám na jaře roku qonin, připadajícího na muharram roku 620, proti proudu řeky Sind a Ögedeje poslal do dolního toku, aby ten kraj podrobil. Ten vraždil a plnil v Ghazně; ře-

6. Bala-nojan (Bala-čerbi) z Džalajirů patřil k Čingischánovým velitelům tisícovek; podle Rašídova soupisu vojska jeho potomci a příbuzní sloužili ještě za Kublaje v Číně i v ilchánském Íránu. Berezín: Durbaj; Berezín upozorňuje, že v mongolsko-čínském letopise (Tajné kronice) se tento vojevůdce nazývá Dorbodachšin; jde o Dörbej-dogšina („Dörbej Divokého“) Tajné kroniky, který podle ní táhl s Bala-nojanem do Indie. Jméno jeho kmene v Berezínových rukopisech chybí (tečky jsou Berezínovy); byl to zřejmě Dörbet.

7. Berezín: Bie; novější edice čtou Nandana. Pevnost Nandana ležela v pohoří Solných hor (Salt Range) v dnešním pákistánském Paňdžábu, na cestě od Indu do nížiny. Džuvajní vypráví, že ji po bitvě na Indu obsadil jeden ze sultánových emírů; Qamar ad-Dín Kermání byl zřejmě místní vládce, který ji držel před ním. Multán a Láhaur (Lahore) jsou staré města Paňdžábu, v Rašídově době součást indických sultanátů; Malikpur (Berezín: Melik-fur) byl snad v okolí dnešního Ráwálpindí. Indické letní horko bylo pro Mongoly zvyklé na stepní podnebí nesnesitelné a v pramenech se opakovaně uvádí jako důvod, proč se jejich výpady do Indie nikdy nezměnily v trvalé dobytí.

meslníky a umělce poslal do východních zemí a ostatní pobili. Město rozbořili. Ögedej vyslal k Čingischánovi posla se vzkazem: „Bude-li rozkaz, půjdu a oblehnu Sístán.“ Čingischán mu nařídil: „Nastala horka; vrať se, já pošlu na to obležení jiná vojska.“ Ögedej se vrátil cestou přes Garmsír (horkou step).⁸ Čingischán strávil to léto ve stepním sídle, které Mongolové nazývají Parván, a čekal na Bala-nojana; všechny kraje, které se nacházely v těch končinách, dobyl a vyplnil. Když přišli Bala-nojan a Dörbej-nojan, odtáhl odtud. Když dorazil k pevnosti Gunaun-Kurgen, připojil se tam k němu Ögedej. Tu zimu strávili v krajích Buje-Kebur; tamní správce Salár Ahmad si opásal bedra pásem poslušnosti a dodával, co bylo možné, z toho, co patřilo k zaopatření a potřebám vojska. Kvůli nezdravému vzduchu onemocněla větší část vojska. Čingischán vydal rozkaz (*jasu*), aby v každém domě na každé tři až čtyři osoby vyloupali sto liber prosa. Uposlechli rozkazu.⁹

Potom, když Čingischán urovnal věc sultána Muhammada a jeho syna Džalál ad-Dína, z nichž jeden zemřel a druhý se toulal; když poslal Džebeho a Sübedeje dobýt sultánovu zemi od Arránu, Ázerbájdžánu, Iráku a Širvátu a byl z té strany klidný, dosadil správce ve všech městech, jichž se zmocnil. Když se vojsko uzdravilo, pojal úmysl vrátit se tak, aby vytáhl cestou přes Hindustán a zemi Tangut. Prošel několik stanic, když přišla

8. Rok ovce (qonin) začal podle Rašída v muharramu 620 h., tj. v únoru 1223. Zde se však Rašídova chronologie opět rozchází s jinými prameny: podle Džuvajního a podle cestopisu taoistického mistra Čchang-čchuna, který Čingischána v Hindúkuši navštívil, byl chán již v květnu 1222 v horách jižně od Amudarji a zimu 1222–1223 trávil u Samarkandu. Události tohoto oddílu tedy spadají spíše do roku 1222. Ghazna se ostatně nachází na západ od Indu, nikoli „v dolním toku“; Berezinův text je tu nejasný. Sístán (Sidžistán), kraj v povodí dolního Hilmandu na dnešním pomezí Iránu a Afghánistánu, byl tehdy bohatou zavlažovanou oblastí. Odvádění řemeslníků do Mongolska a do dobytých měst na východě patřilo k ustálené mongolské praxi: ze Samarkandu, Urgenče i dalších měst jich byly odvedeny desetitisíce. Garmsír, persky „teplá země“, se nazývaly teplé nížiny na dolním Hilmandu v dnešním jižním Afghánistánu; výrazem se obecně označovaly nízko položené zimní pastviny na rozdíl od horských letních (*sardsír*). Vysvětlení v závorce je Berezinovo.

9. Parván, rovina v údolí řeky Ghorbandu severně od Kábulu (u dnešního Čárikáru), bylo tedy totéž místo, kde byl předtím poražen Šigi-Qutuqu. Pevnost Gunaun-Kurgen (*qurgan* je turkicky „pevnost“) ani kraj Buje-Kebur se nepodařilo ztotožnit; rukopisy čtou obě jména různě. „Opásat si bedra pásem poslušnosti“ je obvyklá perská metafora pro podrobení. Berezin: „что фунтов пшени“; ruské *pšeno* označuje loupané proso, v překladech z perštiny však může odpovídat i rýži. Rukopisy se v číslech rozcházejí. Míněno je zřejmě to, že obyvatelé museli připravit obilí pro nemocné vojáky, ubytované po domech.

zpráva, že se Tanguti znovu vzbouřili; na cestě byly navíc nepřístupné hory a neschůdné lesy, vzduch nepříznivý a nezdravý a vody přinášející nemoci. Vrátil se, došel až k Pěšávaru a se všemi dětmi a nojany se vrátil tou cestou, kterou přišli.¹⁰

Příběh o pochodu Čingischána po dobytí země Tádžiků ke starým pastvinám a o událostech, které se staly na té cestě

Čingischán po dobytí země Tádžiků uskutečnil v roce bičín, to jest v roce opice, připadajícím na muharram roku 621, svůj úmysl vrátit se od Pěšávaru do rodného sídla a do starého jurtu. Příčinou jeho spěchu byla zpráva, která přišla o vzbouření obyvatel Tangutu: protože byl dlouho pryč, postavili se proti němu. Šel cestou přes bamijánské hory; zavazadlům, která zanechal v kraji Baghlánu, rozkázal, aby se dala na pochod.¹¹

Když přešel Džajhún, strávil tu zimu v okolí Samarkandu. Když odtamtud vytáhl, rozkázal, aby Terken-chatun, sultánova matka, a jeho harém šli před táborem a hlasitě oplakávali sultánovo království, dokud kolem nich neprojdou všichni vojáci. Když dorazil k benákatské řece, shromáždili se všichni synové kromě Džočiho u otce a konali tam sněm (kurultaj). Potom

10. Rašíd zde shrnuje dřívější události: Džebe a Sübedej byli za sultánem Muhammadem vysláni již na jaře 1220, sultán zemřel na přelomu let 1220 a 1221 a oba vojevůdci pak na vlastní pěst táhli dále na západ (viz níže). Arrán je stará arabská a perská jména pro nížinu mezi dolním tokem Kury a Araxu (dnešní střední a západní Ázerbájdžán); Šírván ležel severně od Kury při Kaspickém moři; Irák znamená u Rašída vždy tzv. Perský (Adžamský) Irák, tj. západní Írán s městy Rej, Hamadán, Isfahán a Qazvín, nikoli dnešní Irák (ten se nazýval Arabský Irák). Čingischán uvažoval o návratu z Indie přes Himálaj a Tibet přímo do tangutské země. Tanguti, jejichž říše Si-sia ležela v dnešní severozápadní Číně, se Čingischánovi podrobili již roku 1209–1210, ale odmítli poslat pomocné vojsko na chorezmské tažení; podle Tajné kroniky (§ 256) vzkázal tehdy tangutský velmož Aša-gambu posměšně: „Nestačí-li mu vojska, ať není chánem.“ Čingischán se zapřisáhl, že je za to po návratu potrestá. Podle Džuvajního chán ustoupil od indické cesty i proto, že mu z věštby z lopatkové kosti nevyšlo příznivé znamení.

11. Tádžikové (Berezín: Tadžiki) je u Rašída i v mongolské terminologii obecné jméno pro íránské, usedlé muslimské obyvatelstvo, na rozdíl od turkických a mongolských nomádů; „země Tádžiků“ tedy znamená celý islámský Írán a Střední Asii. Rok opice (bičín) 621 h. začal v lednu 1224. Jurt ve smyslu Rašídova textu neznamená stan, ale kočovné území, domovinu rodu. Bámján, údolí v centrálním Hindúkuši proslulé obřímí sochami Buddhy, bylo roku 1221 vyvráceno, protože při jeho obléhání padl Čingischánův milovaný vnuk Mö'etüken, syn Čagatajův. Baghlán leží v severním Afghánistánu na řece Kunduz. Zavazadly (Berezín: бараж) je míněn *aghrug*, tj. týlový tábor s rodinami, stády a kořistí, který vojsko při tažení nechávalo za sebou.

odtamtud odtáhli a šli od stanice ke stanici tiše a pokojně, až došli do svého rodného jurtu a sídla.¹²

Poněvadž vyprávění o Čingischánovi jsme dovedli až sem, začneme nyní o ostatních příbězích Džebeho a Sübedej-bahadura a povíme, jaké činy vykonal ti dva begové a jakou zemi dobyli – poté co sultán Muhammad zemřel na mázandaránském ostrově a sultán Džalál ad-Dín odešel do Chorezmu, pro nesvornost emírů a bratří se odtud vrátil, na cestě se střetl s mongolským vojskem, které táhlo po oddílech za Džebem, bojoval s ním, odešel do Nišápúru a odtud se obrátil ke Ghazně, kdežto jeho bratři Uzlaq-sultán a Aq-sultán byli zabiti i s emíry, kteří ze strachu ze zprávy o přiblížení mongolského vojska k hranicím Chorezmu přišli za sultánem – až do doby, kdy kipčackou cestou přišli k Čingischánovi do rodného jurtu.¹³

Příběh o příchodu Džebeho a Sübedeje do Iráku, Ázerbájdžánu a Arránu, o vraždění a plenění v zemi Dašt a o jejich návratu do Mogulistánu kipčackým Derbentem

Když sultán Džalál ad-Dín utekl z Nišápúru a zamířil ke Ghazně, poslali Džebe a Sübedej k Čingischánovi posly se vzkazem: „Sultán Mahmúd zemřel a jeho syn Džalál ad-Dín uprchl a vyšel tamtou stranou. Nyní, když jsme ulehčili srdce od starostí o ně, můžeme podle rozkazu vašeho výnosu, který se neodvolatelně plní, vynaložit podle možnosti rok či dva úsilí na dobytí zemí, které leží před námi, a dá-li Bůh Nejvyšší, přijít ve lhůtě urč-

12. Džajhún je arabské jméno Amudarji (antického Óxu). Terken-chatun, pocházející z turkických Kanglyjců, byla matkou chorezmšáha Muhammada a za jeho vlády mocnou vládkyní, která ovládala část emírů; mnozí badatelé jí přičítají podíl na rozvratu chorezmské říše. Roku 1220 byla zadržata v pevnosti Ílál v Mázandaránu a odvezena do Mongolska, kde podle Nasaviho a Džuvajního zemřela v bídě. Benácká řeka je Syrdarja (Berezín: Fenaket); Benákat ležel na jejím pravém břehu u ústí řeky Angrenu (Ahanganu), jihozápadně od dnešního Taškentu. Džoči, nejstarší syn, se po obléhání Urgenče na otcova shromáždění už nedostavoval a zůstal ve svém ulusu v kipčacké stepi; podle pozdějších vyprávění se tím otce rozhněval natolik, že proti němu chtěl vyslat vojsko. Zemřel ještě před otcem (viz níže).

13. Chorezmšáh Muhammad zemřel na přelomu let 1220 a 1221 na ostrůvku v Kaspickém moři u Abaskúnu (u pobřeží Mázandaránu), kam se uchýlil před pronásledujícími Mongoly. Uzlaq-sultán (Berezín: Uzlaq; jinde též Uzlaq-šáh) byl Muhammadův syn, kterého sultán původně určil za nástupce místo Džalál ad-Dína, protože jeho matka byla z rodu Terken-chatun; Aq-sultán byl další z bratří. Oba padli roku 1221 v Chorásánu v boji s mongolským oddílem. Kipčackou cestou se miní návrat přes kipčackou step (Dašt-i Kipčak) severně od Kaspického moře.

né rozkazem výnosu přes kipčacký Derbent na mogulistánskou stranu; o tom ví moc Boha Velikého a štěstí Čingischánovo.“¹⁴ Potom posílali v každou dobu další posly, aby podávali zprávy o událostech, a protože kraje ještě nebyly upevněny, nechodil žádný posel s menším doprovodem než se třemi či čtyřmi sty jezdci.

Zkrátka, když se dali do dobývání Iráku, dobyli nejprve Chár a Simnán; odtamtud přišli k městu Reji, kde vraždili a plenili. Obrátili se ke Qumu a tam pobili všechny obyvatele a děti odvedli do zajetí. Odtud táhli k Hamadánu. Sajjid Madžd ad-Dín Alá ad-Daula se podrobil, poslal dary sestávající z jezdeckých koní a šatů a přijal správce. Odtamtud, protože slyšeli, že se v Sahhasu shromáždil početný oddíl, vytáhli Tigin-Saladží a Kūč-Buqačán v předvoji a všechny zničili.¹⁵ Odtud přišli do Zandžánu a stejně jako v jiných městech tam vraždili a v těch místech nenechali nic. Táhli ke Qazvínu, svedli s Qazvínskými tuhý boj a město dobyli útokem. Qazvínští bojovali uvnitř města podle svého obyčeje noži, takže na obou stranách padlo na padesát tisíc lidí. V okřscích a v okolí irácké oblasti natropili ještě víc spousty, vražd a loupeží. Když nastala zima, zůstalo vojsko v krajích Reje,

14. Tak Berezín; jde zřejmě o písarskou chybu místo „sultán Muhammad“. Berezín k tomuto oddílu poznamenává, že celé tažení Džebeho a Sübedeje na západ vydal již dříve s obšírnými poznámkami (Žurnal Ministerstva narodnogo prosvěščenija, 1853, č. 9). V čínských análech nalezl u příležitosti tohoto tažení výčet dobytých národů, který se podle něho kryje s výčtem v Rašídově úvodu k celému dílu: Rašíd jmenuje Dašt-i Kipčak, Rus, Čerkesy, Kelary, Baškirty a další, čínské prameny Kan-lin (Kangly), Kiča (Kipčaky), Olusu (Rusy), Madžalu (Maďary), Asy (Alany), Serkesu (Čerkesy), Pular (Bulhary?) a Kele (Kelary). Jméno Mogulistán zde znamená prostě zemi Mongolů, mongolskou vlast. Derbent (persky „uzavřená brána“, arabsky Báb al-abváb, „Brána bran“) je město a opevněný průsmyk mezi Kavkazem a Kaspickým mořem, v dnešním Dagestánu. Rašíd rozlišuje širvánský Derbent (jižní přístup, dnešní Derbent) a kipčacký Derbent, tj. severní východ z Kavkazu do kipčacké stepi. Formule „štěstí Čingischánovo“ odpovídá mongolské představě o chánově nebeském požehnání (*su*), jež zaručuje úspěch jeho služebníků.

15. Chár a Simnán leží na staré velké silnici z Chorásánu do západního Íránu, východně od dnešního Teheránu; Rej, starobylé velkoměsto u dnešního Teheránu, byl po mongolském vyplenění opuštěn a jeho roli později převzal Teherán. Qum je dodnes posvátné město šíitů. Sajjid (potomek Proroka) Madžd ad-Dín Alá ad-Daula byl aliovský náčelník Hamadánu, který město spravoval po útěku chorezmských úředníků. Podrobení a přijetí mongolského správce se odehrálo roku 1220. Místo Sahhas není známo, rukopisy je čtou různě. Podle novějších edic a podle Džuvainího se tam shromáždily zbytky sultánova vojska pod velením Beg-Tegina Siláhiho (Berezín: Tigin-Saladží) a Kūč-Buqa-chána a Mongolové je zničili; oba tedy nebyli mongolští, nýbrž sultánovi velitelé. Berezínův ruský text slovosledem naznačuje, že šlo o mongolské velitele předvoje; smysl je nejistý.

kdežto Čingischán byl v té době v krajích Termezu a Nachšabu; toho roku byly veliké mrazy.¹⁶

Obrátili se k Ázerbájdžánu a v každé zemi, na kterou narazili na svém průchodu, vraždili a plenili obvyklým způsobem. Když dosáhli Tabrízu, tamní vládce atabeg Özbeğ, syn Džahán-Pahlavánův, se ukryl, poslal člověka s prosbou o mír a odeslal mnoho statku a dobytka. Svolili k míru a zamířili do Arránu, aby tam přezimovali; průchod vedl gruzínskou stranou. Deset tisíc Gruzínců vytáhlo proti nim a svedlo bitvu; Gruzínci byli obráćeni na útěk a většinou pobiti. Protože shledali gruzínské cesty úzkými a lesy hustými, vrátili se a zamířili k Marágě.¹⁷ Když se opět objevili u bran Tabrízu, poslal tamní náměstek Šams ad-Dín Tughrá'í mnoho statku, takže se spokojili a odtáhli. Oblehli město Marágu. Protože tamní vládkyní byla v té době žena, která seděla v Rúínu, nebyl ve městě nikdo, kdo by mohl vzdorovat. Obyvatelé se chopili zbraní. Mongolové postavili dopředu zajaté muslimy a nutili je lézt na hradby; každého, kdo couvl, zabili. Několik dní takto bojovali, až je konečně vítězně dobyli, pobili prostý lid i urozené, co bylo lehké, odvezli a ostatní spálili a rozbili.¹⁸

Obrátili se k Diyárbakru a Arbílu. Když uslyšeli pověst o množství vojsk Muzaffar ad-Dína Kökbürího, vrátili se nazpět. Poněvadž Džamál ad-Dín Ajbeh, jeden z chorezmšáhových služebníků, způsobil s jinou tlupou

16. Zandžán a Qazvín leží na silnici z Reje do Ázerbájdžánu. Obyvatelé Qazvínu byli proslulí svou bojovností a zručností s nožem; Qazvín byl mimo jiné pohraniční bašta proti ismá'ilitům z nedalekého Alamútu. Číslo padesát tisíc je v perských kronikách obvyklou nadsázkou. Termez leží na Amudarji, Nachšab (arabsky Nasaf, dnes Karši) v jižním Uzbekistánu. Šlo o zimu 1220–1221. Rašídův souběh obou vyprávění je tu přesnější než o několik oddílů výše.

17. Atabeg Özbeğ (Berezín: Uzbek) z turkické dynastie Ildegizovců vládl Ázerbájdžánu v letech 1210–1225; jeho otec Muhammad Džahán-Pahlaván byl mocným regentem pozdních Seldžuků. Özbeğ platil za slabého, rozmařilého vládce; Mongolům se vykoupil a roku 1225 přišel o Tabríz, když jej obsadil Džalál ad-Dín. *Atabeg* (turkicky „otec-kníže“) byl původně vychovatel seldžuckého prince, později titul samostatných vládců, kteří z tohoto úřadu vzešli. K první srážce s Gruzínci došlo v zimě 1220–1221 v údolí Kury; gruzínský král Giorgi IV. Laša (vládl 1213–1223) byl poražen a podle gruzínských pramenů zraněn. Gruzie byla tehdy na vrcholu své moci a její vojsko patřilo k nejsilnějším v Přední Asii.

18. Marága, město jižně od Tabrízu (později sídlo slavné Hülegüovy hvězdárny), patřilo drobné dynastii Ahmadílovců; vládla tu vdova po posledním z nich a sídlila v nedobytné horské pevnosti Rúín-diz. Město bylo dobyto v březnu 1221 (safar 618). Hnat před sebou zajatce jako živý štít a jako útočníky na hradby (tzv. *hašar*) patřilo ke stálé mongolské obléhací praxi, popsané již při dobývání Buchary, Samarkandu a Urgenče.

vzpouru, zabil hamadánského správce, a Alá ad-Daulu za to, že projevil poslušnost, zajali a zarmouceného těmi činy uvěznil v pevnosti, táhli Mongolové k Hamadánu. Ačkoli jim Džamál ad-Dín Ajbeh vyšel vstříc s poddaností, přece jej i s jeho služebníky usmrtili, město dobyli obléháním a provedli všeobecné vraždění v radžabu roku 608.¹⁹

Po zničení Hamadánu zamířili k Nachičevanu, dobyli jej a vraždili a pleni-li. Nakonec se atabeg tiše dostavil s poddaností; dali mu dřevěnou destičku a červenou tamgu. Odtud se obrátili k Arránu a dobyli nejprve Saráb a vraždili a plenili; totéž učinili i s Ardábilem. Odtud táhli k městu Bajlaqánu, dobyli je silou a přemožením a pobili všechny od malého do velkého. Potom přepadli Gandžu, nejpřednější z arránských měst, dobyli ji a úplně rozbořili.²⁰ Odtud se obrátili ke Gruzii. Gruzínci sešikovali vojsko a připravili se k bitvě. Když se střetli, skryl se Džebe s pěti tisíci muži v záloze a Sübedej s vojskem postoupil vpřed; na počátku bitvy však Mongolové obrátili týl a Gruzínci je pronásledovali. Džebe vyrazil ze zálohy, obklíčili Gruzínce a v jediném okamžiku jich pobili až třicet tisíc.

Odtud se obrátili k širvánskému Derbentu. Na průchodu dobyli obléháním Šamachu, provedli všeobecné vraždění a zajali mnoho lidí. Poněvadž průchod Derbentem byl obtížný, poslali k širvánšáhovi: „Pošli několik lidí, abychom uzavřeli mír.“ Ten poslal deset mužů z velmožů svého lidu. Mongolové jednoho z nich zabili a ostatním řekli: „Ukážete-li nám cestu přes

19. Diyárbakr je kraj na horním Tigridu (dnes jihovýchodní Turecko), Arbíl (Irbil) město v dnešním iráckém Kurdistanu. Muzaffar ad-Dín Kökbürí („Modrý vlk“, vládl 1190–1233), švagr Saladinův, byl turkickým vládcem Arbílu; chalífa an-Násir jej určil za velitele spojeneckého vojska, které se mělo Mongolům postavit. Berezin: Džemal-Eddin Abie; čtení jména je nejisté. Služebníkem (arabsky *ghulám*) se rozumí vojenský otrok, tj. turkický gardista chorezmšáhů. Rok 608 h. (1211) je zjevná chyba místo 618; radžab 618 odpovídá srpnu až září 1221. Hamadán byl tehdy vypleněn po druhé a mnoho obyvatel zahynulo. Alá ad-Daula byl vězněn v pevnosti, kterou jiné rukopisy jmenují Girít v Luristánu.

20. Nachičevan leží na řece Araxu (dnes ázerbájdžánská exkláva). Dřevěnou destičkou je míněna *pajza* (čínsky *paj-c'*), tabulka ze dřeva, stříbra či zlata, kterou Mongolové udělovali jako doklad pravomoci a ochrany; červená *tamga* (*al-tamga*) byla pečeť otištěná červenou barvou, jíž se potvrdzovaly listiny panovníka. Obojí tedy znamenalo, že atabeg byl přijat za mongolského poddaného. Saráb leží mezi Tabrizem a Ardábilem, Ardábíl (pozdější kolébka dynastie Safiovců) na úpatí hory Sabalán. Bajlaqán, významné město na dolním Araxu, bylo dobyto v ramadánu 618 h. (říjen až listopad 1221) a po vyvrácení již nikdy nedosáhlo dřívějšího významu. Gandža (za Sovětů Kirovabad) byla druhým největším městem dnešního Ázerbájdžánu; podle některých pramenů se však Mongolům spíše vykouplila.

tento Derbent, dáme vám milost, a ne-li, zabijeme i vás.“ Oni se ze strachu stali průvodci a převedli je.²¹

Když dosáhli země Alanů, bylo tam množství lidu: jednomyslně s Kipčaky se utkali s mongolským vojskem, a žádný z nich nezvítězil. Tehdy dali Mongolové Kipčakům zprávu: „My a vy jsme jedna tlupa a jeden rod, Alané jsou nám však cizí. Uzavřeme s vámi smlouvu, že se nebudeme vzájemně znepokojovali, a dáme vám tolik zlata a šatů, kolik si budete přát; nechte je nám.“ Poslali mnoho statku. Kipčaci odešli a Mongolové zvítězili nad Alaný; co bylo možné, vydali vraždění a plenění. Kipčaci, spoléhající na mír, rozešli se bez obavy po zemi. Mongolové se na ně znenadání vrhli, zabíjeli každého, koho našli, a vzali si zpět tolik, kolik předtím dali. Někteří z Kipčaků, kteří se zachránili, utekli do ruské volosti, a Mongolové se v té zemi, která měla množství pastvin, utábořili na zimu.²² Odtud táhli k městu Sudaku na břehu moře, které je spojeno s Konstantinopolskou úžinou, a to město dobyli; jeho obyvatelé se rozprchli.

Potom zamířili na ruskou zemi. Kipčaci, kteří tam odešli, se tam připravili a shromáždili mnoho vojska. Mongolové, když viděli jejich množství, obrátili se nazpět. Kipčaci a Rusové se domnívali, že se obrátili ze strachu, a pronásledovali je dvanáct dní cesty. Znenadání se mongolské vojsko obrátilo, udeřilo na ně a dříve, než se mohli spojit, pobilo jim mnoho lidí. Týden bojovali; nakonec se Kipčaci a Rusové obrátili na útěk. Mongolové je

21. Předstíraný útěk, jímž se nepřítel vláká do zálohy, byl nejoblíbenější mongolskou taktikou; Rašid ji popisuje znovu v bitvě s Rusy a Kipčaky. Druhá porážka Gruzínců se odehrála roku 1221 nebo počátkem 1222; gruzínská královna Rusudan o ní psala papeži Honoriovi III. a omlouvala tím, proč Gruzie nemůže vyslat vojsko na křížovou výpravu. Šamacha (dnes Šamachy v Ázerbájdžánu) byla sídelním městem širvánšáhů, staré místní dynastie, která Širván ovládala od 9. století. Protože pevnost Derbent ovládala úzký pás mezi horami a mořem, museli Mongolové hledat obchvat horskými stezkami; podle arabského historika Ibn al-Asíra je průvodci vedli po nebezpečných cestách, kde vojsko ztratilo část koní a zavazadel.

22. Alané (Berezin: Alane), arabsky a persky též As, byli íránsky mluvící křesťanský národ na severním Kavkaze, předkové dnešních Osetů. Kipčaci (ruskými letopisy nazývaní Polovci, v latinských pramenech Kumáni) byli turkičtí kočovníci, ovládající stepi od Irtyše po Dunaj. Mongolové se jim dovolávali pospolitosti stepních kočovníků; mezi kipčackými kmeny bylo ostatně i několik rodů mongolského původu. Stejnou lest popisuje i Ibn al-Asír. Berezin užívá staroruského slova *volost'*, „země, panství“. Kipčacký chán Kötön (ruskými letopisy nazývaný Kotjan) se uchýlil ke svému zeti, haličskému knížeti Mstislavu Udatnému, a vyzval ruská knížata ke společnému odporu slovy, jež zaznamenaly letopisy: „Dnes vzali naši zemi, a zítra vezmou vaši.“

pronásledovali a bořili města, takže větší část jejich volosti zpustošili.²³ Odtud vytáhli a připojili se na cestě k Čingischánovi, který se vracel ze země Tádžiků.²⁴

Příběh o druhém příchodu Čingischána ze země Tádžiků do rodného jurtu a sídla a o jeho zastavení ve vlastních ordách

Čingischán se vracel z dobývání země Tádžiků a v roce bičín, to jest v roce opice, odpovídajícím roku 621, strávil na cestě léto i zimu. Když dosáhl končin svých ord, vyšli mu slavnostně vstříc Kublaj-qa'an, kterému bylo jedenáct let, a Hülegü-chán, kterému bylo devět let. Náhodou se v tom čase stalo, že Kublaj-qa'an zabil zajíce a Hülegü-chán kozu, na místě Almaq-uj na hranici najmanské země, poblíž Emil-Qodžinu, na druhé straně řeky Ili, blízko ujgurské země. Obyčej Mongolů je takový, že když se chlapci poprvé zúčastní lovu, pomažou jim palec, to jest potrou ho masem a tukem. Čingischán je pomazal vlastní osobou: Kublaj-qa'an vzal Čin-

23. Sudak (italsky Soldaia) na jihovýchodním pobřeží Krymu byl tehdy důležitým přístavem černoomořského obchodu, odkud se zboží z kipčacké stepi (kožešiny, otroci) vyváželo do Byzance a Středomoří; mořem spojeným s Konstantinopolskou úžinou (Bosporem) se mínil Černé moře. Mongolové jej vyplnili zřejmě na počátku roku 1223. Je to bitva na řece Kalce (v dnešní Doněcké oblasti, nedaleko Azovského moře), kterou ruské letopisy kladou na 31. května 1223 (některé na 16. června). Rašíd nejmenuje ani řeku, ani ruská knížata; podle letopisů v ní zahynula řada knížat a z vojska se prý zachránil jen desátý muž; kyjevský velkokníže Mstislav Romanovič se po tří denní obraně opevněného tábora vzdal a byl i s ostatními zajatými knížaty udušen pod prkny, na nichž Mongolové hodovali. Zmínka o bourání ruských měst je nadsázka: Mongolové tehdy pronikli jen k Dněpru a k pohraničním městům; skutečné dobytí Rusi přišlo až za Batúova tažení v letech 1237–1240.

24. Na zpáteční cestě utrpěl mongolský sbor koncem roku 1223 porážku od povolžských Bulharů; pak prošel přes stepi dnešního Kazachstánu a na Irtyši nebo v Sedmířící se roku 1224 připojil k Čingischánovi. Džebe podle některých zpráv zemřel ještě cestou; Sübedej žil až do roku 1248 a vedl s Batúem velké západní tažení. Nájezd dvou vojevůdců, trvající přes tři roky a vedený přes tisíce kilometrů neznámé země, patří k nejpozoruhodnějším jízdním výpravám dějin.

gischánův palec jemně, kdežto Hülegü jej chytil pevně. Čingischán řekl: „Ten ničema mi ten palec docela urval!“²⁵

Když odtamtud vytáhl, zastavil se na místě Buqa-Sučiqu, rozkázal postavit velký zlatý stan, uspořádal shromáždění a vystrojili velkou hostinu. Protože půda toho místa byla měkká a zvedal se prach, rozkázal, aby každý naházel kamení v obvodu svých ord a příbytků. Všichni naházeli kamení, ale Otčigin-nojan, jeho bratr, házel místo kamení dřevo. Proto jej obvinil. V těch dnech se zabývali lovem. Otčigin-nojan nešel rovněž v kruhové honitbě a zůstával občas pozadu. Pro ty dva případy jej nepouštěl sedm dní do ordy. Když potom podal prosbu: „Budu-li i nadále obviněn, ať mě sesadí,“ odpustil mu a pustil ho k sobě. Na jaře roku takiqu, to jest roku slepice, připadajícího na safar roku 622, se zastavili ve svých ordách. To léto strávil doma a vydal moudré jasy. Když uslyšel, že se Tanguti znovu vzbouřili, vypravil vojska a vytáhl tam.²⁶

25. Kublaj se narodil roku 1215, Hülegü roku 1217 nebo 1218; oba byli synové Toluje a Sorqaqtanibeki a stali se později velkým chánem v Číně a zakladatelem ilchánské říše v Íránu, již Rašíd sloužil. Údaje o jejich věku jsou tedy jen přibližné. Berezin: Amol-Chudžin a řeka Gile. Novější edice čtou Emil-Qodžin (Emil je řeka v Tarbagataji, na dnešním kazašsko-čínském pomezí, kde měl později sídlo Ůgedej) a Ili; místo leželo tedy na hranici bývalého najmanského území a ujurské země v dnešním Sin-tiangu. Kozou se miní stepní antilopa (džežran nebo sajga). Obřad se turkicky nazýval *jaghlamiši*, „pomazání tukem“; chlapec jím byl přijat mezi lovce. Berezinův překlad Čingischánova výroku („этот стыд взял совсем мой палец“) je nejasný; smysl je žertovná výčitka neurvalému vnukovi, v níž zřejmě zaznívá i předpověď Hülegüovy pozdější tvrdosti. Pro Rašída, ilchánova vezíra, byla anekdota o předkovi jeho pánů jistě zvlášť cenná.

26. Berezin: „Ubči-nojon, bratr Uke“; jde o zkomolení. Novější edice čtou „Otči-nojan, Čingischánův bratr“, tj. Temüge-otčigin, nejmladší Čingischánův bratr (*otčigin*, „kníže ohně“, je titul nejmladšího syna, strážce otcovského krbu). Kruhová honitba (mongolsky *nerge*, Berezin: облага) byla zároveň vojenským cvičením: řetěz jezdců svíral zvěř do kruhu a porušení pořádku se trestalo stejně jako v bitvě. Také příkaz vyložit tábor kamením je pojat jako zkouška poslušnosti. Místo Buqa-Sučiqu není ztotožněno. Rok slepice (mongolsky *takija*, turkicky *taqagh*; Berezin: tegegu) začal v safaru 622 h., tj. v únoru 1225. Čingischán se tedy vrátil do Mongolska po zhruba šestiletém tažení. *Jasa* (Berezin: jasad) je Čingischánův zákoník a obecně jeho závazná nařízení; Rašídovy „moudré jasy“ znamenají, že chán po návratu uspořádal zákony a správu rozšířené říše. Tzv. velká jasa se nedochovala celá, známe ji jen ze zlomků u perských, arabských a arménských autorů.

Příběh o posledním tažení Čingischána do země Tangut a o bitvách s tamním vládcem

Na podzim roku takiqu, to jest roku slepice, odpovídajícího roku 622, napadl Čingischán zemi Qašin, kterou nazývají Tangut. Čagatajovi rozkázal, aby byl na křídle vojska vzadu za ordami. Džochi zemřel, Ögedej byl ve službě u otce. Toluj-chán, protože Sorqaqtani-beki měla neštovice, zůstal několik dní pozadu a potom se připojil k Čingischánovi.²⁷ V těch dnech poslal zpátky Ögedejovy syny Kujana a Gүjüka. Přišli, aby jim na odchodu dal něco pro poctu a z milosti. Řekl: „Nemám nic; všechno, co je, patří Toluj-chánovi, který je pánem domu a velkého jurtu. On tím vládne.“ Toluj-chán jim dal šaty a různé věci. Děda Chulu-džaka, správce Herátu, dal Čingischán Gүjükovi a řekl: „Máš nemoc; on ti bude připravovat jídlo.“²⁸

Když přišel do tangutské země, dobyl nejprve města jako Kan-čou, Su-čou, Cho-čou a Urachaj; oblehl město Dersekaj a zapálil je. Během války vytáhl panovník té země, jménem Šidurgu, tangutským jazykem nazývaný Li-wang, z velkého města, jež bylo jeho sídlem a které se tangutsky nazývá Irkaj a mongolsky Erkija, s padesáti tümeny mužů k bitvě s mongolským

27. Qašin (Berezin: Chašin) je mongolské jméno tangutské říše, odvozené od čínského Che-si, „země na západ od (Žluté) řeky“; čínsky se stát nazýval Si-sia, „Západní Sia“, a trval od roku 1038. Podle čínských pramenů vytáhl Čingischán až na jaře 1226; Rašídova data se opět o něco rozcházejí. Podle Tajné kroniky (§ 265) si chán při honu na divoké osly (kulany) cestou ošklivě natloukl, když s ním splašený kůň shodil, ale odmítl se vrátit, dokud Tanguty nepotrestá. O Džochiho smrti jsou zprávy rozporné: Rašid ji zde klade před tangutské tažení (1225), jiné prameny do roku 1227, několik měsíců před otcovou smrtí. Jeho ulus v kipčacké stepi zdědili synové Orda a Batú, zakladatel Zlaté hordy. „Neštovice“ jsou Berezinovo čtení (ocna); novější edice čtou na tomto místě, že Sorqaqtani-beki byla těhotná.

28. Gүjük byl pozdější velký chán (vládl 1246–1248); jméno Kujan je nejisté, jiné rukopisy je čtou různě. Výrok vystihuje mongolské dědické právo: nejmladší syn (*otčigin*), tj. Toluj, dědil otcovský „dům a velký jurt“, tedy rodovou domovinu, hlavní ordy a většinu vojska, zatímco starší synové dostávali své vlastní uluse. Rašid, který psal pro Tolujovy potomky, tuto skutečnost rád zdůrazňuje. Místo je v rukopisech zřejmě porušené. Novější edice je čtou tak, že Čingischán dal Gүjükovi jistého Čuqu-Bujaqa, správce jedné tisícovky (persky *hazára*), a „Herát“ v Berezinově textu vznikl nejspíše chybným čtením tohoto slova. Gүjük byl podle perských pramenů (Džuvajni) skutečně churavý a trpěl chronickou nemocí.

vojskem.²⁹ Čingischán proti němu vytáhl k bitvě. V těch končinách bylo mnoho jezer, vylitých z Qara-müren, a všechna byla pokryta ledem. Čingischán se postavil na ten led a přikázal: „Střílejte šípy nízko, aby klouzaly po ledu a nebylo chyby.“³⁰ V té bitvě bylo pobito mnoho lidu, takže tři zabítí stáli na hlavě. U Mongolů je ustanoveno, že na každých deset tümenů zabitých se postaví jeden zabítý na hlavu. Potom se Šidurgu dal na útěk a opět odešel do města. Čingischán řekl: „Když byl takto poražen, nebude už potom mít sílu.“ Nevšímal si ho, prošel za to město, dobyl jiná města a země a táhl k Chitaji.³¹

Na počátku jara roku nochaj, to jest roku psa, odpovídajícího roku 623, dosáhl místa Ongon-Talan-Qudug. Tam se najednou zabral do svého stavu, neboť měl sen, který ukazoval na blízkost smrti.³² Z princů byl přítomen Jesüngge-aqa, syn Džočí-Qasarův. Zeptal se ho: „Jsou moji synové Ögedej a Toluj daleko, nebo blízko?“ Byli totiž ve vojenském kruhu. On řekl: „Jsou ve vzdálenosti dvou nebo tří farsachů.“ Hned pro ně poslal člověka a

29. Kan-čou (dnes Čang-je) a Su-čou (dnes Ťiou-čchüan) jsou oázová města v chodbě Che-si v provincii Kan-su, kudy vedla Hedvábná stezka; Marco Polo je zná jako Campcio a Succiu. Cho-čou leželo patrně v jižním Kan-su. Urachaj (Wu-la-chaj) byla pevnost na severním okraji tangutské říše, kterou Mongolové dobyli již roku 1209. Dersekaj (Berezín) odpovídá Dörmegeji Tajné kroniky (§ 267), tj. městu Ling-čou jižně od tangutského hlavního města. Šidurgu (mongolsky „Přímý, Pochvový“) je jméno, které podle Tajné kroniky (§ 267) dal Čingischán poslednímu tangutskému vládci; Tajná kronika jej jinak nazývá Iluqu-burchan. *Li-wang* znamená čínsky „král Li“: Li bylo příjmení, které tangutské vládnoucí rodině udělila dynastie Tchang. Ve skutečnosti se během války na trůně vystřídali dva vládci: Li Te-wang zemřel v létě 1226 a jeho nástupce Li Sien (Moti) se podrobil v létě 1227. Hlavní město Irkaj/Erkija (Eriqaja Tajné kroniky, Marco Polovo Egri-gaia) je Čung-sing, pozdější Ning-sia, dnešní Jin-čchuan. *Tümen* je deset tisíc; padesát tümenů (500 000 mužů) je zjevná nadsázka.

30. Qara-müren („Černá řeka“) je mongolské jméno Žluté řeky (Chuang-che), jež se u Ning-sie rozlévá v široké nivě plné ramen a jezer. Bitva se odehrála v zimě 1226–1227 u Ling-čou. Novější edice čtou rozkaz jinak, totiž že Čingischán kázal vojsku přejít po ledu.

31. Podle Rašídova výkladu by tedy padlo 300 000 mužů. Berezín k tomu poznamenává, že „tři zabítí stáli na hlavě“ znamená podle D'Ohssona (Histoire des Mongols) spíše tři tisíce padlých, nikoli tři sta tisíc, jak tvrdí Rašíd. Sám zvyk postavit mrtvého hlavou dolů jako počítadlo padlých jiné prameny nepotvrzují. Chitaj (odtud ruské Kitaj, „Čína“) označuje u Rašída severní Čínu, tehdy ovládanou džurčedskou dynastií Ťin; Čingischán s ní válčil od roku 1211. Jižní Čína pod dynastií Sung se u Mongolů a Peršanů nazývala Nangjas, u Rašída Nankijas (česky Nanchias), z čínského *nan-t'ia*, „jižní dům“, nebo *nan-žen*, „jižané“.

32. Rok psa 623 h. připadá na rok 1226. Podle čínských analů však Čingischán přitáhl k Liou-pchan-šanu (viz níže) až v létě 1227, takže rozmluva se syny spadá spíše do jara 1227; Tajná kronika se o ní nezmiňuje. Ongon-Talan-Qudug znamená asi „studna na posvátné stepi“ (*ongon* „posvátný“, *tala* „step, rovina“, *qudug* „studna“); místo není ztotožněno.

přivolať je.³³ Druhého dne za úsvitu, když posnídali, řekl begům a přítomným na shromáždění: „Mám se svými syny starost, poradu a skrytou tajnost. Přeji si pohovořit o těch tajnostech v soukromí a poradit se o tom. Vzdalte se nakrátko, ať zůstaneme sami.“

Příběh o Čingischánově rozmluvě v soukromí s přítomnými syny a o jeho poslední vůli

Když se begové a lidé vzdálili, zasedl Čingischán se syny o samotě a po mnohých napomenutích a radách řekl:

„Děti moje, vězte, že se nad očekávání přiblížil čas mého posledního tažení a odchodu. Silou Hospodinovou a pomocí nebeskou jsem pro vás, dítky, dobyl a zjednal království tak nesmírné šíře, že od jeho středu je na každou stranu rok cesty. Nyní je můj odkaz tento: k porážce nepřátel a k povýšení přátel buďte jedné mysli a jedné tváře, abyste žili příjemně a lehce a těšili se z království. Ögedeje-qa'ana ustanovte nástupcem.“³⁴

Když skončil s radami a s poslední vůlí, řekl:

„Jděte v čelo státu a ulusu, neboť je to království opuštěné a zanechané bez dozoru. Já si přeji zemřít doma a jdu pro jméno a slávu. Po mé smrti nesmíte překrucovat mou jasu. Čagataj tu není: kéž se

33. Jesünger (Berezin: Isunke), syn Čingischánova bratra Qasara, byl proslulý lučištník; jeho jméno nese tzv. Čingischánův kámen z doby kolem roku 1225, nejstarší dochovaný mongolský nápis, který oslavuje jeho výstřel na vzdálenost 335 sáhů. *Aqa* je čestný titul staršího příbuzného. *Farsach* (Berezin: farsang) je perská délková míra, asi 6 km.

34. Podle Tajné kroniky (§ 254–255) byla otázka nástupnictví rozhodnuta již roku 1219, před odchodem na chorezmské tažení, na naléhání chatun Jisüi, a to po bouřlivé hádce mezi Džočim a Čagatajem, při níž Čagataj Džočiho nazval levobočkem merkitským. Oba starší synové se pak dohodli navrhnout Ögedeje. Rašid jako dvorní historik Tolujovců klade důraz na to, že otcovu vůli přijali oba přítomní synové, Ögedej i Toluj. Ögedej byl zvolen velkým chánem na kurultaji roku 1229; titul *qa'an* užívá Rašid výhradně pro velké chány, zejména pro Ögedeje.

nestane, že by až odejdu, překroutil moje slovo a vyvolal v království rozbroje. Musíte jít.“³⁵

Takové řeči pronesl v oné samotě. Potom se s oběma rozloučil, poslal je zpět a vyslal je, aby se ujali vlády nad státem a ulusem, a sám se s vojskem obrátil k Nanchias.

Příběh o tažení Čingischána k Nanchias, o počátku jeho nemoci a o tom, jak tangutský panovník vyšel s poddaností a s prosbou o odklad vydání města

Čingischán se po skončení poslední vůle a po odeslání synů pohnul k Nanchias. Panovníci oněch měst přicházeli jeden po druhém a podrobovali se. Když dosáhl místa Liou-pchan-šan, které leží mezi hranicemi země Džürčedů, Nanchias a Tangutu, poslal džürčedský panovník, uslyšev o Čingischánově příchodu, posly s dary, mezi nimiž byl podnos s okrouhlými skvostnými perlami, a vzkázal: „Podrobujeme se.“ Čingischán rozkázal: „Každému, kdo má propíchnutý ušní lalůček, ať dají jednu perlu.“ Ti z přítomných, kteří tehdy neměli propíchnuté uši, si o to řekli, a dostali všichni. Zůstalo jich ještě mnoho; rozkázal: „Je den darů. Rozházejte všechny perly, ať si je lidé posbírají.“ Protože cítil blízkost svého skonu, nevěnoval jim pozornost. Z těch perel se mnoho ztratilo v prachu, takže ještě dlouho potom je na tom místě hledali a v prachu nacházeli.³⁶

Potom Šidurgu, tangutský panovník, takto rozvažoval: „Několikrát jsem povstal proti Čingischánovi; pokaždé z toho v mé zemi bylo jen vraždění a

35. Berezinovo znění „přeji si zemřít doma a jdu pro jméno a slávu“ je nejasné; smysl je snad ten, že chán nechce zemřít v cizině, a přece pokračuje v tažení kvůli své pověsti. Novější edice rozumějí větě opačně: chán nechce zemřít v cizím stanu a nejde mu o jméno a slávu. *Ulus* znamená lid i s územím, které mu náleží; ve spojení „stát a ulus“ tedy říše i s jejím obyvatelstvem. Obava z Čagatajovy nepoddajnosti odpovídá jeho pověsti tvrdého strážce jasy, který nesnášel odchylky.

36. Liou-pchan-šan (Berezin: Lju-pchan-šan) je pohoří na jihu dnešního autonomního území Ning-sia, na hranici s Kan-su; Čingischán tu podle čínských análů strávil v létě 1227 poslední týdny svého života. Džürčedé (Berezin: Džurdže) jsou tunguzský národ, jehož dynastie Ťin (Altan-chánové) vládla severní Číně; „džürčedský panovník“ je tedy ťínský císař Aj-cung. Ťinové se tehdy skutečně snažili Mongoly usmířit, ale ti je dobili až roku 1234, za Ögedeje. Berezin mluví nejasně o „lalůčku v uchu“ (мочка); smysl je, že perlu dostal každý, kdo mohl nosit náušnici, a kdo neměl ucho propíchnuté, dal si je hned propíchnout. Mongolové, muži i ženy, nosili náušnice běžně.

plenění. Nadále nemá odpor smysl: je třeba jít do služby k Čingischánovi.“ Vyslal posly, žádal o mír, smlouvu a přísahu a řekl: „Nedoufal jsem, že by mě přijal za syna.“ Čingischán jeho prosbu přijal příznivě. Tangut si přál měsíc odkladu na přípravu darů a na vyvedení obyvatel z města. Dal mu odklad: chtěl mít slyšení a odevzdat dary. Čingischán rozkázal: „Jsem nemocen; ať počká, až mi bude lépe.“ Řekl Tolun-čerbimu: „Bud' mu pobočníkem a šiqu'ulem,“ to jest mihmandárem. Tolun, přijav úřad šiqu'ula, ho provázal. Čingischánova nemoc se ode dne ke dni zhoršovala.³⁷

Příběh o skonu Čingischána, o pobití tangutského panovníka i obyvatel onoho města naráz, o návratu begů s rakví, o dopravení do ord, o zveřejnění pohromy, o nářku a o pohřbu

Čingischán v té nemoci opravdu viděl svůj konec. Odkázal begům: „Mou pohromu neprozrazujte a nijak nezdvíhejte pláč a náрек, aby se to nepřítel nedozvěděl. Až panovník a obyvatelé Tangutu podle slibu vyjdou ven, všechny je zničte.“ V patnáctý den podzimního měsíce roku prasete, odpovídajícího ramadánu roku 624, odešel z pomíjivého světa a trůn království zanechal slavnému rodu. Begové podle rozkazu drželi věc v tajnosti, dokud onen lid nevyšel ven: všechny je usmrtili. Zdvihli jeho rakev a vydali se na zpáteční cestu. Na cestě zabíjeli každého tvora, kterého potkali, do-

37. Tak Berezin; novější edice čtou: „Bál jsem se. Přijmi mě za syna.“ Přijetí za „syna“ znamenalo v mongolském pojetí vazalský svazek s povinností poslušnosti a služby; Tajná kronika (§ 267) vypráví, že tangutský vládce přinesl dary, ale Čingischán jej za zavřenými dveřmi stanu nechal pouze pozdravit a pak dal rozkaz jej usmrtit. Tolun-čerbi (Berezin: Tulun-čerbi) z rodu Qongqotanů, syn Mönglik-ečigeho a bratr Teb-tengriho, byl jedním z Čingischánových předních velmožů; čerbi je hodnost dvorského správce. Šiqu'ul (mongolsky) a mihmandár (persky) je úředník, který opatruje cizí posly a hosty, doprovází je a stará se o jejich zaopatření. Tajná kronika jmenuje Toluna jako toho, kdo dostal za úkol tangutského vládce usmrtit, a za odměnu mu Čingischán daroval jeho vyzdobené stany a náčiní. Novější edice čtou jméno na tomto místě jinak.

kud ji nedopravili do ord. Všichni princové, chatuny a begové, kteří byli nablízku, se shromáždili a oddali se žalu.³⁸

Čingischán byl jednou na lovu. Na jednom místě uviděl strom, který rostl osamoceně. Líbil se mu vzhled toho stromu; poseděl pod ním chvíli. Jeho nitro se rozveselilo a rozkázal: „Toto místo je vhodné pro mé poslední odpočinutí: ať si je poznamenají.“ Během oplakávání to lidé, kteří ta slova od něho slyšeli, zopakovali. Princové a begové podle jeho rozkazu vybrali to místo. Říká se, že toho roku, kdy ho tam pohřbili, vyrostlo na té pláni nesmírně mnoho stromů a trávy; nyní je tam tak hustý les, že se jím nedá projít, a nepoznají ani onen první strom, ani místo jeho pohřbu, a to do té míry, že ani staří strážci zakázaného místa k němu nenajdou cestu. Z Čingischánových dětí je tam také místo pohřbu nejmladšího syna Toluj-chána i s jeho dětmi Möngke-qa'anem, Kublaj-qa'anem, Arik-bökem a s jejich dalšími dětmi, které zemřely v té zemi. Ostatní děti Čingischánovy, potomci Džochiho, Čagataje a Ögedeje, jejich děti a rod mají pohřebiště na jiných místech. Strážci onoho velkého zakázaného místa jsou begové uriangchajských kmenů.³⁹

38. Ramadán 624 h. připadá na srpen až září 1227; „patnáctý den podzimního měsíce“ (novější edice čtou: prostředního podzimního měsíce) odpovídá podle jednoho běžně uváděného přepočtu 18. srpnu 1227, čínské anály (Jüan-š') mají datum odpovídající 25. srpnu 1227. Příčina smrti není známa: Tajná kronika mluví o následcích pádu s koně, jiné zprávy o nemoci (horečce), Marco Polo o zranění šípem do kolena; pozdější legendy vymýšlely i vraždu tangutskou princeznou. Čingischánovi bylo podle Rašídova počtu 72 let, podle většiny novějších badatelů asi 60 až 65. Zabíjení každého, kdo pohřební průvod potkal, aby se zpráva o chánově smrti nerozšířila (a podle pozdějšího výkladu, aby zabítí chánovi sloužili na onom světě), zná i Marco Polo, který tvrdí, že při převozu těla Möngkeho-qa'ana bylo takto zabito přes dvacet tisíc lidí. Tangutská říše zanikla a její obyvatelstvo bylo strašlivě zdecimováno; tangutská kultura, jazyk a písmo však přežily ještě několik století.

39. Rašíd sám, jak je zřejmé z jiných míst díla (a jak čtou novější edice i na tomto místě v delším znění), kladl pohřebiště do pohoří Burchan Chaldun (dnešní Chentej v severovýchodním Mongolsku), z něhož pramení Onon, Kerulen a Tula; tam si prý Čingischán sám určil místo pro hrob svůj i svých potomků. Toto rozsáhlé zakázané území (mongolsky *ghoruq*, „zapovězená půda“) bylo po staletí nepřístupné. Přesné místo hrobu dodnes neznáme a všechny pokusy o jeho nalezení byly dosud bezvýsledné. Uriangchajové, zde tzv. lesní Uriangchajové z horských lesů severního Mongolska, patřili ke starým spojencům Čingischánova rodu; z nich pocházeli Dželme i Sübedej. Podle Rašídova oddílů o kmenech jim strážení pohřebiště světil Čingischán sám a jejich velitel Udači měl po generace za úkol hlídat zapovězené území. Arik-böke, nejmladší Tolujův syn, bojoval po Möngkeho smrti s Kublajem o trůn velkého chána a roku 1264 se musel vzdát; zemřel roku 1266.

Ve čtyřech velkých ordách Čingischánových bylo každý den v každé ordě oplakávání. Když zpráva dorazila do dalekých i blízkých končin a míst, přijížděly tam po několika dnech z každého místa chatuny a princové a truchlili. Protože zástupy přicházely z nesmírné dálky, uběhly asi tři měsíce, než přišli jeden po druhém a vykonali smuteční obřady.⁴⁰

Každá věc hyne kromě Jeho samého. Jemu náleží vláda a k Němu se navrátíme.

Chvála Jeho miláčkovi a požehnání a pozdrav Jeho proroku, jeho rodu a čistě jeho rodině!

Hospodin Nejvyšší a Svrchovaný kéž zachová navždy a na věky, k celistvosti islámu, až do konce světa a do vyjití světů, stín a útočiště sultánství, samovládce, císaře země a času, velikého knížete chánů Íránu i Turánu, jenž projevuje hojnost ctnosti milosrdenství, vladaře zemí podrobených, dědice trůnu Čingischánova, stín víry Boží, pomocníka víry Alláhovy, Gházán-chána, a kéž udržuje nepřetržitě v řádu a pořádku záležitosti jeho vlády!⁴¹

Závěr dějin Čingischánových

Poněvadž byly úplně vyloženy dějiny Čingischánovy od počátku roku tau-laj, to jest roku zajíce, připadajícího na zú l-qa'du roku 615, do konce roku qaqaj, to jest roku prasete, připadajícího na safar roku 624, což činí období devíti let (v této době na počátku zmíněného data vytáhl na kraje Turkestánu a íránské země; za šest let tu věc dokonal; v sedmém roce, který byl rokem slepice, odpovídajícím roku 622, přišel na jaře do ord a opět vytáhl

40. Čtyři velké ordy byly stanové dvory čtyř hlavních Čingischánových manželek, z nichž každá měla vlastní dvůr, služebnictvo a stáda: Börte (matky Džočiho, Čagataje, Ögedeje a Toluje), merkitské Qulan a tatarských sester Jisügen a Jisüi. Berezinovo „v každé ordě“ je snad třeba chápat tak, že oplakávání probíhalo v ordách den po dni střídavě.

41. Korán, súra 28 (Příběh), verš 88. Rašíd tímto veršem uzavírá Čingischánův životopis tak, jak se v islámské historiografii uzavírá zpráva o smrti panovníka. Gházán-chán (vládl 1295–1304), Čingischánův praprapravnuke (po linii Toluj – Hülegü – Abaqa – Arghun), přijal roku 1295 islám a pověřil Rašída sepsáním dějin Mongolů; tato část díla se proto nazývala i „Gházánovy dějiny“ (*Tárichi Gházán*). Turán je tradiční perské jméno pro turkické země za Amudarjí, protiklad Íránu. Titul „pomocník víry Alláhovy“ patřil ke Gházánovým čestným přízviskům; jeho muslimské jméno znělo Mahmúd.

na jaře na zemi Tangut, která se vzbouřila, a ve třetím roce toho tažení, který byl rokem prasete, uprostřed podzimu zemřel), vyložíme nyní podle obyčeje dějiny jeho současníků v těchto deseti letech.⁴²

Poněvadž jsou podrobně sepsány dějiny Čingischánovy, pokud jsou vyloženy v knihách a svitcích mongolských letopisů, zčásti cestou zkráceného přehledu let a zčásti cestou podrobností, přáli jsme si ještě vyprávět o všem, co jsme podrobně sepsali, v podobě výťahu, zkracující ty příběhy a události, které se udály během jeho života, aby osoby, jež si přejí hned znát všechny ty příběhy a události ve zkratce, zvědět délku jeho života, rok jeho narození a rok jeho skonu a určit, čím se v každém období a roce zabýval, nezůstaly v tom všem neuspokojeny ve své zvědavosti; to se činí tak, jak náleží.⁴³

42. Zú l-qa'da 615 h. odpovídá lednu až únoru 1219, safar 624 h. lednu až únoru 1227. Rašíd v každém oddíle Čingischánova životopisu po vyprávění o chánovi připojuje přehled současných vládců Číny, chalífů, sultánů a atabegů islámského světa; tyto přehledy v našem výboru vynecháváme. Rozdíl „devět“ a „deset let“ je v textu; jde patrně o nepřesnost počtu.

43. Následuje „Dějiny Čingischána podle let jeho života ve zkrácení“, přehled po jednotlivých letech zvířecího cyklu. Berezin upozorňuje, že tento výťah se ne vždy shoduje s předchozím Rašídovým vyprávěním, a slibuje, že chyby v Rašídově letopočtu objasní ve zvláštním pojednání. „Knihami a svitky mongolských letopisů“ míní Rašíd mongolské dvorské kroniky, tzv. *Altan debter* („Zlatou knihu“), uložené v ílchánské pokladnici, k nimž měli přístup jen členové panovnického rodu a nejvyšší velmožové.

XI. Čingischánův život po letech a jeho výroky (biligy)

[Když Rašíd dovyprávěl dějiny Čingischánových tažení až k jeho smrti, připojil ještě dvě samostatné části. První je stručný „výtah“ celého Čingischánova života, uspořádaný rok po roku podle dvanáctiletého zvířecího cyklu a sladěný s letopočtem hidžry; má čtenáři umožnit, aby na první pohled viděl, co se v kterém roce událo, a obsahuje i Rašídův výpočet délky Čingischánova života. Většinu jeho zápisů čtenář zná z předchozích kapitol, proto jsme úvod, výpočty a zápisy s novými údaji přeložili v úplnosti a ostatní léta shrnuli. Druhou částí je třetí oddíl Čingischánových dějin: sbírka jeho výroků, nařízení a nařizení, takzvaných biligů, která patří k nejcennějším textům celého díla; ta je přeložena celá.]¹

Život Čingischánův po letech

Dějiny Čingischánovy podle let jeho života, zkrácené v podobě výtahu.

U Mongolů je ustáleno a známo, že Čingischánovi bylo sedmdesát dva turkických let, když opustil tento život.² V roce qaqa, jenž je rokem vepře, přišel na svět, a rovněž v roce qaqa zemřel v tangutské zemi. Jeho rakev dopravili do jeho ord patnáctého dne prostředního podzimního měsíce toho roku, což odpovídá čtrnáctému ramadánu roku 624 hidžry, a oznámili jeho

1. Berezin: přehled Čingischánova života po letech se ne vždy shoduje s Rašídovým předchozím vyprávěním; vysvětlení chyb v Rašídově chronologii odkládá Berezin na zvláštní studii. U každého roku uvádí Rašíd mongolské jméno roku zvířecího cyklu a měsíc hidžry, na který připadal jeho začátek (mongolský, podle čínského kalendáře počítaný nový rok spadal do ledna či února). Letopočty křesťanského letopočtu v závorkách doplnil překladatel; udávají rok, v němž daný zvířecí rok z valné části probíhal.

2. Turkickými roky míní Rašíd sluneční roky dvanáctiletého zvířecího cyklu, jímž počítali Mongolové i Turci: quluqana (myš), hukar (býk), bars (tygr), tula (zajíc), luu (drak), moqa (had), morin (kůň), qonin (beran), bičin (opice), takiq (kohout), noqaj (pes), qaqa (vepř). Věk se počítal včetně roku narození, který byl prvním rokem života, proto „sedmdesát dva let“ a „zemřel v sedmdesátém třetím roce“ vyjadřuje totéž.

skon.³ Když pak s pomocí hvězd provedli zpětný výpočet, vyšlo najevo, že rok qaqa, v němž se narodil, připadá na měsíc zú l-ka'da roku 549,⁴ takže zemřel ve svém sedmdesátém pátém roce. Tento rozdíl vzniká tím, že turkické roky se počítají podle slunce a zhruba každých třicet let jich připadá o jeden méně než let měsíčních. Podle turkického počtu to sice bude rok sedmdesátý třetí, ale protože přišel na svět uprostřed roku a zemřel rovněž uprostřed roku, takže rok narození i rok úmrtí byly neúplné, vyšlo najevo a jako pravdivé se potvrdilo podle podání, které je mezi nimi rozšířené, že délka jeho života činila sedmdesát pět let měsíčních a sedmdesát tři roky sluneční, turkické; podle zkráceného slunečního počtu tedy činí sedmdesát dva roky.⁵

Léta dětství a strádání

Oddíl o tom, co je známo o událostech tohoto období ve stručném přehledu podle let. Část tohoto období připadá na dobu, kdy jeho otec byl naživu a on byl v dětském věku, a část na dobu, kdy jeho věci byly ve zmatku. Obě tato období činí dohromady čtyřicet let.

Období, kdy jeho otec Jesügej-bahadur byl naživu a on byl v dětském věku: třináct let.

Počátkem těchto řečených třinácti let je rok qaqa, rok Čingischánova narození, připadající na měsíc zú l-ka'da roku 549 hidžry, a jejich koncem je opět rok qaqa, to jest rok vepře, připadající na rabí as-sání roku 562. Po tuto dobu byl jeho otec Jesügej-bahadur naživu, vládcem svého kmene, pá-

3. Berezinův text zde nesrozumitelně spojuje „patnáctý den měsíce šavválu“ s „čtvrtým ramadánem“; jiné rukopisy mají „patnáctý den prostředního podzimního měsíce“ (tj. mongolského); dále v přehledu stojí čtrnáctý ramadán roku 624, tj. 28. srpna 1227. Je to datum, kdy rakev dorazila do ord a smrt byla oznámena; sám skon nastal o něco dříve. Čínské prameny kladou smrt do 7. měsíce roku 1227 (srpen), Tajná kronika jen do roku vepře.

4. Zú l-ka'da 549 připadá na leden až únor 1155. Tento rok narození se opírá o Rašída; čínské Jüan-š' vede k roku 1162, jiní badatelé navrhuji rok 1167 (viz kapitolu IV).

5. Muslimský měsíční rok je asi o jedenáct dní kratší než sluneční, takže zhruba na každých třiatřicet slunečních let připadá čtyřiatřicet měsíčních. Od zú l-ka'da 549 do ramadánu 624 uplynulo necelých pětasedmdesát let hidžry, od roku 1155 do roku 1227 (počítáno včetně obou krajních) sedmdesát tři let slunečních; protože rok narození i rok úmrtí byly neúplné, počítá se jako plných sedmdesát dva let. Berezinův text je v závěru výpočtu zmatený a končí číslem sedmdesát tři; opravujeme podle smyslu a podle jiných rukopisů.

nem blahobytu a vlastníkem moci; většina kmenů Kijatů a Nirunů, které patřily k jejich příbuzným, i jiní Mongolové mu byli poslušni a podřízení. Protože byl Čingischán v té době v dětském věku a od otce neoddělen, nevyprávěli o něm všechny události, a proto není třeba zvláštní zmínky.

Období, kdy jeho věci byly po otcově smrti ve zmatku, jednou se vzmáhaly a jindy upadaly: dvacet sedm let.

Počátkem tohoto období dvaceti sedmi let je rok quluqana, to jest rok myši, připadající na rabí as-sání roku 563, a jeho koncem rok bars, to jest rok tygra, připadající na safar roku 590. Na počátku tohoto úseku, když Jesügej-bahadur zemřel a Čingischán po něm zůstal dítětem a nedospělým, zachovalo se k němu mnoho bejů a mongolských kmenů i otcových příbuzných zle a z příčin a pod záminkami, které byly vyloženy, od něho odpadli. Zmatek si k němu otevřel cestu a on snášel mnohé nesnáze a obtíže všeho druhu.

Po tomto úseku mu Bůh Nejvyšší daroval sílu, jeho věci se urovnaly a dosáhl vlády a chánské hodnosti. Protože jeho poměry byly v té době zmatečné, nezachytili podrobnosti rok po roku, a všechny ty příběhy jsou proto uvedeny zkráceně. A jsou takovéto: Jelikož jeho otec Jesügej-bahadur byl vládcem mongolských kmenů, měl přívržence mezi příbuznými a větvemi, které se oddělily od jejich předků, vedl války s mnoha kmeny oné strany a mocí si je podrobil a podmanil, měl mnoho vojska a poddaných – když zemřel, většina těch kmenů se přiklonila na stranu kmene Tajčiotů, odvrátila se od Čingischána a odešla k nim. Jeho matka Hö'elün-eke, z kmene Qorlasů, vynaložila úsilí a některé zadržela.⁶ Čingischán v těch letech rozličným způsobem zakoušel nepokoje od kmene Tajčiotů, od jiných příbuzných a od kmenů Džurjatů, Merkitů, Tatarů a dalších; nejednou jej každý z těch kmenů zajal, a on se vždy nějakým způsobem a z nějaké příčiny zachránil. Protože mu však štěstí a zdar byly předurčeny, jeho věc postupně nabývala síly. Záhy vstoupil do války s kmenem Tajčiotů. Porazil je a několikrát se k tomu vracel, až většinu toho kmene vyhladil a někteří se podrobili. Postupně přemohl i ostatní kmeny, Niruny, Tatary, Merkity a všechny protivníky.

6. Tak Berezinův rukopis. Podle jiných rukopisů, podle Rašídova vlastního výkladu jinde i podle Tajné kroniky pocházela Hö'elün z rodu Olqunu'utů, příbuzného Kungirátům. Džurjati – jeden z mongolských rodů; jiné rukopisy čtou jméno odlišně.

Jeho vojsko se rozmnožilo, takže na konci řečeného období dvaceti sedmi let se stal naprosto silným.

Takový je výtah z jeho poměrů v onom období. Potom, když se stal silným, je známo podrobné vyličení rok po roku.

Jedenáct let před přijetím jména Čingischán

Oddíl o tom, co je známo podrobně o poměrech a příbězích tohoto období rok po roku. Dělí se na dva díly: jeden zahrnuje léta před přijetím jména Čingischán, druhý léta po něm. Oba díly činí dohromady třicet tři roky.

Oddíl o tom, co bylo před přijetím jména Čingischán: jedenáct let. Počátkem tohoto období jedenácti let je rok tula, to jest rok zajíce, odpovídající rabí al-avval roku 591 hidžry, a jeho koncem rok hukar, to jest rok býka, odpovídající džumádá al-áchir roku 601. V podrobném rozdělení takto:

[Rok tula, rok zajíce, připadající na rabí al-avval roku 591 (1195).⁷ Rašíd uvádí, že Čingischánovi bylo toho roku čtyřicet dva let.⁸ Vrátil se z války s Džacha-gambuem, bratrem kerejtského Ong-chána; Tongqajiti, větev Kerejtů, se k němu shromáždili a spojili se proti Ong-chánovi. Čingischán pak pobýval ve svém jurtu a ordách a oddával se hodování a shromážděním.]

[Rok luu, rok draka, rabí al-avval 592 (1196); ve svém 42. roce. Čingischánova moc dosáhla takové síly, že k němu přišel hledat pomoc Ongchán, který v rozepři o vládu pobil většinu svých bratrů a dětí a byl pak vyhnán najmanským Inanč-chánem, jehož podporou se vlády zmocnil Ongchánův bratr Erke-Qara. Ongchán předtím utekl ke gürchánovi Kara-Kitajů, pak se toulal ujugurskou zemí, živ jen z mléka několika ovcí; na jaře toho roku se k Čingischánovi připojil u Güse'ür-nóru a ten mu pomohl ma-

7. Zápisy let 1195–1203 opakují stručně to, co Rašíd vylíčil podrobně v předchozím vyprávění (v naší kapitole V), proto je podáváme ve shrnutí; zachováváme jméno roku, rok hidžry a Čingischánův věk. Rašídovy vlastní nadpisy a výpočty jsou přeloženy.

8. Jiné rukopisy mají „ve svém čtyřicátém prvním roce“, což odpovídá Rašídovu počtu od roku 1155, v němž je rok narození prvním rokem: tak Čingischánovi vychází v roce tygra 1206 padesát dva let a v roce vepře 1227 sedmdesát tři, jak uvádí sám text. Podle tohoto počtu uvádíme věk i ve shrnutích.

jetkem i vojskem a znovu ho dosadil na trůn – tak jako kdysi Jesügej-bahadur, s nímž se nazývali andy, mu vrátil říši odňatou strýcem.]

[**Rok moqa, rok hada**, rabí al-avval 593 (1197); ve svém 43. roce. Na podzim porazil merkitského Tochtoa-bekiho a kořist dal Ong-chánovi, jenž tím zesílil.]

[**Rok morin, rok koně**, rabí as-sání 594 (1198); ve svém 44. roce. Čingischán zůstával doma; Ong-chán bez porady s ním napadl Merkity, zajal Tochtoovu manželku a podrobil si Tochtoova bratra a syna s jejich poddanými.]

[**Rok qonin, rok berana**, rabí as-sání 595 (1199); ve svém 45. roce. Tažení s Ong-chánem proti Bujuruq-chánovi, bratru najmanského Tajang-chána: vítězství u Qizil-baše, Bujuruq utekl do země Kem-Kemdžiutů; jeho stráž Jedi-Tuqluq spadl i se sedlem, když se koni rozvázal podbřišní, a byl zajat. V zimě se postavil Bujuruquv vojevůdce Kökse'ü-Sabraq; v noci před bitvou Ong-chán rozdělal ve svém táboře ohně a utekl, Kökse'ü-Sabraq vyplnil tábor jeho bratra, a Ong-chán musel znovu prosit Čingischána o pomoc; čtyři bejové, které mu Čingischán poslal, mu všechno uloupené vybojovali zpět.]

[**Rok bičín, rok opice**, rabí as-sání 596 (1200); ve svém 46. roce. Porada s Ong-chánem u Sari-ke'eru a společné tažení proti Tajčiutům; pak porážka koalice Qatakinů, Saldžiutů, Dörbenů a Tatařů, o jejímž srazu je zpravili zvědové. Někteří Ong-chánovi bejové proti němu kuli pikle. V zimě porazil Čingischán sám Tajčiuty a Tatary u Dalan-nemürges.⁹]

[**Rok takiqu, rok kohouta**, džumádá al-úlá 597 (1201); ve svém 47. roce. Ikiresové, Qorlasové, Dörbenové, Tataři, Qatakinové a Saldžiuti se sešli u řeky Kem a povýšili Džamuchu-sečena z rodu Džadžiratů na gürchána; Čingischán ho porazil u Jedi-Qurqanu a na témž místě se mu podrobili Kungiráti.]

[**Rok noqaj, rok psa**, džumádá al-úlá 598 (1202); ve svém 48. roce. Tažení proti Anči-Tatarům se zákazem brát kořist před koncem boje; Daritaj-otči-

9. Berezin čte „Dalan-temurgibs“; jde o Dalan-nemürges Tajné kroniky, kde Temüdžin roku 1202 porazil Tatary.

gin, Altan, syn Qutuly, a Qučar, syn Nekün-tajšiho, jej porušili, Čingischán jim kořist odňal a oni se z hněvu přiklonili k Ong-chánovi. Na podzim před velkým vojskem Bujuruqa a jeho spojenců ustoupili Čingischán a Ong-chán až k Ongu, hraničnímu valu mezi Čínou a Mongolskem. Čingischán tehdy žádal Senggümovu dceru pro Džočiho a Senggüm Džočiho dceru pro svého syna; z obojího sešlo, mezi nimi nastal chlad a Senggüm z Džamuchova návodu začal tajně ukládat Čingischánovi o život, aniž mu v tom Ong-chán bránil.]

[Rok qaqa, rok vepře, džumádá al-áchir 599 (1203); ve svém 49. roce. Ong-chán a Senggüm ho zrádně zvali pod záminkou zasnoubení, Mönglikečiğe mu cestu rozmluvil; pak se ho pokusili přepadnout, zvěd ho varoval, v bitvě ustoupil k Baldžuně, malému potoku, kde několik dní pili kalnou vodu. Odtud poslal Ong-chánovi, Senggümovi a bejům poselství s výčtem svých zásluh; mír odmítli. Někteří bejové od Ong-chána odpadli a část z nich přešla k Čingischánovi. Džoči-Qasar, jehož tábor Ong-chánovo vojsko vyplenilo, dorazil k bratrovi hladový a nahý; Čingischán poslal Ong-chánovi v Qasarově jménu lživé poselství („jestliže mi chán-otec vrátí můj dům, podrobím se“), ukolébal ho a porazil. Zimoval pak v místě zvaném Temeen-ke'er a vrátil se domů.]

Protože si již předtím vítězstvím podrobil kmen Tajčiuťů a jiné mongolské kmeny, pokořil mongolské beje ze svých příbuzných i jiné, kteří drželi s Ong-chánem, a stal se jejich vládcem, a nyní, když usmrtil Ong-chána, proslulého vládce z pradávných panovníků, a jeho trůn, říše, statky i vojsko připadly jemu, dali mu v tomto roce jméno Čingischán. Význam slova čingis je týž jako gürchán, to jest mocný, velký vládce. V té zemi byl odedávna obyčej nazývat velké vládce gürchány, až do doby, kdy se mongolské kmeny z Nirunů a některých Darlekinů shromáždily a nazvaly gürchánem Džamuchu-sečena. Protože toto jméno přijal jiný a nepřineslo jim štěstí, dali Čingischánovi v témž významu jméno v mongolském jazyce:

Čingischán. Do té doby se jmenoval Temüdžin; toto jméno mu dal jeho otec.¹⁰

Hvězdopuravci a někteří letopisci počítají počátek jeho panování od tohoto roku, a podle tohoto výkladu vychází taková shoda, že se narodil v roce vepře, jeho otec zemřel v roce vepře, on se stal vládcem v roce vepře a zemřel v roce vepře.¹¹ V mongolských letopisech však kladou počátek jeho panování do roku, kdy zabil najmanského vládce Tajang-chána a bylo mu přisouzeno jméno Čingischán.

[Rok quluqana, rok myši, džumádá al-áchir 600 (1204); ve svém 50. roce. Na jaře mu Alaquš-tegin, vládce Önggütů, dal zprávu, že ho najmanský Tajang-chán žádá o pomoc proti Čingischánovi; Čingischán svolal příbuzné a uspořádal sněm. Na podzim vytáhl proti Tajang-chánovi a porazil jeho i merkitského Tochtou, Qatakiny, Saldžiuty a ostatní spojence; Tajang-chán byl zabit.]

[Rok hukar, rok býka, džumádá al-áchir 601 (1205); ve svém 51. roce. V Berezinově rukopise zůstal tento rok bez zápisu.]¹²

Dvaadvacet let po přijetí jména Čingischán

Oddíl o tom, co bylo po přijetí jména Čingischán: dvacet jeden celý rok a jeden rok až do posledního neštěstí, dohromady dvacet dva let. Počátkem tohoto období byl rok bars, to jest rok tygra, připadající na radžab roku 602, a jeho koncem rok qaqa, to jest rok vepře, připadající na radžab roku 624, rok Čingischánova skonu.

Rok bars, rok tygra, připadající na radžab roku 602 (1206).

10. Zde Rašíd klade přijetí jména Čingischán do roku 1203, po pádu Ong-chána, kdežto v zápisu roku 1206 i v hlavním vyprávění do velkého kurultaje na Ononu, kde jméno vyhlásil šaman Teb-tengri. Tajná kronika zná nejprve Temüdžinovo zvolení chánem úzkým kruhem příbuzných (kolem r. 1189) a pak slavné vyhlášení za Čingis-chagana roku 1206. Darlekini jsou mongolské kmeny, které nepocházely z Alan Qo'ina „světelného“ potomstva, na rozdíl od Nirunů.

11. Rok vepře 562 (1167) je podle Rašída rokem smrti Jesügej-bahadura, kdy bylo Temüdžinovi třináct let; rok vepře 599 (1203) rokem porážky Ong-chána; rok vepře 624 (1227) rokem Čingischánovy smrti.

12. Jiné rukopisy mají u tohoto roku krátký zápis o tažení do tangutské země, dobytí jedné pevnosti a jednoho města a odvezení mnoha zajatců.

Čingischánovi bylo v tomto roce padesát dva let. Když zhruba v té době porazil a zabil najmanského vládce Tajang-chána i všechny ostatní vládce, kteří se s ním spojili, vrátil se do krajin Ononu, jenž byl jeho původním jurtem, stal se nesmírně váženým a mocným a rozkázal vztyčit bílou devítinohou korouhev.¹³ Uspořádali velké shromáždění. Kōkčü Teb-tengri, syn Mönglik-ečigeho, muž obdařený milostí, který konal zázraky, mu již mnohokrát říkal: „Bůh Nejvyšší ti daruje vládu nad tváří země.“ Nyní předstoupil před něho, ukázal ty zázraky a řekl: „Nyní, když jsou tvou pravicí přemoženi vládcové těchto zemí, z nichž se každý nazýval gürchánem, a jejich krajiny připadly tobě, budiž i tobě dáno jméno v tomto smyslu: Čingis. Stal ses králem králů; Pán Nejvyšší přikázal, aby tvé jméno bylo Čingischán.“ Slovo to je množné číslo od čing a čingis je zesílená podoba slova čing, takže smysl jména Čingischán je „král králů, vládce vládců“.¹⁴ Bejové ten výklad schválili a potvrdili mu toto jméno. Dostalo se mu nejdokonalejší síly a moci a náleží k vládcům světa.

Potom v témž roce vytáhl proti Bujuruqovi, přepadl ho znenadání při lovu s ptáky, usmrtil ho a jeho říši mu odňal.

Rok tula, rok zajíce, připadající na radžab roku 603 (1207).

Čingischán v tomto roce, když se země Qašin podruhé vzbouřila, vytáhl tam do války a celou tu zemi si podrobil.¹⁵ V témž roce vyslal posly ke Kirgizům; ti se podrobili a spolu s Čingischánovými posly poslali své vyslance s bílým rohem jako darem.

Rok luu, rok draka, připadající na radžab roku 604 (1208).

13. Devítinohá korouhev (tug) nesla devět ohonů z jačích či koňských žíní a byla znamením mongolské říše; Tajná kronika líčí její vztyčení u pramenů Ononu roku 1206.

14. Berezinův text je v tomto místě porušený („čingiz podle jasy slovo dženg“); jiné rukopisy vysvětlují, že čingiz je zesilující tvar slova čing. Rašídův výklad je lidová etymologie. Novodobí badatelé odvozují titul buď z mongolského čing „pevný, silný“, nebo z turkického tengiz „moře, oceán“, tedy „vládce všeho“. Kōkčü Teb-tengri, syn Mönglik-ečigeho, byl nejmocnějším šamanem; když se později pokusil postavit nad chánův rod, dal ho Čingischán zabít (Tajná kronika § 244–246).

15. Qašin (Berezin: Chašin) je mongolské jméno tangutského státu Si-sia (z čínského Che-si, „na západ od Žluté řeky“). Mongolové na něj zaútočili v letech 1205, 1207 a 1209. Kirgizové žili na horním Jeniseji; bílý roh lovecký byl nejvzácnějším loveckým ptákem a obvyklým darem na znamení poddanství.

V létě toho roku byl Čingischán doma a v zimě vytáhl do boje proti merkitskému vládci Tochtoa-bekimu a proti Küčlögovi, synu Tajang-chánovu, kteří se spojili a začali nepokoje. Tochtoa byl v bitvě zabit, jeho bratři a děti utekli a odešli do ujugurské země a Küčlög utekl a odešel ke gürchánovi, vládci Turkestánu.

Rok moqa, rok hada, připadající na ša'bán roku 605 (1209).

V létě toho roku byl Čingischán doma; na podzim znovu vytáhl do války proti tangutské zemi a zavedl tam pořádek. Vládce té země Šidurgu mu dal svou dceru.¹⁶

Rok morin, rok koně, připadající na ša'bán roku 606 (1210).

Čingischán v tomto roce povolal idiqua, vládce Ujgurů; ten sám už k němu předtím vyslal posly a projevil ochotu podrobit se. Poslal také posly a podal zprávu o Tochtoově bratru a dětech.¹⁷

Rok qonin, rok berana, připadající na ša'bán roku 607 (1211).

Na jaře toho roku pobýval Čingischán na Kerulenu. Arslan-chán, vládce Karluků, a idiqu, vládce Ujgurů, tam přišli do jeho služby a s projevy úcty mu přinesli dary. Určil Toqučar-nojana z kmene Kungirátů se dvěma tisíci jezdci, aby držel stráž v týlu, než dorazí do Číny. Na podzim byl s vojskem v Číně. Dobyl mnoho měst, ale nepustošil je.

Rok bičin, rok opice, připadající na ramadán roku 608 (1212).

Čingischán v tomto roce určil každého ze svých synů s vojskem k obléhání některého města a k podmanění některé země z čínských krajín; dobyli mnoha zemí.

Rok takiqu, rok kohouta, připadající na ramadán roku 609 (1213).

16. Jiné rukopisy mají zápisy let 1209 a 1210 v opačném pořadí; velké tažení proti Tangutům, zakončené obléháním hlavního města a sňatkem Čingischána s tangutskou princeznou, se odehrálo roku 1209. Šidurgu je jméno, jímž mongolské prameny nazývají posledního tangutského krále; Rašid je užívá pro tangutského vládce obecně.

17. Idiqu („svatě štěstí“) byl titul vládce Ujgurů v Turfánu; tehdejší idiqu Barčuq-art-tegin roku 1209 zabil kara-kitajského místodržitele a podrobil se Čingischánovi. Zpráva o Tochtoově bratru a dětech se týká Merkitů, kteří po porážce utekli k Ujgurům; idiqu je nepřijal a vyhnal. Arslan-chán byl vládce Karluků v Qajalyqu (v dnešním jihovýchodním Kazachstánu). Oba se osobně dostavili ke Kerulenu roku 1211.

Čingischán v tomto roce dorazil do okolí města Čung-tu, hlavního města Číny. Altan-chán se radil se svými knížaty, má-li s ním bojovat, či nikoli; spařoval spásu v míru, proto vyslal posly s nabídkou poddanství a dal Čingischánovi svou dceru Kungdžu-chatun. Čingischán se z těch končin obrátil zpět; Altan-chán odešel podél břehu Qara-mürenu k městu Namging, ležícímu v krajinách Číny. Čingischánova vojska dobyla město Čung-tu a odnesla poklad a statky Altan-chána, které se tam nacházely. Mnoho knížat těch zemí se podrobilo.¹⁸

Rok noqaj, rok psa, připadající na šavvál roku 610 (1214).

Čingischán byl v tomto roce rovněž v čínské zemi se syny, knížaty a vojskem a zabýval se dobýváním a podmaňováním krajin té země.

Rok qaqa, rok vepře, připadající na šavvál roku 611 (1215).

Čingischán byl v tomto roce v čínské zemi. Vyslal Samuqa-bahadura s vojskem, aby dobyl některé tamější země, a Tolun-čerbiho k Čagan-balgasunu, a ten dobyl velkou část té země.

Rok hukar, rok býka, připadající na šavvál roku 612.¹⁹

Čingischán obrátil tvář od čínské země k svému původnímu jurtu a vyslal Sübedej-bahadura do války s kmenem Merkitů. Pro toto vojsko dal zhotovit vozy okované železem, aby se nerozbily v příkrých horách, které ležely na cestě. Dva tisíce mužů, které byl určil s Toqučar-bahadurem k držení stráže v týlu, uvolnil a poslal s ním. Šli a úplně vyhladili Qudua, bratra Tochtoa-bekiho, i se zbytkem merkitského vojska. Vyslal také Boroqul-nojana a Dörbej-nojana k vyhlazení kmene Tumatů, který se byl podrobil a

18. Čung-tu (dnešní Peking) bylo hlavním městem džurčedské říše Ťin. Kungdžu je čínské kungču, „princezna“. Mír byl uzavřen na jaře 1214; ťinský císař poté přesídlil do Pien-t'ingu (Kchaj-feng) na Žluté řece (mongolsky Qara-müren, „Černá řeka“), který Rašíd jinde nazývá Namging (Nan-t'ing, „jižní hlavní město“); Berezinovo čtení „Temkin“ je zkomolené. Čung-tu padlo Mongolům až v létě 1215 – Rašíd zde události stahuje do jednoho zápisu.

19. V Berezinově rukopise chybí rok quluqana (myši), připadající na šavvál roku 612 (1216), a rok býka je mylně spojen s rokem 612. Jiné rukopisy mají pro rok myši zápis o tom, že Mukali znovu dobyl odpadlé krajiny, a teprve následující zápis patří k roku býka, zú l-ka'da 613 (1217).

potom vzbouřil. Boroqul-nojan byl ve válce zabit; Čingischán prokázal jeho pozůstalým mnoho laskavosti a milosti.²⁰

Rok bars, rok tygra, připadající na zú l-ka'da roku 614 (1218).

Čingischán v tomto roce vyslal Mukali-govana do Číny s veškerým vojskem levého křídla a s částí čínského vojska, které přijalo poddanství. Ten se zmocnil všech tamějších zemí; Čingischán mu svěřil jejich správu a potvrdil mu titul govan, což po čínsku znamená „vládce země“.²¹ Vyslal Džočiho, který znovu dobyl zemi Kirgizů, jež se vzbouřila.

Rok tula, rok zajíce, připadající na zú l-ka'da roku 615 (1219).

Čingischán uspořádal shromáždění ve svých ordách, konal velký sněm, zřídil vojsko a vytáhl do války proti zemi Tádžiků.²²

Rok luu, rok draka, připadající na zú l-hidždža roku 616 (1220).

Čingischán byl v tomto roce na cestě do země Tádžiků, měl letní tábořiště na řece Irtyši, aby vykrmil koně, a na podzim odtud vyrazil a dobyl měst i země, které mu ležely v cestě. Když dorazil k Otráru, zanechal tam Džočiho, Čagataje a Ögedeje, aby podmanili to místo i ostatní města Turkestánu v oněch končinách, a sám s Toluj-chánem táhl dál.²³

Rok moqa, rok hada, připadající na zú l-hidždža roku 617 (1221).

Čingischán v tomto roce přitáhl k Buchaře a dobyl ji; v témž roce dobyl Samarkand a města, která ležela v jeho okolí. Princové, když dobyli Otrár, přišli k němu. Džoči-chán, když dobyl Jangikent, Barčín a jejich okolí,

20. O tažení Sübedeje proti Merkitům s vozy okovanými železem vypráví i Tajná kronika (§ 199); zbytky Merkitů byly zničeny v letech 1217–1218. Tumati byli lesní kmen západně od Bajkalu. Boroqul, jeden ze čtyř Čingischánových „bohatýrů“ a vychovanec Hö'elün, padl roku 1217 v tumatské zálohe; trestnou výpravu pak vedl Dörbej-doššin z Dörbenů.

21. Govan je čínské kuo-wang, „kníže státu“, titul, který Mukali obdržel roku 1217; Rašidův výklad „vládce země“ vystihuje smysl. Mukali pak až do své smrti roku 1223 vedl válku proti Tšinům v severní Číně.

22. Tádžiky nazývá Rašid íránské, tj. muslimské obyvatelstvo (Mongolové je nazývali sarta'ul); „země Tádžiků“ zde znamená říši chorezmského šáha. Kurultaj a tažení spadají do roku 1219.

23. Od tohoto místa jsou Rašidova data o rok pozdější než skutečnost: Mongolové stanuli u Otráru na podzim 1219, Bucharu padla v únoru a Samarkand v březnu 1220, Balch a Tálaqán v roce 1221; bitva na Sindu se svedla v listopadu 1221.

rovněž přišel.²⁴ Vyslal Džebe-nojana a Sübedej-nojana za sultánem Muhammadem Chorezmšáhem do Chorásánu, Iráku a Ázerbájdžánu; Džochiho, Čagataje a Ögedeje poslal obléhat Chorezm a sám táhl do krajin Nachšabu a Termezu s úmyslem přepravit se přes Džajhún. Napřed vyslal Toluj-chána s vojskem k dobytí chorásánské krajiny; té zimy dobyl většinu té země. Sám se přepravil přes Džajhún, dobyl Balch, přitáhl k Tálaqánu a oblehl jej.

Rok morin, rok koně, připadající na muharram roku 619 (1222). Do tohoto slunečního roku připadají dva roky měsíční a kvůli tomuto rozdílu let byl jeden vynechán; protože rok koně připadá na první muharramu, bude to takto.²⁵

Čingischán se zabýval obléháním Tálaqánu a Toluj-chán dobyl všechna města a celou zemi Chorásán. Čingischán mu vzkázal po poslovi: „Protože vzduch zhorkl, vraťte se.“ Vrátil se, cestou vyplenil zemi Kúhistán, dobyl město Herát, a když tam povraždil a vyplenil, přišel do služby k Čingischánovi v době, kdy ten bořil pevnost Tálaqán. Také Čagataj a Ögedeje tam přišli. Džochi-chán odešel do svého tábora a ulusu. V témž roce přišla zpráva, že sultán Džalál ad-Dín odešel ke Ghazně a na břeh řeky Sindu, utkal se se Šigi-Qutuqu-nojanem a porazil ho. Čingischán hned vytáhl za ním a obrátil sultána Džalál ad-Dína na útěk, takže přešel za řeku Sind. Poslal za ním do pronásledování Bala-nojana a sám se vrátil.²⁶

Rok qonin, rok berana, připadající na muharram roku 620 (1223).

Čingischán se na jaře toho roku vrátil od břehů Sindu a poslal Ögedeje qa'ana dobytí Ghaznu a její okolí; ten ji dobyl, vraždil a plenil. Když zhorkl vzduch, povolal ho zpět a on přišel do služby k otci na stepi Tarukän. Tam

24. Jangikent (arabsky al-Qarja al-hadítha, „Nové město“) a Barčín (Barčínlíkent) byla města na dolním toku Syrdarji. Nachšab je dnešní Karši v Uzbekistánu, Džajhún arabské a perské jméno Amudarji.

25. Rok hidžry 618 začal koncem února 1221 a celý se vešel do slunečního roku hada, kdežto rok 619 začal v polovině února 1222, zhruba zároveň s rokem koně; v Rašídově synchronismu tak rok 618 „vypadl“. Zápis v Berezinově rukopise je zde zmatený.

26. Kúhistán je hornatá krajina v jižním Chorásánu. Šigi-Qutuqu, tatarský nalezenec vychovaný Hō'elün a nejvyšší soudce říše, byl Džalál ad-Dínem poražen u Parvánu severně od Kábulu roku 1221; bitva na Sindu, v níž sultán unikl přes řeku, následovala v listopadu 1221. Bala-nojan z Džalajirů pronásledoval sultána až k Multánu. Místo letního pobytu, stepi Tarukän (v Berezinově čtení), nelze určit.

strávili léto, dokud se z Hindustánu nevrátil Bala-nojan, který dobyl města v oněch končinách a dosadil v nich správce.

Rok bičín, rok opice, připadající na muharram roku 621 (1224).

Čingischán se v tomto roce hnul z řečeného letního tábořiště, zimu strávil na cestě, obrátil tvář ke svým ordám a táhl.

Rok takiqu, rok kohouta, připadající na safar roku 622 (1225).

V létě toho roku přišel Čingischán ke svým ordám: byl to sedmý rok od chvíle, kdy vytáhl proti zemi Tádžiků. To léto tam strávil. Na podzim vytáhl proti tangutské zemi, kterou si několikrát podrobil a ona se opět bouřila. Té zimy oblehl město Dersekaj a vydal je ohni. Vládce té země, jménem Šidurgu, vyšel s padesáti tisíci vojska z Irqaje, nejpřednějšího města té země. Svedli bitvu a zabili tři sta tisíc lidí.²⁷

Rok noqaj, rok psa, připadající na safar roku 623 (1226).

Na jaře toho roku v místě Ongon-dalan-quduq začal Čingischán náhle přemýšlet o svém stavu, povolal syny Ögedeje a Toluje, kteří tam byli, a když s nimi seděl o samotě, učinil mnohá poslední ustanovení. Určil Ögedeje-qa'ana svým nástupcem, poslal je zpátky a vypravil je, aby se ujali vlády nad říší, ulusem a domovem, a sám táhl k Nanchiasu. Když dorazil na místo, které tvoří hranici té země se zeměmi Tangutů a Džurčedů, vyslal džurčedský vládce posly s mísami perel; Čingischán je všechny rozdal. Potom tangutský vládce spatřil spásu v podrobení a prosil o měsíční odklad, aby připravil dary a vyšel s obyvateli města ven. Tu se u Čingischána ukázala nemoc.²⁸

Rok qaqa, rok vepře, připadající na safar roku 624 (1227).

27. Dersekaj (v jiných rukopisech Dörmegej) je tangutské město Ling-čou; Irqaj (mongolsky Eri-kaja) je tangutská metropole Čung-sing, dnešní Jin-čchuan. Tažení začalo ve skutečnosti roku 1226. Jiné rukopisy uvádějí u tangutského vojska místo padesáti tisíc pět set tisíc. K údajím o třech stech tisících padlých poznamenává Berezin u obdobného místa hlavního vyprávění (podle d'Ohs-sona), že vznikl nedorozuměním výrazu předlohy a padlých bylo asi tři tisíce.

28. Místo Ongon-dalan-quduq je v hlavním vyprávění zapsáno poněkud odlišně. Nanchias je mongolské jméno Jižní Sung, Džurčedi jsou Ťinové. Tajná kronika (§ 265) uvádí jako příčinu nemoci pád z koně při lovu divokých koní v zimě na počátku tažení.

Čingischánovi bylo v tomto roce sedmdesát tři let; od roku jeho narození se naplnilo sedmdesát dva let. Na nemoc, kterou měl, zemřel v krajinách tangutské země. Již dříve, když dával dětem poslední ustanovení a posílal je zpět, přikázal, aby až ho stihne neštěstí, tu událost tajili a chovali ji v tajnosti, aby nevyšla najevo; aby bejové a vojsko tam vyčkali, dokud tangutský vládce a lid nevyjdou v dohodnutý čas ven, a pak je všechny pobili; a aby nedopustili, aby zpráva o neštěstí dospěla rychle do země, dokud se ulus nesejde. Podle jeho posledního ustanovení drželi jeho skon v tajnosti. Když Tangutové vyšli ven, všechny je dali pod meč. Pak zvedli jeho rakev, dali se na cestu a zabíjeli každou živou bytost, kterou uviděli, aby se ta zpráva nerozšířila do stran. V ... dni tohoto řečeného roku vepře, odpovídajícím čtrnáctému ramadánu roku 624, přinesli jeho rakev do ord a oznámili jeho skon. Ve čtyřech jeho velkých ordách truchlili a pochovali jej na místě, které si dříve sám určil za velké zakázané místo.²⁹ „Všechno zanikne kromě tváře Jeho; Jemu patří rozhodnutí a k Němu se navrátíme.“

Když jsme tedy vyličili dějiny Čingischánovy podle počtu let jeho života, jsme volni obrátit se k dokončení oddílů tohoto vyprávění a dokončíme poslední zbývající oddíl, jenž je třetí.

Výroky a nařízení Čingischánovy

Třetí oddíl dějin Čingischánových: o jeho vybraných chvályhodných vlastnostech a povahových rysech, o jeho dobrých obyčejích, pěkných průpovědích, mravoučných myšlenkách a moudrých výrocích, které v každé době pronášel a nařizoval; o příhodách a novinkách, které se udály za jeho panování a nevešly do dvou předchozích oddílů. Protože se staly známými

29. Čtyři velké ordy byly tábory Čingischánových čtyř hlavních manželek. Zakázaným místem (mongolsky jeke qoruu) je oblast hory Burchan Chaldun u pramenů Ononu a Kerulenu; o tom, jak si ho Čingischán zvolil, vypráví Rašid v předchozím vyprávění. Závěrečná slova jsou citátem z Koránu (28:88).

*jednotlivě a bez pořádku od každého člověka a z každé knihy, budou sepsány zvlášť.*³⁰

1) Čingischán nařídil: Jejich děti neposlouchaly mravoučných myšlenek otců, mladší bratři nedbali slov starších, muž neměl důvěru k ženě a žena nešla podle příkazu muže, tchyně nehleděly vlídně na snachy a snachy nectily tchyně, velcí nevychovávali malé a malí nedbali naučení starších; velmoži drželi blízko srdci služebníky, ale lidi cizí nepřiváděli pod svou moc; zámožní lidé viděli dobro, ale vládnoucí osoby nečinili mocnými a nedávali jim zesílit; yosun a jasak ani cesta rozumu a dostatečnosti nebyly známy. Z té příčiny se objevovali odpůrci, zloději, lháři, buřiči a lupiči. Takovým lidem se v jejich vlastním obydlí neukazovalo slunce, to jest loupili; jejich koně a stáda neměli pokoje a koně, na nichž jezdili v předním voji, neměli oddechu, až nevyhnutelně padali, hynuli, hnili a zanikali. Takový byl ten lid bez pořádku a bez smyslu.³¹ Když se objevilo Čingischánovo štěstí, přešli pod jeho rozkaz a on je spravoval pevně utvrzeným jasakem. Ty, kdo byli zkušení a udatní, učinil beji vojska; ty, kdo byli hbití a obratní, učinil stádníky a světil jim zavazadla; nezkušené poslal za pastevce a dal jim do ruky malý bič. Proto jeho věc roste den ode dne jako nový měsíc, z nebe mocí Boha Nejvyššího sestupuje vítězná pomoc a na zemi s jeho pomocí nastal blahobyť; jeho letní tábořiště se stala místem veselí a hodování a zimní tábořiště vycházela vhodná a přiměřená. „Když jsem z milosti Velikého Boha nabyt těchto poznání a sám od sebe vyhledal tyto myšlenky, dosáhly z té příčiny klid, veselí a hodování až do této doby. Od nynějška po pět set let, po tisíc, po deset tisíc let, jestliže potomci, kteří se narodí a zaujmou mé místo, zachovají a nezmění takový yosun a jasak Čingischánův, jenž je lidu ke všemu prospěšný, přijde jim z nebe pomoc a blahobyť, budou bez ustání ve veselí a hodování, Pán světa je obdaří svou přízní, lidé se

30. Mongolské bilig znamená „vědění, moudrost, výrok“; biligy byly mravní a státnická naučení, odlišná od jasy (zákona). Berezin je ve svých poznámkách nazývá „články jasy“ a odkazuje na ně podle pořadových čísel. Podle něho Rašíd zřejmě překládal doslova z mongolštiny, proto je text místy temný. Úryvky z jasy zachoval také pozdější perský dějepisec Mírchónd, Rašídova sbírka je však úplnější; celá je převzata i do turkického (čagatajského) zkráceného překladu Rašída, jehož znění Berezin využil ke srovnání.

31. Yosun je zvyk, obyčejové právo, jasak (jasa) výnos, zákon. Úvod výroku popisuje rozvrat stepi před Čingischánem; text je zde temný. Nesnadnou větu o slunci, které se neukazovalo v obydlí, podává turkický překlad slovy „tito lidé nikoho nepustili svými místy, aniž by ho oloupili“, což je podle Berezina blíže původnímu smyslu.

budou za ně modlit, budou dlouhověcí a budou užívat všech dober.“ Na to poukazuje tento výrok: „Z dobré přísnosti trvalost panství.“³²

2) Ještě řekl: Jestliže u dětí mnoha vládců, kteří přijdou po nás, velmoži, bohatýři a bejové, kteří budou při nich, nebudou pevně zachovávat jasak, věc říše se ořese a přetrhne. Tehdy budou horlivě hledat Čingischána, a nenajdou ho.

3) Ještě řekl: Bejové tümenů, tisíců a stovek, kteří přicházejí na počátku a na konci roku poslouchat naše myšlenky a zase se vracejí, mohou velet vojsku; stav těch však, kteří sedí ve svém jurtu a myšlenky neslyší, se podobá kameni, jenž upadl do velké vody, nebo šípu vystřelenému do rákosí: zmizí. Takovým lidem nepřísluší velet.³³

4) Ještě řekl: Každý, kdo dokáže správně vést svůj dům, dokáže správně vést i zemi; každý, kdo dokáže podle pravidel spořádat deset mužů, tomu se sluší svěřit tisíc i tümen, a dokáže je dobře spořádat.

5) Ještě řekl: Každý, kdo dokáže očistit své nitro, dokáže očistit zemi od zlodějů.

6) Ještě řekl: Každého beje, který nedokáže spořádat svou desítku, činíme vinným i s ženou a dětmi a za beje vybíráme někoho z jeho desítky. Stejně tak jednáme se setníkem, tisícníkem i bejem tümenu.

7) Ještě řekl: Každé slovo, na němž se shodli tři znalí, lze vyslovit všude; jinak se na ně nelze spolehnout. Porovnávej slovo své i slovo jiných se slovy znalých: shoduje-li se, lze je vyslovit, jinak se nemá vyslovovat nikterak.

8) Ještě řekl: Kdo jde k staršímu, nemá říci ani slovo, dokud se ho ten starší nezeptá; tehdy ať odpoví přiměřeně otázce. Řekne-li slovo dříve – dobře, vyslechne-li ho; jinak kuje studené železo.³⁴

32. Výrok je arabské přísloví, „kdo dobře (přísně) spravuje, tomu panství trvá“. Uprostřed výroku přechází text náhle do první osoby: mluví sám Čingischán.

33. „Naše myšlenky“ jsou právě biligy, které chán přednášel na shromážděních. Jejich znalost zůstala i u jeho potomků mírou způsobilosti k vládě: Rašíd vypráví, že roku 1294 dala shromáždění velmožů v Číně trůn Temürovi, protože Čingischánovy biligy přednesl lépe než jeho bratr.

34. Kovat studené železo, tj. pracovat nadarmo. Turkický překladatel četl závěr jinak: „jinak má kovat rozžhavené železo“.

9) Ještě řekl: Kůň, který dobře běží, když je tučný, poběží stejně i napůl vykrmený i vyhublý: takového koně lze nazvat dobrým. Nelze však nazvat dobrým koně, který dobře běží jen v jednom z těchto tří stavů.

10) Ještě řekl: Starší bejové, kteří budou velet, i všichni vojáci mají, tak jako při lovu ohlašují svá jména, ohlašovat každý své jméno a svou slávu, když jdou do války; a ať každý vždy, horlivě prose Boha Nejvyššího, s pokorným srdcem prahne po ozdobě osmi stran, aby se mocí Pána pradávných dní dalo z jednoho místa zmocnit čtyř končin.³⁵

11) Ještě řekl: Mezi lidmi má být člověk jako tele, malý a mlčenlivý, ale za války jako hladový sokol, který se vrhá na lov: do díla se má pouštět s křikem.

12) Ještě řekl: Každé řečené slovo se pokládá za pevné, je-li řečeno vážně; je-li však řečeno žertem, nelze je splnit.

13) Ještě řekl: Jak člověk zná sebe, tak ať pozná i druhé.

14) Ještě řekl: Muž není slunce, aby se ukazoval lidem na všech místech. Žena má, když muž vyjede na lov nebo do války, udržovat dům v úhlednosti a pořádku, aby host nebo posel, který by do domu zajel, viděl všechno v pořádku; ona připraví dobré jídlo a host nebude mít v ničem nedostatek. Tak nepochybně zjedná muži dobrou pověst a povznese jeho jméno ve shromážděních, jako hora vypíná svůj vrchol. Dobří mužové se poznávají podle dobrých žen. Bude-li však žena špatná a nedbalá, bez rozumu a pořádku, bude z ní vidět špatnost mužova. Známé je přísloví, jak praví polo-
věrší: „V domě se všechno podobá hospodáři.“

15) Ještě řekl: Ve zmatcích se má jednat tak, jak jednal Darigaj-uha z kmeny Qatakinů. Jel v neklidné době a měl s sebou dva nökery. Zdály spatřili dva jezdce. Nökeři řekli: „Nás jsou tři a jich dva: udeřme na ně.“ On řekl: „Jak jsme je spatřili my, tak nás jistě spatřili i oni: nemáme útočit.“ Švihl

35. „Pán pradávných dní“ (Berezin užívá církevněslovanské „Ветхий денми“ z Knihy Daniel 7,9) odpovídá perskému „Chudá-je qadím“, věčný Bůh, za nímž stojí mongolské Věčné Nebe (Möngke tengri). Turkický překlad podává druhou polovinu výroku jasněji: má vždy horlivě prosit Boha a s pokorným srdcem žádat o ozdobu (svého jména) z osmi stran, aby věčný Pán, pobýváje na jednom místě, silou získal čtyři strany světa. Ohlašováním jména je zřejmě míněno volání jmen a válečného pokřiku při lovu i v bitvě.

koně bičem a ujel. Později se přesně a pravdivě ukázalo, že jedním z těch dvou byl Temür-uha z kmene Tatarů. Asi pět set svých nôkerů posadil do zálohy v soutěsce a sám se ukázal, aby se, až by na něj ti tři jezdci zaútočili, dal na útěk, zavedl je tam a s pomocí nôkerů je zajal. Protože Darigaj ten záměr pochopil, utekl, spojil se s dvaceti dalšími nôkery, které měl v okolí, a všechny odvedl. Smyslem toho je, že ve věcech je nezbytná obezřetnost.³⁶

16) Ještě řekl: Vyjíždíme na lov a zabíjíme mnoho horských býků; vyjíždíme do války a zabíjíme mnoho nepřátel. Když Bůh Nejvyšší dá cestu a věc se tak usnadní, lidé zapomínají a mění se.

17) Ještě řekl: Není hrdiny jako Jesün-baj a v umných věcech není člověka jako on. Protože však nezná únavu z obtíží tažení a necítí ani žízeň, ani hlad, pokládá i všechny ostatní lidi z nôkerů a vojáků, kteří s ním budou, za sobě podobné ve snášení obtíží; oni však nemají sílu a vytrvalost to snášet. Z té příčiny mu nepřisluší velet vojsku. Velet vojsku přísluší tomu, kdo sám cítí žízeň a hlad a podle toho posuzuje stav ostatních, jde na cestě s rozvahou a nedopustí, aby vojsko trpělo hladem a žízní a čtvernožci vyhubli. Na tento smysl ukazuje výrok: „Cesta a práce podle nejslabšího z vás.“³⁷

18) Ještě řekl: Tak jako naši kupci, kteří přivázejí brokátová roucha a dobré věci v naději na zisk, se stávají nesmírně zkušenými v těch zbožích a látkách, tak i bejové vojska mají dobře učit chlapce střílet z luku a jezdit na koni, cvičit je v těchto věcech a činit je stejně smělými a statečnými, jako jsou kupci zkušenými v umění, které ovládají.

19) Ještě řekl: Po nás bude náš rod nosit zlatem vyšívaná roucha, jíst tučné a sladké pokrmy, jezdit na krotkých koních, objímat ženy krásné tváře, a neřeknou, že to shromáždili naši otcové a starší bratři, a zapomenou na nás i na ten velký den.

36. Darigaj-uha (Berezín má i podobu Dargaj-uha; jiné rukopisy čtou Darigaj-urba) a Temür-uha jsou jinak neznámí; příhoda patří do doby dávných sporů mezi Mongoly a Tatary. Qatakinové byli mongolský kmen z Nirunů.

37. Jesün-baj není blíže znám. Závěrečný výrok odpovídá známému Prorokovu výroku (hadísu): „Pochodujte krokem nejslabšího z vás.“

20) Ještě řekl: Člověk, který pije víno a pálenku, se v opilosti stává slepým, nic nevidí a je jako slepý. Když ho volají, neslyší a je jako němý; když s ním mluví, nedokáže odpovědět. Když se opije, podobá se člověku ve stavu mrtvého: chce-li se posadit rovně, nedokáže to, a je jako člověk zraněný do hlavy, zůstává bez citu a omráčený. Ve víně a pálence není užitku pro rozum ani pro umění, nejsou v nich ani dobré vlastnosti a mravy; svádějí ke zlým činům, k vraždám a svárům; zbavují člověka věcí, které má, i umění, která zná, jeho cesta i činy se stávají hanebnými, takže ztrácí určenou cestu: bere jídlo a maso z ohně a hází je do vody. Vládcе lačný vína a pálenky nemůže vykonat velké činy ani pojmout velké myšlenky a velká zřízení. Bej lačný vína a pálenky nemůže udržet v pořádku věci tisíce, stovky a desítky a nemůže je dovést do konce. Prostý voják, který bude lačný pití vína, toho stihne převeliká srážka, to jest potká ho velké neštěstí. Prostý člověk, to jest z lidu, bude-li lačný pití vína, přijde o koně, stádo i všechnen svůj majetek a stane se žebrákem. Služebník lačný pití vína bude trávit život bez ustání ve zmatku a trápení. Víno a pálenka nehledí na tvář a srdce těch, které opíjejí: opíjejí dobré i zlé a neptají se, je-li kdo zlý, či dobrý. Ruku činí slabou, takže nechce brát a zanechává svého řemesla; nohu činí vratkou, takže odpírá pohyb a chůzi; srdce činí slabým, takže nedokáže zdravě uvažovat: všechny smysly a nástroje poznání činí neupotřebitelnými. Není-li už před pitím úniku, má se člověk opít za měsíc třikrát: překročí-li tři, provinil se. Opíjí-li se za měsíc dvakrát, je to lepší, jednou – ještě chvályhodnější, a nepije-li vůbec, co může být lepšího? Ale kde najdou takového člověka, který by se neopíjel? Najdou-li ho, je hoden veškeré úcty.³⁸

21) Ještě řekl: Když Čingischán podnikal tažení do čínských krajín a vytáhl do války proti Altan-chánovi, vystoupil podle zvyku, který si ustanovil, sám na vrchol pahorku, rozvázal si pás a pověsil si ho na šíji, rozvázal tkanice pláště, padl na kolena a řekl: „Ó Pane pradávných dní! Ty víš a znáš, že Altan-chán dříve způsobil nepokoj a začal nepřátelství. Bez viny zabil Ůkin-barqaqa a Hambaqaj-qa'ana, které zajal kmen Tatarů a poslal k němu,

38. Pálenkou (Berezin: „водка“) je snad míněn mongolský darasun (tarasun), opojný nápoj z obilí či rýže; víno může zahrnovat i kvašené kobyli mléko. „Brát jídlo z ohně a házet je do vody“ je řečením pro nesmyslné plýtvání. Rašíd později vypráví, že Čingischánův nástupce Ögedež zemřel roku 1241 po nočním pitce.

a to byli starší bratři mého otce a děda. Já jsem ten, kdo za jejich krev hledá odplatu a pomstu. Víš-li, že tento můj úmysl je spravedlivý, sešli mi shůry na pomoc sílu a vítězství a přikaz, aby mi shůry pomáhali andělé, lidé, pəri a dévové a poskytovali mi podporu.“ Takové vzývání pronesl v modlitbě s nejdokonalejší pokorou. Potom vyrazil a táhl. Pro čistotu a spravedlivost svého úmyslu zvítězil nad Altan-chánem, který byl tak mocným a velikým vládcem, že jeho početné vojsko, rozlehlá říše a pevné tvrze neměly konce. Zmocnil se všech jeho krajin i jeho dětí.³⁹

22) Ještě řekl: Jednou se Čingischán zastavil na pahorku zvaném Altaj, rozhlédl se na všechny strany, po okolí, ordách a služebnících a řekl: „Mojí střelci a vojáci černají jako četné lesy; ženy, snachy a dívky rudnou jako rudě planoucí oheň. Mou péčí a úmyslem je oslazovat jim ústa darem sladkého cukru, zdobit jim hrud', záda i ramena brokátovými rouchy, posazovat je na dobré valachy, napájet je z čistých a chutných řek, dopřávat jejich čtvernožcům dobrá místa hojná travou, přikazovat, aby se z velkých cest a stezek, které slouží lidu, odklízelo smetí, větve a všechno škodlivé, a nedopouštět, aby v jurtu rostly bodláky a trní.“⁴⁰

23) Ještě řekl: Jestliže někdo z našeho rodu jednou poruší ustanovený jāsak, ať ho napomenou slovem; poruší-li ho dvakrát, ať na něj působí výmluvností; potřetí však ať ho pošlou do vzdáleného místa Baldžiun-Qulčur. Když tam zajde a vrátí se, bude pozorný. Jestliže se však nevzpamatuje, ať ho dají do okovů a do vězení. Vyjde-li odtamtud mravný a vzpamatovaný – velmi dobře; v opačném případě ať se sejdou všichni příbuzní, vykonají společnou poradu a ustanoví, co s ním učinit.⁴¹

39. Rozvázaný pás zavěšený na šíji a obnažená hlava byly u Mongolů gestem pokory před Nebem; podobně se Temüdzin podle Tajné kroniky (§ 103) modlil na Burchan Chaldunu. Ükin-barqaq, syn Qabul-chána, a Hambaqaj-qa'an byli Tatary vydáni t'inskému císaři a popraveni (viz kapitulu II); Ükin-barqaq byl bratrem Čingischánova děda Bartan-bahadura, Hambaqaj-qa'an z větve Tajčiutů náležel k ještě o generaci starší vrstvě rodu, takže Rašídovo „starší bratři otce a děda“ je jen přibližné. Pəri a dévové jsou dobří a zlí duchové perských pověstí, Rašídovo zpersštění mongolského výrazu. Tažení proti Ťinům začalo roku 1211.

40. Jméno pahorku je v rukopisech zapsáno různě (Altaj i Altan); nejde patrně o pohoří Altaj.

41. Jméno místa je nejisté a jiné rukopisy je zapisují odlišně; bylo to zřejmě odlehlé místo vyhnanství. Výrok ukazuje, že příslušníky chánova rodu nebylo možné potrestat smrtí bez porady celého rodu.

24) Ještě řekl: Velitelé tůmenů, tisíčníci a setníci mají každý udržovat své vojsko v takovém pořádku a pohotovosti, aby kdykoli přijde výnos a rozkaz, sedli na koně bez čekání, byť i v noci.

25) Ještě řekl: Každý chlapec, který se narodí v Barqudžin-tögümu, na Ononu a na Kerulenu, bude rozumný, mužný a bohatýr bez vedení, naučení a zkušenosti a bude znalý a bystrý; každá dívka, která se tam narodí, bude bez česání a šperků krásná a spanilá.⁴²

26) Ještě řekl: Když vyslal Mukali-govana s vojskem k Nanchiasu a ten dobyl sedmdesát dvě pevnosti té země, poslal Mukali posla do služby k Čingischánovi, oznámil mu ty výboje a tázal se, bude-li mu dovoleno vrátit se, či nikoli; tu vyšel rozkaz jarlykem, aby se nezastavoval, dokud nedobude dalších pevností. Když se posel vrátil, Mukali-govan se zeptal: „Když jsi přišel do služby k Čingischánovi a přednesl mou řeč, co udělal?“ Ten řekl: „Stiskl palec.“ Zeptal se: „Položil palec i za mne?“ Řekl: „Položil.“ Mukali řekl: „Tedy ne nadarmo sloužím až do smrti a vynakládám dokonale snahu a horlivost.“ Ještě se zeptal: „Komu jinému položil palec?“ – kladení palce je totiž znamením vyvýšení. Řekl: „Položil palec Bo'orčuovi, Boroqulovi, Qubilajovi, Čila'unovi, Qaračarovi, Džadajovi, Badajovi a Kišlikovi, všem těm, a řekl: Ti všichni mi vzadu i vpředu obratně sloužili pomocí a přispěním, dobře stříleli z luky, vodili na uzdě náhradní koně, nosili na ruce lovecké ptáky a u sedla lovecké psy.“⁴³

27) Ještě řekl: Jednou se ho Bala-qaldža, jeden z vážených bejů, zeptal: „Nazývají tě pánem moci a bohatýrem: jaká znamení výbojů a vítězství jsou vidět na tvé ruce?“ Čingischán ráčil odpovědět: „Dříve než jsem usedl na trůn říše, jel jsem jednou sám po cestě. Šest mužů si nastražilo zálohu u přechodu přes most a pokusili se o mne. Když jsem se k nim přiblížil, vy-

42. Barqudžin-tögüm je údolí řeky Barguzin na východ od Bajkalu, odkud podle Rašída pocházela pramáti Alan Qo'a; Onon a Kerulen jsou krajinou Čingischánova mládí. Berezin: v turkickém překladu je tento výrok zachován v porušené podobě.

43. Mukali válčil v letech 1217–1223 proti Ťinům v severní Číně, nikoli proti Jižní Sung (Nanchias), jak píše text. Stisknutí či přiložení palce bylo zřejmě mongolským gestem uznání. Qubilaj je Qubilaj-nojan z Barulasů, jeden ze čtyř Čingischánových „psů“ (nikoli pozdější velký chán Kublaj); Čila'un byl syn Sorqan-širy; Qaračar pocházel z Barulasů; Badaj a Kišlik byli pasáci, kteří roku 1203 varovali Temüdjina před Ong-chánovým úkladem a stali se tarchany. Džadaj není blíže znám.

tasil jsem šavli a vyrazil do útoku. Zasypali mě šípy: všechny šípy minuly a ani jeden se mne nedotkl. Šavlí jsem je usmrtil a projel jsem tudy bez úhony. Při návratu jsem jel kolem těch zabitých: jejich šest valachů se toulalo bez pánů. Odvedl jsem si všech šest valachů.“

28) Ještě řekl: Jednou jsem jel s Bo'orčuem. Dvanáct mužů sedělo v záloze na vrcholu horského hřebetu. Bo'orču jel vzadu. Nepočkal jsem na něj, spo-lehl jsem se na svou sílu a moc a vrhl se na ně do útoku. Všech dvanáct na-ráz vystřelilo a ze všech stran kolem mne létaly jejich šípy; já jsem však útočil, když tu mne jeden šíp zasáhl do úst. Padl jsem a z prudké rány jsem upadl do bezvědomí. V tu chvíli dorazil Bo'orču a uviděl mě, jak se od rány jako člověk v posledním tažení zmítám a kopu nohama do země a vá-lím se jako koule. Hned ohřál vodu a přinesl mi ji. Vypláchl jsem si hrdlo a vyplivl sraženou krev. Duše, jež odešla, se vrátila do těla: vrátil se cit i po-hyb. Vstal jsem a vrhl se do útoku. Ulekli se mé síly, vrhli se z té hory dolů a vypustili duši. Příčinou tarchanství Bo'orču-nojana je to, že v takové chvíli projevil chvályhodnou horlivost.⁴⁴

29) Ještě řekl: Čingischán v době mládí vstal jednou časně ráno ze spánku. Několik tmavých vlasů v jeho kadeřích zbělelo. Shromáždění důvěrníků se zeptalo: „Ó vládce! Tvůj věk je mladistvý a šťastný, ještě jsi nedosáhl po-čátku stáří. Jak se tedy v tvých kadeřích objevila stopa šedin?“ Odpověděl: „Protože Pán Nejvyšší chtěl učinit mne starším a vůdcem tůmenů a tisíců a skrze mne vztyčit korouhev blahobytu, ukázal na mně znamení stáří, jež je znamením staršovství.“

30) Ještě řekl: Jednou se Čingischán zeptal Bo'orču-nojana, který byl hla-vou bejů: „V čem spočívá rozkoš a radost muže?“ Bo'orču řekl: „Spočívá v tom, aby muž vzal na ruku svého modrošedého sokola, který se živil ker-kesem a v zimě přepeřil a má pravidelná pera, sedl na dobrého vykrmené-ho valacha, časně na jaře lovil modrohlavé ptáky a oblékal se do pěkných šatů a rouch.“ Čingischán řekl Boroqulovi: „Řekni i ty.“ Boroqul řekl: „Radost spočívá v tom, aby dravci podobní rarohevi létali nad jeřáby, do-

^{44.} Tarchan byl nositel zvláštních výsad: byl osvobozen od daní, směl vstupovat k chánovi bez ohlášení, ponechával si kořist a nebyl trestán až do devátého provinění. Tajná kronika (§ 145) vy-práví podobnou příhodu o Dželmem, který vysával krev z Temüdzinovy rány na krku po bitvě s Tajčiuťy.

kud je ranami drápů nesrazí ze vzduchu a nechytí.“ Potom se zeptal také synů Qubilajových; řekli: „Blaženost muže spočívá v lovu a v pouštění dravců do letu.“ Tu Čingischán ráčil říci: „Neřekli jste dobře. Rozkoš a blaženost muže spočívá v tom, aby potlačil vzbouřence a přemohl nepřítel, vyrval ho i s kořenem, vzal mu, co má, přiměl jeho služebníky naříkat, přiměl slzy téct po jejich tvářích a nosech, jezdil na jejich tučných valaších s příjemným krokem, učinil břicha a pupky jejich žen svým lůžkem a podložkou, kochal se jejich růžovými líčky, líbal je a sál jejich sladké rudé rty.“⁴⁵

[Zde Rašídův třetí oddíl Čingischánových dějin končí a následuje soupis Čingischánových temníků, tisícníků a vojsk středu, pravého a levého křídla, který je obsahem další kapitoly.]

45. Berezin: v turkickém překladu tento výrok chybí. Slovo „kerkes“ není jasné (snad druh ptáka, jímž byl sokol krměn); modrohlavými ptáky jsou snad kachny. Synové Qubilajovi jsou nejspíš synové Qubilaj-nojana z Barulasů. Čingischánova odpověď patří k nejcitovanějším výroků, které jsou mu připisovány; vystihuje stepní představu o právech vítěze.

XII. Velitelé a vojsko Čingischánovo

[Závěr Rašídových Dějin Čingischána tvoří soupis mongolského vojska, jak je Čingischán rozdělil: kdo velel kterému tümenu a které tisícovce, co z vojska připadlo jeho synům, nejmladšímu bratrovi, synovcům a matce a jak se toto vojsko rozrůstalo a dělilo až do Rašídových dnů na počátku 14. století. K mnoha jménům připojil Rašíd drobné zprávy o tom, kdo byl čí příbuzný, proč dostal svou přezdívku a co se s ním či s jeho potomky stalo; tyto záznamy přinášíme v úplnosti a doslova, stejně jako úvod, nadpisy oddílů, součty a závěrečný výklad o tom, jak se vojsko Toluje a jeho synů dostalo do Číny a do Íránu. Jen několik holých položek, které neobsahují nic než jméno velitele a kmene, shrnujeme v hranatých závorkách. Rukopis, z něhož Berezin překládal, je v této části místy porušený, jména velitelů bývají zkromolená a v textu jsou mezery; na lepší čtení jiných rukopisů upozornujeme ve vysvětlivkách.]¹

Begové tümenů a tisícovek a vojska Čingischánova, náležející ke středu, pravému a levému křídlu, která po něm dědictvím připadla jeho čtvrtému synovi Toluj-chánovi, zvanému Jeke-nojan;² a to, co dal ostatním dětem, synovcům a matce a co jim patřilo – nakolik se to na cestě bádání ukázalo pravdivým a známým, vyjma mnohých, kteří

1. Berezin: Tajná kronika Mongolů uvádí jména hlavních Čingischánových druhů a řečí, které k nim chán pronášel, když je obdarovával, v souvislosti s velkým kurultajem na Ononu v roce tygra (1206). Další podrobnosti se najdou v čínských životopisech Čingischánových vojevůdců. Úplný soupis velitelů však sestavil jen Rašíd, který o nich přinesl mnoho zpráv už v Úvodu (v oddílech o jednotlivých kmenech); s Úvodem se soupis ne vždy shoduje, patrně proto, že si čínské prameny, z nichž Rašíd čerpal, místy odporovaly. Tajná kronika (§ 202) vyjmenovává při té příležitosti devadesát pět tisícníků.

2. Jeke-nojan znamená mongolsky „Velký nojan“. Tak byl Toluj (1192?–1232) nazýván zejména po své smrti; Mongolové se jménům zemřelých vládců a princů raději vyhýbali. Podle mongolského obyčeje dědil otcovský jurt, stáda a ohniště nejmladší syn, zvaný otčigin („pán ohně“); proto připadlo Tolujovi jádro otcova vojska.

nejsou známi pro dlouhé trvání času a velkou vzdálenost: 129 000 mužů.³

Oddíl první: střed a obě křídla

Ti, kdo náleželi ke qolu, bara'unqaru a džegünqaru, to jest ke středu a oběma křídům, a dědictvím připadli Jeke-nojanovi, čítají 101 000 mužů.⁴

Střed: Čingischánova vlastní tisícovka

Hlavní qol. Byla to Čingischánova vlastní tisícovka – všichni ev-oglaní čtyř jeho velkých ordu a lidé, kteří k těm ordu náleželi.⁵ Jeden tisíc mužů.

V té době bylo ustanoveno, aby vlastní tisícovka, ač nejpřednější ze všech tisícovek, neměla víc než tisíc mužů. Begem této Čingischánovy tisícovky byl jistý Čagan z kmene Tangutů, kterého Čingischán od jeho dvanácti let vychovával jako syna a nazýval ho svým pátým synem.⁶ Spřežení, zásoby, dary a ostatní věci této tisícovky vymáhal on a vlastní Čingischánova družina je od něho dostávala nestranně. Po Čingischánově smrti odešel z rozkazu Ögedej-qa'ana do země Kitaj a velel tamějším oglanům, begům a vojskům. Když ho poslali do Kitaje, byl na jeho místo ustanoven begem cí-

3. Mongolské vojsko bylo od reforem roku 1206 uspořádáno v desítkách, stovkách, tisícovkách (mong. mingqan, pers. hazára) a tümenech (deseti tisících); velitel tisícovky je v Berezinově překladu „tisícný beg“, zde „tisícník“, velitel tümenu „beg tümenu“. Berezin upozorňuje, že Rašíd počítá muže (bojovníky), kdežto Tajná kronika a čínské prameny počítají domácnosti; proto se jejich čísla často rozcházejí. Navíc tisícovky nebyly přesné počty, nýbrž jednotky, jejichž skutečná síla kolísala.

4. Qol je mongolské označení středu bitevního šiku, v němž stál vládce; bara'un-ghar („pravá ruka“) je pravé křídlo, džegün-ghar („levá ruka“) levé křídlo. Berezin je přepisuje jako „barungar“ a „džungar“. Mongolové se orientovali čelem k jihu, takže levé křídlo bylo východní a pravé západní; od výrazu džegün-ghar je odvozen i pozdější název Džungarů a Džungarska.

5. Ev-oglan znamená turecky „synové domu“, tj. domácí služebníci a družiníci. Čtyři velká ordu (stanové dvory) patřila čtyřem hlavním Čingischánovým manželkám: Börte, Merkitce Qulan a tatarským sestrám Bisulun a Bisuket (Tajná kronika: Jesüi a Jesügen); Bisulun nazývá Berezin na jednom místě soupisu „Isulun“. Titul fužin (čín. fu-žen, „paní, choť“) přísluší jen Börte jako hlavní manželce.

6. Berezin: tatarský (turecký) překlad Rašídova díla vypráví Čaganův životopis jinak než Rašíd v Úvodu: Čagan pásł krávy. Jednou ho Čingischán náhodou uviděl na poli; pásł stádo a měl do hlavy nastrkanou trávu a květiny. Chán se zeptal: „Proč sis udělal na hlavě znamení?“ Chlapec odpověděl: „Pasu krávy; krávy mají jít za mnou a to, co mám na hlavě, je znamení pro ně.“ Ta řeč se Čingischánovi zalíbila.

sašské stovky a tisícovky jistý Buda, rovněž z kmene Tangutů, kterého přivedli jako zajatce a učinili předákem. Tento Buda byl z ordu Börte-fudžin.

Stovky této tisícovky se dělí takto:

Velká stovka Čingischánova. Zprvu ji měl zmíněný Čagan, a když odešel do Kitaje, držel ji Buda-nojan.

Stovka El-Temüra, stolníka z kmene Sönitů, mladšího bratra Temürova, z ordu Börte-fudžin.⁷

Stovka stolníka Bürkeho z kmene Dörbenů, děda Bolad-aqy, jenž je zde jedním z předních begů. Z ordu Börte-fudžin.⁸

Stovka Uldura, tělesného strážce, z kmene Džalajirů. Byl správcem čtyř ordu.

Stovka stolníka Ilingize z větve Albatů kerejtského kmene. Z ordu Börte-fudžin.

Stovka Džamál-chódži z kmene Merkitů, bratra Qulan-chatun.

Stovka Qongqijadaje: ten byl předním v ordu Bisulun-chatun.

Stovka Jesün-to'y z Tatarů; byl begem koniuších čtyř gardových stráží a náležel k hlavnímu ordu Börte-fudžin. Bigdaš, kterého qa'an posílal s poselstvím k Hülegü-chánovi, byl jeho syn.⁹

Stovka ... [jméno v rukopise chybí]. Nyní bylo zapsáno těchto osm stovek, které byly známy; ostatní dvě budou zapsány, bude-li Bůh chtít.

7. V soupisu se opakují hodnosti chánovy gardy a dvora: stolník (mong. ba'urči) měl na starost chánovu kuchyni a stravu; qorči („toulečník“, Berezin překládá „tělesný strážce“) byl lučištník osobní stráže; koniuší (aqtači) pečoval o chánova stáda koní. Kürgen (küregen), „zet“, byl čestný titul mužů, kteří se přiznili do Čingischánova rodu.

8. Bolad-aqa (čín. Po-lo, † 1313) byl vysoký úředník Kublajova dvora, který kolem roku 1285 přišel jako vyslanec do Íránu a zůstal tu; byl jedním z hlavních Rašídových informátorů o mongolských dějinách. „Zde“ a „v této říši“ znamená u Rašída vždy íláhanský Írán.

9. Berezin: Tajná kronika mluví o čtyřech směnách denní stráže (kešiku), jimž veleli Bo'ekeči, Buqadaj (tj. zdejší Buda), Qorqudaq a Lablaqa, o tisícovce lučištníků a o noční stráží (kebte'ül, „ti, kdo leží“, protože spali kolem chánova stanu); celá garda čítala deset tisíc mužů. Protože měla zpočátku jen osm set mužů, mohl podle Berezina Rašíd vyjmenovat jen osm stovek.

Pravé křídlo

Oddíl. Ti, kdo náleželi k pravé a levé ruce, to jest k pravému a levému křídlu: sto tisíc mužů.

Pravé křídlo, to jest vojsko pravé ruky. Jejich velitelem byl Bo'orču-nojan a tím, kdo po něm následoval, to jest jeho zástupcem, byl Boroqul-nojan. Třicet osm tisíc mužů.

Vlastní tisícovka Bo'orču-nojana. Pocházel z kmene Arulatů a byl nejstarším z Čingischánových begů. Zprvu byl begem gardy, potom se stal begem tümenu a posléze držel pravé křídlo. Když zemřel za věku Ögedej-qa'ana, zaujal jeho místo Boroldaj; za Möngke-qa'ana Balčiq a za Kublaj-qa'ana je držel Bo'orču-nojanův syn Il-Temür, po něm Boroldajův syn Jirqamiš. Ten měl mnoho synů, samé přední begy. Jeden z nich, Oz-Temür, byl představeným stolníků, chánovým důvěrníkem a mužem proslulým. V této říši byli z jeho rodu Beglamiš a jeho syn Učan a Tükel, který byl popraven, protože se spojil se Sögem.

Tisícovka Boroqul-nojana. Byl tisícníkem a zástupcem Bo'orču-nojanovým, jedním z předních begů a starých přátel Čingischánových, z kmene Hüšinů. Po hodnosti Bo'orču-nojanově nebylo na pravém křídle nikoho staršího nad něho. Zprvu byl bökö'ülem, stolníkem a begem gardy, potom se stal begem tümenu.¹⁰ Za Ögedej-qa'ana měl jeho místo jeho syn Džubur-qubilaj, za Kublaj-qa'ana Tuqči-kürgen, jemuž dali za ženu Širin, sestru Kalmiš-aqy, z rodu Hülegü-chánova synovce.

Tisícovka Džedej-nojana. Byl z kmene Mangqutů. Později, za Kublaj-qa'ana, měl jeho místo jeho vnuk jménem Möngkedaj. Vyprávění o tomto Džedej-nojanovi a jeho příbuzných je podrobně a obšírně podáno ve větvi Mangqutů. Beg Qutlugšáh-nojan je z jeho rodu.¹¹

10. Bökö'ül byl hodnostář, který dohlížel na rozdělování jídla a zásob a na pořádek při hostinách. Boroqul byl podle Tajné kroniky nalezenec z tábora Jürkinů, kterého vychovala Čingischánova matka Hö'elün; padl roku 1217 při výpravě proti lesnímu kmeni Tumatů.

11. Berezin čte jméno „Džida“; Tajná kronika zná tohoto Mangquta jako Džedeje. Qutlugšáh byl nejvyšším velitelem ílchánských vojsk za Gházána a Öldžejtüa; padl roku 1307 na výpravě do Gí-lánu.

Tisícovka Kingqijadaj-nojana. Byl z kmene Olqunu'utů. Za Kublaj-qa'ana měl jeho místo jeho vnuk Buqa. Turatu-kürgen a starý Jisa'ur byli z jeho rodu.¹²

Tisícovka Tolun-čerbiho z kmene Qongqotanů, syna Mönglik-ečigeho, který byl manželem Čingischánovy matky Hö'elün-eke. Mönglik měl ještě jiného syna, kterého nazývali Kōkčü Teb-tengri.

Tisícovka Sögetü-čerbiho, rovněž z kmene Qongqotanů, bratra zmíněného Tolun-čerbiho. V této říši byli z jeho rodu manžel Čekan-chatun, jménem Tusana, a Apušqa, který odešel ke qa'anovi.

Tisícovka Bala-nojana. Byl z kmene Džalajirů; za Kublaj-qa'ana zaujal jeho místo jistý Madaj. Qa'anův vyslanec jménem Achin, který sem přišel, byl jeho příbuzný; a také koniuší Nurin, který je zde, patřil k jeho příbuzným.

Tisícovka Arqaj-nojana, rovněž z kmene Džalajirů; byl starším bratrem zmíněného Bala-nojana.

Tisícovka Togrila z kmene Suldusů. Byl příbuzným Sodon-nojana. Stolník Čaran, přední beg, který byl ve službě Möngke-qa'ana, byl jeho příbuzný; Kublaj-qa'an ho dal popravít za to, že navedl Arik-bökeho.

Tisícovka Sodon-nojana z kmene Suldusů. Byl známý a proslulý. Z jeho rodu žil ještě ve službě Kublaj-qa'ana Hadžu, avšak byl nesmírně starý, sešlý a slabomyslný, takže nepoznával své snachy a říkal: „Dejte mi ji!“ Beg Čoban je z jeho rodu.¹³

Tisícovka Šigi-Qutuqua. Byl z kmene Tatarů. V době, kdy Tatary vyplenili, plakal v kolébce. Tenkrát si Börte-fudžin přála syna. Čingischán poručil, aby ho vychovávala ona. Když vyrostl, nazývali ho Šigi-Qutuqu. Börte-fudžin nazýval Terigün-eke a ona jej nazývala svým pátým synem. Ögedej-

12. Berezin: v Úvodu Rašíd Kingqijadaje vynechal, uvádí ho však Tajná kronika. Jisa'ura (Berezin: Bisur) nazývá Úvod Eke-Jisa'ur, „starý Jisa'ur“. Berezin obecně čte na začátku mongolských jmen B tam, kde jiné rukopisy mají J (Bisu-, Bisudér apod.); v této kapitole užíváme podoby s J.

13. Berezin čte jméno „Sidun“. Podle jiných rukopisů se příhoda se stařeckou slabomyslností týká samotného Sodona, který se prý dožil Kublajovy vlády. Emír Čoban, Sodonův potomek, byl nejmocnějším mužem ílchánské říše za Öldžejtüa a Abú Sa'ida; popraven byl roku 1327.

qa'an ho nazýval starším bratrem; sedal výše než Möngke-qa'an. Zemřel v době nepokojů Arik-bökeho.¹⁴

Tisícovka Dosuchy. Byl z kmene Dörbenů. Ergetü-nojan a jeho syn Jesü-Buqa-kürgen patří k jeho potomkům.

Tisícovka Mongol-Türken a z kmene Ba'arinů. Bajan, který za Abaqa-chána odešel odsud do služeb qa'ana a stal se tam vojenským begem, patří k jeho potomkům.¹⁵

Tisícovka ojratských kmenů. Bylo jich čtyři tisíce, jednotlivě se však nestaly známými. Jejich begem a vládcem byl Qutuqa-beki. Když se podrobil, bylo mu podle obyčeje potvrzeno celé ojratské vojsko a tisícníky byli lidé, které chtěl on. Potom jim veleli jeho potomci, kteří byli (s rodem Čingischánovým) spřízněni jako svatové a andové.

Tisícovka Ba'arin-Qorči-nojana. Byl z kmene Ba'arinů, příbuzný Mongol-Türkenův. Bylo jich deset tisíc, známý tümen. Jména jejich tisícníků nejsou známa, protože většina vojsk byla za starodávna z jejich kmene, a tak jim veleli podle jejich obyčeje.¹⁶

Tisícovka Julukan-qalči z kmene Barulasů. Říká se, že (Barulasové) jsou všichni navzájem blízcí s kmeny Dörbenů a Ba'arinů a že se jeden od druhého oddělili.

Tisícovka Tajču-kürgena. Byl z kmene Olqunu'utů a byl bratrem Čingischánovy matky. Vyžádal si jeho mladší dceru Altalun-qa'an. Z přílišné lásky dal Čingischán této dívce přezvisko Džaur-sečen; vyprávění o ní je podáno na svém místě.

14. Eke znamená mongolsky „matka“. Podle Tajné kroniky našli Šigi-Qutuqa v opuštěném tatarském táboře a vychovávala ho Čingischánova matka Hö'elün. Roku 1206 se stal nejvyšším soudcem říše (jeke džargučí) a sepisoval rozhodnutí do „Modré knihy“; roku 1221 prohrál s Džalál ad-Dínem bitvu u Parváu, jak bylo vyprávěno v dějinách tažení na západ.

15. Jde o slavného vojevůdce Bajana z Ba'arinů (1236–1295), který vyrostl v Íránu u Hülegüho, byl kolem roku 1265 poslán ke Kublajovi a v letech 1274–1276 dobyl pro něj říši Jižních Sungů (Nanchias) i s hlavním městem Lin-anem (Chang-čou).

16. Berezin: v Tajné kronice se tento velitel jmenuje prostě Qorči; přívlastek Ba'arin má podle kmene. Tajná kronika vypráví, že Qorči předpověděl Temüdzinovi vládu a vyžádal si za to právo vybrat si třicet krásných žen; roku 1206 dostal tümen, k němuž později připadly lesní národy.

Tisícovka Muqur-Qaurana. Byl z kmene Hadarginů, z větve Kijatů, z kmenů Nirun. Qauran znamená „pila“; protože byl kruté povahy, dali mu to jméno. Byl nesmírně vysoké postavy. Bukuri byl jeho vnuk.¹⁷

Tisícovka Jesün-to'y Tarqua. Byl z kmene Urjangqatů, mladší bratr Jesü-Buqa-tajšiho, který byl Čingischánovým tělesným strážcem a begem tisícovky tělesných strážců. Otec Urug-Buqy, Ökli, byl u něho v hodnosti tělesného strážce jeho pobočníkem, přišel ke cti a přišel do této říše.

Tisícovka Qada'an-kebbe'üla. Byl z kmene Sönitů a velel tisícovce kebbe'ülü.

Tisícovka Mönglik-ečigeho. Byl z kmene Qongqotanů, otec Kōkčü Tebtengriho a Tolun-čerbiho a manžel Čingischánovy matky. Vyprávění o něm je obšírně podáno v dějinách.

Tisícovka kmenů Önggütů; bylo jich čtyři tisíce. Jejich begem byl Aj-Buqa, po něm Alaquš-tegin a Šigüj, z kmene Önggütů. Tento kmen se podrobil upřímně a na pevném základě.¹⁸

Tisícovka Kōki-nojana a Mögetü-Kijana. Byli to synové Kijanovi. Kmen Kijatů, který je nyní u Toqty, o němž se říká, že čítá jeden tümen, a mnoho dalších Kijatů jsou z jejich rodu.

[Následuje ještě položka „Tisícovka ...“, jejíž jméno v rukopise chybí.]

Levé křídlo

Levé křídlo, to jest vojsko levé ruky, které mongolsky nazývají džegünqar. Jejich velitelem byl Mukali-govan a jeho zástupcem Naja'a-nojan z kmene Ba'arinů. Šedesát dva tisíce mužů.

Tisícovka Mukali-govana. Byl z Džalajirů. Protože byl ctihodný beg a prokázal chvályhodné služby, svěřil mu Čingischán celé vojsko džalajirských

17. Nirun („čistého původu“) se u Rašida nazývají mongolské kmeny odvozuující původ od Alan Qo'y a jejího paprsku světla; Kijaté jsou Čingischánův vlastní rod. Proti nim stojí Durlukin („obyčejní“), kmeny jiného původu, k nimž patří mj. Baja'uté, Arulaté a Kungiráti.

18. Önggüté byli turkický, převážně nestoriánsky křesťanský národ, který pro t'inské císaře hlídal pohraniční val na severu Číny. Jejich vládce Alaquš-tegin roku 1204 odmítl spojenectví s Najmany a varoval Čingischána před Tajang-chánovým útokem. Berezin čte jméno prvního bega „Aj-Tuka“.

kmenů. Když uspořádal jejich tisícovky, podal zprávu: bylo jich celkem tři tisíce. Čingischán ho jednou poslal do místa Qara'un-Džidun, které tvoří hranici Kitaje; Kitajci mu dali přezvisko govan, to jest „starší a ctihodný“. Potom mu Čingischán ten titul potvrdil a také jeho potomky nazývají go-vany. Hantun-nojan, kterého Qajdu uvěznil v době, kdy se Nomoqan vracel do svého údelu, patří k jeho potomkům. Džarqu a Umuq jsou z jeho rodu.¹⁹

Tisícovka Jesü-Buqa-tajšiho. Byl z kmene Urjangqatů, syn Dželme-ochy, který patřil k ctihodným begům Čingischánovým. V té době byli jeho přední begové sami ctihodní lidé: Bo'orču-nojan, Boroqul-nojan, Sodon-nojan. Tisícník Qara'una-Čoban je ze synovců Jesü-Buqa-tajšiho. Tajši znamená v kitajském jazyce „přední učenec“: Ögedej-qa'an ho tak z vtipu nazýval. Protože ho stále bolely nohy, vozili ho v ordu na voze.²⁰

Tisícovka Kehetej-nojana a Bužir-nojana. Oba byli bratři z kmene Uru'utů, z větvi kmenů Nirun. Protože byli předními begy a sloužili upřímně, svěřil jim Čingischán celé vojsko jejich kmene; tisícníky byli lidé, které ustanovili oni. Jména jejich tisícovek jednotlivě nejsou známa; všech byly čtyři tisíce. Jedné noci měl Čingischán sen a daroval Kehetej-nojanovi Ibaqabeki, dceru Džacha-gambua z kmene Kerejtů, která byla jeho manželkou, jak je řečeno v dějinách.²¹

Tisícovka Jeke-Qutuqu-nojana. Byl z kmene Tatarů, přední a ctihodný beg, strýc Džurma-kürgena. Měl dvě sestry z téže matky i otce: jedna se jmenovala Bisulun a druhá Bisuket. Čingischán si vzal obě; patřily ke čtyřem jeho hlavním manželkám. Vyprávění o tatarských kmelech a jejich popis jsou obšírně podány ve větvi tatarské.

19. Govan je čínský titul kuo-wang, „kníže státu“, který Mukali obdržel roku 1217, když ho Čingischán ustanovil místodržícím v severní Číně. Hantun (Berezin čte „Ajdu“) je An-tchung, Kublajův ministr, kterého roku 1276 zajali vzbouření princové spolu s Kublajovým synem Nomoqanem a vydali Qajduovi; propuštěn byl roku 1284.

20. Dželme z Urjangqatů, podle některých pramenů příbuzný Sübedejův, patřil k nejstarším Čingischánovým druhům; podle Tajné kroniky vysál chánovi ránu po otráveném šípů. Tajši je čínské tchaj-š', „velký učitel“.

21. Podle Tajné kroniky dal Čingischán Ibaqa-beki uru'utskému veliteli Džürčedejovi, otci Kehe-tejovu, jako odměnu za zásluhy v boji s Kerejty. Berezin: v tureckém překladu následuje za touto položkou ještě tisícovka Butu-kürgena z kmene Ikiresů, o níž Rašíd jinde nemluví.

Tisícovka Alči-nojana, Qady, Butura, Tegüdera a Džongqora. Těchto pět zmíněných begů bylo z kmene Kungirátů. Alči a Qoqotu byli bratři a jejich otcem byl Daj-nojan, vládce Kungirátů. Čingischánova hlavní manželka Börte-fudžin byla jejich sestra; ostatní čtyři begové jsou jejich bratranci, synové Daritaj-nojana, bratra Daj-nojanova. Ögedej-qa'an, Möngke-qa'an i Kublaj-qa'an měli z jejich rodu zetě a mají je dosud. Sedají výše než synové. Saldžutaj-kürgen, manžel Kalmiš-aqy, pochází z nich, a také Ebügen-kürgen, který sem přišel s poselstvím. Spravovali celé kungirátské vojsko: pět tisíc.²²

Tisícovka Qujildar-sečena. Byl z kmene Mangqutů, z větve Nirun. Tisícovky mu dali rovněž z toho kmene. Čingischán si ho velice vážil; prokázal velké služby a postupně sedal hned pod Mukali-govanem; nikdy se nevzdaloval služby. V této říši jsou z jeho rodu tisícníci Chalífa a Jekertej; begové, kteří jsou ve službě, jako Burchan-nojan, jsou z toho rodu.

Tisícovka Naja'a-nojana. Byl z kmene Ba'arinů a celé jeho vojsko bylo také z toho kmene. Protože byl předním begem, podrobil se upřímně a prokázal chvályhodné služby, svěřil mu Čingischán vojska Ba'arinů: tisícníky navrhoval podle svého uvážení a (Čingischán) je potvrzoval. Všech jich byly tři tisíce. Čingischán poručil, aby byl zástupcem Mukali-govana, který byl begem vojsk levého křídla.

Tisícovka Sütü-nojana. Byl z kmene Qongqotanů, syn Mönglik-ečigeho; jejich poměry jsou podrobně vyloženy.

Tisícovka Džalajirtaj-Jisa'ura. Byl z kmene Džalajirů. Onen Jisa'ur, který přišel do této říše, Kurut, kterého poslali s poselstvím do služeb qa'ana, a beg ordu Jesün-Temüra, syna Argun-chánova, byli z rodu tohoto Džalajirtaj-Jisa'ura.

Tisícovka Önggür-nojana. Byl z kmene Baja'utů, z větve Durlukinů. Představeným bökö'ülů a stolníků Čingischánových byl Kūčügür-nojan z kmene Besütů. Jejich přezvisko qisat znamená v najmanském jazyce bökö'ül,

22. Daj-nojan je Dej-sečen Tajné kroniky, u něhož Jesügej zasnoubil devítiletého Temüdzina s Börte. Kungirátí byli „choťovým rodem“, z něhož si Čingischánovci po generace brali manželky a jemuž dávali své dcery; zeťové chánského rodu měli při hostinách místo nad chánskými syny. Berzin čte jméno prvního bega „Apču“.

to jest ten, kdo „pozorně zkoumá“. Když zestárl, ustanovil (Čingischán) na jeho místo Boroqul-nojana. Když (Boroqul) dosáhl hodnosti předního bega, stal se bökö'ülem tento Önggür.

Tisícovka Uqaj-qalči a Qaradžua. Byli z kmene Džalajirů a oba bratři; ode dávna zvláštní služebníci Čingischánových otců, a to proto, že Džalajirové zabili Monolun-chatun. Čingischán z nich chtěl učinit přední begy, ale nevolili a řekli: „Jesügej-bahadur nám dal radu, abychom byli pastýři.“ Proto spravovali jednu tisícovku. Saba, otec Sartaqův, byl z jejich rodu.²³

Tisícovka Sübedej-bahadura. Byl z kmene Urjangqatů; když ho nestalo, držel jeho tisícovku jeho syn Kökčü. Příběhy Sübedej-nojana jsou uvedeny v dějinách na mnoha místech.

Tisícovka Dogolqu-čerbiho. Byl z kmene Arulatů, bratr Bo'orču-nojanův. Dogolqu znamená, že „slovo bylo mnohokrát opakováno“, a čerbi znamená „čistý a upřímný nitrem“. Z jeho rodu pochází jeden z qa'anových begů jménem Tou-žen Turqaqun; to jméno znamená čínsky „náčelník“.²⁴

Tisícovka Udačiho. Byl z kmene Ojin-Urjangqatů. Ten kmen a potomci tohoto Udačiho spolu se svou tisícovkou střeží podle jasy a jusunu velké zakázané místo, které se nachází v krajině Burchan Chaldun, a do vojska nechodějí.²⁵

Tisícovka Belgütej-nojana. Byl to Čingischánův bratr. Jeho poměry a příběhy o něm jsou podrobně vyloženy v předchozích vyprávěních a v dějinách Čingischánových na mnoha místech.²⁶

Tisícovka Šigü-kürgena. Byl z kmene Kungirátů, syn Alči-nojana. Měl za ženu Čingischánovu dceru Tumulun-chatun. Tyto čtyři tisíce vojska z Kun-

23. O Monolun, praměti Čingischánova rodu, a o tom, jak ji Džalajirové zabili a její potomci je pak pomstili a učinili Džalajiry svými dědičnými nevolníky, vypráví první díl.

24. Rašid tedy snad vykládá dogolqu jako „kottavý“. Berezin: výklad slova čerbi se podobá mongolskému slovu pro „pravý, přímý“; skutečný význam tohoto dvorského titulu však zůstává nejistý.

25. Ojin znamená „les“, jde tedy o lesní Urjangqaty. Zakázané místo (mong. qoruq) na hoře Burchan Chaldun bylo pohřebištem Čingischána a jeho rodu; Rašid na jiném místě vypráví, jak si je chán vyvolil. Jasa je zákon, jusun obyčej.

26. Berezin: Rašid uvádí Belgüteje jen jako tisíčníka levého křídla bez zvláštního úřadu; podle Tajné kroniky měl vlastní úřad o patnácti stech domácnostech v Mongolsku, na Ononu a Kerulenu. Belgütej byl Temüďzinův nevlastní bratr, syn druhé Jesügejovy ženy.

girátů (Čingischán) oddělil, dal mu je a poslal je do země Tibet, kde jsou až dosud. Bajaudaj, který je zde představeným tělesných strážců, přišel od-tamtud; protože toto vojsko mu odedávna patřilo, ustanovoval tisícníky sám.

[Následují dvě holé položky: tisícovka bratří Üker-qalči a Quduz-qalči z kmene Ba'arinů a tisícovka Ökli-čerbiho z kmene Sönitů.]

Tisícovka Temüder-nojana. Byl z kmene Sönitů a tělesný strážce. Měl vysokého syna jménem Mubarak, tělesného strážce, který byl pobočníkem Möngke-qa'ana, a to náleželo k vysoké hodnosti. Z jeho potomků jsou Ungčin-nojan a koniuší Bugdaj.

Tisícovka Tajsuna. Byl z kmene Džalajirů, bratr Mukali-govanův. S jiným příbuzným, jehož jméno není známo, veleli dvěma tisícovkám.

Tisícovka Qoša'ula a Džasuqa. Byli z kmene Džadžiratů, z větve Nirun, a byli navzájem bratři. V době, kdy dobyli zemi Kitaj a Džurdženy, nařídil Čingischán, aby z každých deseti Mongolů vybrali po dvou mužích. Protože shledal tyto dva obratnými, dal jim to vojsko, tři tisíce, a svěřil jim onu hranici. S takovým počtem ji střežili. Qoša'ul znamená, že jim dali z každých deseti po dvou.²⁷

Tisícovka Möngke-qalči. Byl z kmene Mangqutů, syn Qujildar-sečenův. Jejich poměry jsou vyloženy.

Tisícovka Ujar-vanšaje. Byl z kmene Kara-Kitajů; přijal poddanství a ve službě Čingischánově přišel ke cti. Patří k předním begům. Vanšaj znamená „beg tümenu“. Když přišel do služeb Čingischánových, velel celému kara-kitajskému vojsku – deseti tisícím. V nynější době jsou jeho potomci u qa'ana a jsou to ctihodní vojenští begové; přijímají hlášení o tisícovkách a sami je potvrzují.²⁸

Tisícovka Tugan-vanšaje z kmene Džurdženů. Tento beg vstoupil do poddanství, stal se předním a ctihodným a velel celému džurdženskému voj-

27. Berezin odvozuje slovo qoša'ul z tureckého qoş, „pár, dvojice“. Džadžirate byli kmen Džamuchův. Džurdženi (Rašid: Džurdže) jsou tunguzský národ, jehož dynastie Ťin vládla severní Číně.

28. Berezin čte titul obou posledních velitelů „dajši“; lepší rukopisy mají vanšaj, z čínského jüan-šua, „vrchní velitel“. Kara-Kitajové jsou zde Kitani usazení v severní Číně, nikoli západní Kara-Kitajové gürchána.

sku, deseti tisícům. Přijímal hlášení o tisícnicích a sám je potvrzoval. V nynější době jsou jeho potomci ve službě qa'ana, jsou váženi a stále velí svému vojsku.

Z vojsk Čingischánových jsou tedy ta, která náležejí ke středu, pravému a levému křídlu a byla jeho vlastnictvím a po něm připadla Toluj-chánovi, jenž byl pánem kmenového jurtu a sídla, těmito zmíněnými tisícovkami a tümeny, které jsou zapsány podrobně a jednotlivě. Nyní začneme o těch, která dal zvlášť ostatním synům a bratrům, a ve druhém oddíle je vyložíme podrobně a jednotlivě.

Oddíl druhý: vojska synů, bratra, synovců a matky

Oddíl. To, co rozdělil svým synům kromě Jeke-nojana, synovcům, mladšímu bratrovi Otčiginovi a své matce Hö'elün-eke: dvacet osm tisíc mužů.²⁹

Oddíl. To, co dal zmíněným svým synům: šestnáct tisíc mužů.

Úděl Džočiho

Úděl nejstaršího syna Džoči-chána: čtyři tisíce mužů.³⁰

Tisícovka Gungura. Byl z kmene Sandžiutů. Za Batua velel levému křídlu. Nyní je z jeho potomků jeden jménem Čerkes mezi begy Toqtajovými; velí po otcovské cestě.

29. 101 000 mužů prvního oddílu a 28 000 druhého dává součet 129 000 uvedený v nadpisu; 28 000 se skládá z 16 000 pro syny a 12 000 pro bratra, synovce a matku.

30. Berezin: Tajná kronika počítá údíly Čingischánových příbuzných v domácnostech: Džoči dostal devět tisíc domácností se třemi begy, Čagataj osm tisíc (jeden z jeho begů, Kököčös z Ba'arinů, měl chána krotit v jeho prchlivosti), Ögedej pět tisíc se dvěma begy, matka Hö'elün s Otčiginem deset tisíc (Hö'elün byla nespokojena, že je to málo, ale neřekla ani slovo), synové Džoči-Qasarovi čtyři tisíce a Eldžigidej dva tisíce domácností na dolním Ononu a na Amuru; Belgütej, u Rašída pouhý tisícník levého křídla, měl vlastní úděl o patnácti stech domácnostech. Stálé rozpory s Rašidem vysvětluje Berezin tím, že mongolské „tisíce“ nebyly přesná čísla a že Rašíd počítá podle begů a mužů, nikoli podle domácností.

Tisícovka Qunan-nojana. Byl z kmene Genigesů. Jeho syn jménem Uran, který je u prince Qončiho, patří k předním begům toho ulusu.³¹

Tisícovka Ušidaj-Bajchua. Byl z kmene Hüšinů. Velel bara'unqaru, to jest pravému křídlu. S ... byl. Řekl Batuovi: „Zestárl jsem,“ a učinil svým zástupcem jistého Eldekeho z kmene Džurjatů, jehož matku si vzal za ženu. Tam jsou begové z jeho rodu.³²

Tyto čtyři zmíněné begy se čtyřmi tisíci vojska dal Čingischán Džochi-chánovi. Nyní je větší část vojsk Toqtajových a Bajanových z rodu těchto čtyř tisíc. To, co přibýlo v poslední době, sestává z vojsk ruských, čerkeských, kipčackých, maďarských a jiných, která se k nim připojila; a také za rozbrojů mezi příbuznými tam někteří odešli.³³

Úděl Čagatajův

Úděl druhého syna Čagataj-chána: čtyři tisíce mužů.

Tisícovka Barulataje-Qaračara. Byl z kmene Barulasů. Z jeho potomků byl přední beg ve službě Abaqa-chána, který si ho vážil. Také Tegüder ... [mezera v rukopise].³⁴

Tisícovka Möge-nojana, který byl z kmene Džalajirů, otce Jisa'ur-nojana, jemuž ... (Baraq?) dal dva tisíce vojska a poslal ho na hranici Chorásánu proti vojsku ... [mezera v rukopise]. Nacházel se v končinách Balchu, u

31. Berezin opravil zkomolené jméno podle Tajné kroniky, která zná Qunana z rodu Genigesů; Čingischán ho v ní chválí jako muže, který „v noci je vlk a ve dne havran“. Qonči, vnuk Džochiova nejstaršího syna Ordy, byl vládcem východní části Džochiova ulusu (tzv. Bílé hordy); zemřel kolem roku 1300.

32. Soupis Džochiových tisícovek je v Berezinově rukopise porušený. Jiné rukopisy čtou jméno prvního velitele Mönggü'ür a uvádějí ho jako Tajčiuta (Mönggü'ür je i v seznamu tisícníků Tajné kroniky); místo Ušidaj-Bajchua pak mají dvě tisícovky: Hüšidaje z kmene Hüšinů, příbuzného Bo'orču-nojanova, který ve stáří předal velení nevlastnímu synovi, a Baj-Sinqora, velitele pravého křídla. Teprve tak dávají Džochiovy tisícovky čtyři, jak uvádí následující věta.

33. Toqtaj (Toqta) vládl západní části Džochiova ulusu (Zlaté hordě), Bajan, syn Qončiho, části východní. Čerkesové jsou Adygové ze severozápadního Kavkazu; maďarskými vojsky Rašíd míní patrně zajatce z tažení do Uher (1241–1242), případně povolžské Baškiry, jež středověcí autoři s Maďary spojovali.

34. Berezin: tento beg se připomíná i v Tajné kronice. K Qaračarovi z Barulasů odvozoval svůj rod Tímúr (Tamerlán, 1336–1405), který pocházel z barulaského kmene usazeného v Čagatajově ulusu.

Bajgura. Jednoho z jeho synů jsme zajali: byl u Hádžího, bratra Naurúzo-va, kde také zemřel. Jsou tam ještě jiní synové.³⁵

Čingischán dal tyto dva zmíněné begy s jinými begy, jejichž jména se nestala známými, celkem čtyři tisíce vojska, Čagatajovi. Kmenovým vojskem Čagataje a jeho dětí, které nyní přišlo s Duvou, bylo těchto čtyř tisíc, která se rozmnožila zrozením a pokolením; je také možné, že se k nim připojily nějaké kmeny z rodů jiných Mongolů.

Úděl Ögedejuv

Úděl třetího syna Ögedeje-qa'ana: čtyři tisíce mužů.

Tisícovka Ilügeje. Byl z kmene Džalajirů. Je to tentýž, s nímž je spojena příhoda s masem a Argun-aqou, otcem Naurúzovým. Syn Ilügejuv je ten, který řekl, když Möngke-qa'an usedal na trůn: „Vláda přísluší rodu Ögedeje-qa'anovu.“ To vyprávění je zapsáno.³⁶

Tisícovka Ilig-to'y, staršího bratra Ildžigidejova. Byl z kosti Tamgalyq, která tvoří větev kmene Suldušů. V této říši je z jejich rodu Tumaj, který byl v Chorásánu tisíčníkem a nyní velí tisícovce v tůmenu bega Bulaje.

Tisícovka Dajira. Byl z kmene Qongqotanů, z rodu Mönglik-ečigeho.

Čingischán dal tyto zmíněné begy se všemi čtyřmi tisíci vojska Ögedeje-qa'anovi. Ačkoli byli i jiní begové, tito měli přednost, a celé vojsko, které náleží k vlastnictví qa'anovu, pochází celé z rodu těchto čtyř tisíc. Avšak v době, kdy se stal císařem, přešla podle obyčeje vojska ostatních princů pod jeho velení; tak tomu bylo i za jeho syna Gүjүk-chána. Když však jeho děti neuposlechly jeho slova a změnily je podle vlastního nezralého rozumu,

35. Otazník a jméno Baraq doplnil Berezin; jiné rukopisy uvádějí jako toho, kdo Jisa'urovi vojsko svěřil, Čagatajovce Duvu. Jisa'ur (Jasa'ur) na přelomu 13. a 14. století opakovaně pustošil Chorásán. Naurúz, syn Argun-aqy, byl mocným ílchánským emírem; roku 1297 byl popraven. Duva (Du'a) byl chánem Čagatajova ulusu v letech 1282–1307 a spolu s Qajduem dlouho válčil proti ílchánům.

36. Berezinův text je zde temný. Míní se známá příhoda, kterou vyprávějí i jiné perské prameny: Argun-aqa, pozdější správce Íránu, byl jako chlapec v době hladu dán otcem Ilügejovi za kýtů hovězího masa. Ilügejovým synem je Eldžigidej, vojevůdce v Íránu, který byl po Möngkeho nastolení (1251) popraven jako stoupenec Ögedejeva rodu; nelze ho plést s Čingischánovým synovcem Eldžigidejem, o němž je řeč níže.

rozdal Möngke-qa'an, když usedl na trůn, všechno jejich vlastní vojsko kromě toho, které patřilo Kōtenovi, a to proto, že Kōten byl s Möngke-qa'anem stále v přátelství a nezahlavil ho. Až dosud jsou jeho potomci stále u qa'ana a vojsko je jim potvrzeno.³⁷

Protože vojska rodu Ögedej-qa'anova byla rozdána, vojsko, které shromáždil Qajdu, nebylo vojskem kmenovým. Qajdu byl totiž za vzpoury Arik-bökeho s ním zajedno; potom (Arik-böke) ze slabosti odešel ke svému bratrovi, Qajdu však utekl do jurtu ... do kmenového jurtu otcova ... [mezera v rukopise]. V té zemi se k němu ze všech koutů sešla rozptýlená vojska a postupně se sbírala z každého oddílu; přidali se k němu i ti ze starých vojsk té země, kdo zůstali věrolomní. Celé vojsko, které je nyní u jeho potomků, je tohoto druhu; z vojsk, která Čingischán dal jeho dědovi, nemají už nic.

Úděl Kölgenův

Úděl pátého syna Kölgena: čtyři tisíce mužů.³⁸

Tisícovka Qubilaj-nojana. Byl z kmene Barulasů.³⁹

[Následují dvě tisícovky, obě pod velitelem jménem Togril z kmene Nukuzů.]

V této říši z jejich rodu pocházejí Čaurči, jeho syn Qara a jeho vnuk Subataj, tisícník. Čingischán dal tyto zmíněné begy se čtyřmi tisíci vojska Kölgenovi. Kölgenův syn byl Urduj. Urdujova dílna, která je v Tabrízu a kterou spravují Čaurči a jeho děti, byla jeho.

37. Ögedej určil za nástupce svého vnuka Širemüna, jeho vdova Töregene však prosadila zvolení syna Güjüka (1246–1248). Když byl roku 1251 zvolen Möngke z Tolujova rodu, pokusili se Ögedejovi vnuci o převrat; spiklenci byli popraveni a jejich vojska rozdělena. Kōten, Ögedejův syn, spravoval tangutské kraje a jako jediný z Ögedejovců stál při Tolujovcích.

38. Kölgen, Čingischánův syn s Merkitkou Qulan-chatun, byl po čtyřech Börtiných synech řazen jako „pátý syn“. Padl roku 1238 při tažení na Rus, u Kolomny.

39. Tento Qubilaj-nojan, jeden ze „čtyř psů“ Čingischánových, jak Tajná kronika nazývá čtyři nejodvážnější vojevůdce (Džebe, Qubilaj, Dželme, Sübedej), nemá nic společného s pozdějším velkým chánem Kublajem.

Úděl Otčiginův a smrt Džamuchova

Úděl. To, co dal mladšímu bratrovi, synovcům a matce: dvanáct tisíc mužů.

Úděl jeho bratra Otčigin-nojana. Byl to čtvrtý bratr a nejmladší ze všech. Pět tisíc mužů.

Čingischán mu dal těchto pět tisíc vojska: tisícovku z kmene Kilungut-Urja'utů, tisícovku z kmene Besütů, ostatní z každého kmene, a některé z kmene Džadžiratů, kteří zajali Džamuchu-sečena, když kladl odpor. Protože ho Čingischán nazýval andou, nechtěl ho zabít sám, a proto ho vydal Otčigin-nojanovi. Když ho Otčigin zabil, bylo čtyři sta mužů z džadžiratského vojska, kteří byli s Džamuchou, připojeno k Otčiginovu vojsku: všech bylo pět tisíc.⁴⁰ Čingischán obdarovával Otčigina více než všechny bratry; avšak v poslední době, když vytáhl na tažení do země Tádžiků a nechal ho s nějakým vojskem jako hlavu domu a ordu, změnil se k němu při návratu, protože na něj padlo jakési podezření, jak je ta věc vyložena v dějinách.

Úděly synovců a matky

Úděl dětí Džoči-Qasara, synovců Čingischánových: Jegüho, Tuqua a Jesüngge. Jeden tisíc mužů.

Čingischán dal tuto tisícovku, sesbíranou ze všech stran, svým synovcům, dětem Džoči-Qasarovým. Postavení jejich hodnosti a cti je vylíčeno v dějinách.

Úděl syna Qači'unova, Eldžigidej-nojana, synovce Čingischánova: tři tisíce mužů.

Čingischán dal tyto tři tisíce vojska svému synovci Eldžigidej-nojanovi: někteří byli z kmenů Najmanů a někteří byli sesbírání z jiných kmenů. Cti-

40. Jiné rukopisy mají místo čtyři set čtyři tisíce, což lépe odpovídá součtu pěti tisíc. O Džamuchově konci se prameny rozcházejí: podle Tajné kroniky ho roku 1205 vydali Čingischánovi jeho vlastní nůkeři, které chán za zradu na pánovi dal popravit, a Džamucha sám požádal o smrt bez prolití krve. Rašíd v oddíle o Džadžiratech naopak uvádí, že ho chán vydal svému synovci Eldžigidejovi, který ho dal rozsekat po údech; zde popravu připisuje Otčiginovi.

hodným begem toho vojska byl Etsaudaj Učegaš-govan a někteří další begové z kmene Urjangqatů, jejichž jména se nestala známými. Čingischán miloval Eldžigideje víc než všechny synovce, neboť byl rozumnější a mravnější. Protože jeho otec Qači'un zemřel v mládí, nijak zvlášť se neproslavil; ale Eldžigidej byl velmi ctěný a proslulý.

Úděl Čingischánovy matky Hö'elün-eke: tři tisíce mužů.

Čingischán jí dal tyto tři tisíce mužů z řad begů a bojovníků, kteří byli s jeho matkou, z kmene Qorlasů a Olqunu'utů. Jejich jména nejsou známa.

Čingischánovo naučení

Když Čingischán dal dětem a rodině ty zmíněné begy s vojskem, kteří jsou podrobně zapsáni, řekl:

„Dávám vám tyto begy; ale vy, děti, jste všichni mladí, kdežto jejich cesta je veliká. Kdyby se někdy provinili, nezabíjejte je podle své vůle, nýbrž se poradte se mnou; a po mně, až se poradíte jeden s druhým, potrestejte, co bude hodno trestu.“

Toto naučení dal proto, že „dokud takoví přední begové žijí, kladou srdce do služby; provinili-li by se, vy, když se svorně poradíte, objasněte jejich vinu, aby pro tu věc nechovali zášť a aby byli pevně přesvědčeni a věděli, že výtky, které je stíhají, přicházejí kvůli vině, a ne z hněvu nebo nerozvážnosti“.

Tolujovo dědictví a spor o sönitské a suldusské vojsko

Co bylo nad tato vojska, která Čingischán rozdělil, to všechno vojsko s ordu a jurty dal do vlastnictví nejmladšímu synovi Toluj-chánovi, jehož přezvisko bylo Jeke-nojan. Ten vládl nad nimi všemi. Všichni ctihodní begové, kteří náleželi k levému křídlu, pravému a středu a jejichž jména jsou zapsána, i begové jiných vojsk, jejichž jména nejsou známa, byli při něm. Po jeho smrti byli podle obyčeje při jeho hlavní manželce Sorqaqtani-beki

a jeho dětech: Möngke-qa'anovi, Kublaj-qa'anovi, Hülegü-chánovi a Arik-bökem.⁴¹

Když se Ögedej-qa'an stal chánem, dal po Toluj-chánově smrti ze své vlastní vůle, bez porady s princí a begy, svému synovi Kötenovi vojska, která patřila dětem Jeke-nojanovým: bega Duladaje, stolníka, bratra Ilgaj-nojanova, bega z kmene Sönitů, s jednou tisícovkou sönitského vojska, a dva tisíce z kmene Suldusů. Přední begové Čingischánovi, kteří připadli Sorqaqtani-beki s princí – totiž Šigi-Qutuqu z kmene Tatarů, jehož Čingischán nazýval svým pátým synem, Sodon-nojan z kmene Suldusů, Džedej-nojan z kmene Mangqutů, tělesný strážce Möngkeser z kmene Džalajirů, tělesný strážce Turičin z kmene Besütů, tělesný strážce Qubilaj z Baja'utů, tělesný strážce Jisa'ur z kmene Qongqotanů a další begové tümenů a tisícovek –, jednomyslně ve službě Sorqaqtani-beki, Möngke-qa'ana a jeho bratří přednesli:

„Toto suldusské a sönitské vojsko, které patří nám, dává nyní Ögedej-qa'an svému synovi Kötenovi. Když je Čingischán rozdělil ordu, jak bychom mohli jeho rozkaz překročit a jednat proti němu? Tu věc předneseme v přítomnosti Ögedej-qa'ana, ať poručí, co uzná.“

Sorqaqtani odpověděla:

„Vaše slovo je spravedlivé; ale čeho máme málo z rozličných nabytých statků, abychom dělali takové potíže? I my patříme qa'anovi a on je vládce: co uzná za spravedlivé, to poroučí.“

Když z rozvahy a zdrženlivosti pronesla taková slova, všichni begové zmlkli; a díky tomuto vysvětlení nastalo úplné přátelství mezi Kötenem a dětmi Toluj-chánovými. V době sváru rodu Ögedej-qa'anova s Möngke-qa'anem Köten neznadil, a proto mu také Möngke-qa'an, když rozdělil jejich vojsko, ponechal vojsko potvrzené jako dříve, jak bylo vyloženo. Potom je Kublaj-qa'an potvrdil i jeho synům. Ti byli stále upřímně při něm. Nyní je celý jeho rod ve službě Öldžejtů-qa'ana; podle stanoveného

41. Toluj zemřel roku 1232. Sorqaqtani-beki, dcera kerejského prince Džacha-gambua a neteř Ong-chánova, vedla po něm Tolujův ulus a moudrou politikou připravila cestu k trůnu svým synům; zemřela roku 1252.

obyčeje spravují svá vojska a všemi způsoby plní podmínky jednoty s rodem Jeke-nojanovým.⁴²

Vojska Tolujova rodu v říši qa'anově

Všechna vojska, která patřila Jeke-nojanovi, byla po celou tu dobu ve službě Kublaj-qa'ana, který byl jeho synem a qa'anem své doby. Nyní jsou všechna ve službě qa'ana. Ačkoli někteří jednotliví vojáci zůstali v dobách nepokojů z nutnosti v končinách Turkestánu a Mávaránnahru, jádro jejich tisícovek je stále u qa'ana. Stejně tak jsou i vojska, která dal svému bratrovi, synovcům, pátému synovi Kölgenovi a své matce Hö'elün-eke, všechna ve službě qa'ana a rozplozením a rozmnožením se zdvojnásobila proti tomu, co byla v prvních dobách.

V těch letech, kdy Kublaj-qa'an dobýval kitajské oblasti, Nanchias, Qaradžang, Džurdže, Tangut a Tibet, které jsou nesmírně široké a zcela rozlehlé, posílal každou chvíli některé z princů, kteří byli při něm, s úplným vojskem na dobytí oblastí z řady těchto zmíněných zemí. A když se jich zmocnil, ustanovil je natrvalo k ochraně té oblasti, aby tam i žili. Nyní jsou podle obyčeje všichni v té zemi, jak bude na svém místě v dějinách vyloženo.

Některým jiným z těch vojsk dal bez míry místa letních a zimních pastvin na hranicích Kitaje a Džurdže a v končinách Mongolska, které k těm hranicím přiléhají. Je to nesmírně početné vojsko; zmocnili se všech stepí, hor, zimovišť a letovišť Kitaje, Džurdže a Mongolska a drží je.

Jak vzniklo vojsko Hülegü-chánovo

Všechna ta zmíněná vojska přešla dědictvím od Jeke-nojana na jeho děti, Möngke-qa'ana, Kublaj-qa'ana a Arik-bökeho. U nich je však takový obyčej, že kdokoli z jejich rodu obdrží jurt a velké místo, to jest trůn, budou v jeho moci.

42. Öldžejtü-qa'an je čestné jméno Kublajova vnuka Temüra, velkého chána a jüanského císaře v letech 1294–1307; neplést s ilchánem Öldžejtüem (1304–1316), za jehož vlády Rašíd dílo dokončil.

Protože Möngke-qa'an vládl otcovým místem a jurtem, chtěl si potom, když se za ním upevnilo qa'anství, podrobit všechny íránské oblasti – jednak proto, že ačkoli za věku Čingischána a Ögedej-qa'ana tam byli mnohokrát vysláni begové s vojskem a naposledy vyslali s úplným vojskem také Čormaqana, (Írán) nebyl zcela podroben a dobyt, jednak proto, že bagdádský chalífa, jenž byl oporou všech vladařů, sultáni Rúmu, atabegové Šírázu, vládcové Egypta a Sýrie a asasíni byli nepřátelští.⁴³ Země, které byly v kterékoli době dobyté, se ocitly v otřeseném stavu, a v tom mínění, že v krátkém čase docela vyklouznou z rukou, poradili se jednomyslně o svém bratrovi Hülegü-chánovi, na jehož čele byla před ostatními bratry a princí z rodu Čingischánova zjevná znamení velikosti, moci, schopnosti vládnout a štěstí, a ustanovili, aby vojska, která byla poslána do íránské země k ochraně, a ta, která jsou se Sali-nojanem rovněž k ochraně v zemi kašmírské a badachšánské a v končinách balchských, se všechna stala vojsky Hülegüovými.⁴⁴ Ze všech ostatních vojsk, z těch, která náležela k rodu Jeke-nojanovu a kterým veleli jiní princové, vyčlenili, co bylo nad deset tisíc mužů – avšak tak, aby nebylo ani o trochu méně než kmenový počet –, aby je všechny dali do údelu Hülegü-chánova, aby šel do těch oblastí a usadil se tam. Až je podrobí, ať je ta země i s vojskem jeho vlastnictvím a vlastnictvím jeho potomků.

Z toho důvodu určil každý z každé desítky po dvou mužích ze svých bratrů a dětí, kteří nebyli započtení do počtu, spolu s oglany a obratnými lidmi; přední begové určili své bratry a syny, kteří byli hodni hodnosti bega tümenu a tisícovky. Všechny je poslali s Hülegü-chánem do íránské země. Tyto děti begů se všechny staly begy tümenů, stovek a tisícovek, takže jestliže z jejich otců byli někteří předními begy za věku Čingischána a jejich rod byl

43. Čormaqan (Berezin: Džurmagun) byl vyslán Ögedejem roku 1230 proti Džalál ad-Dínovi a podrobil Ázerbájdžán a Zakavkazsko. Rúm je seldžucký sultanát v Anatolii, atabegové Šírázu jsou dynastie Salghuridů ve Fársu, vládci Egypta a Sýrie Ajjúbovcí a posléze mamlúci, asasíni nizárijští ismá'ílité s hlavní pevností Alamút. Podle Rašída tak vznikla roku 1253 Hülegüova výprava, která roku 1256 zničila asasínské pevnosti a roku 1258 dobyla Bagdád; z ní vzešla ílchánská říše v Íránu.

44. Rašíd tu užívá mongolského výrazu *tamma*. Berezin ho odvozuje od mongolského slova pro „pomoc, posilu“ nebo „shromažďovat“ a spojuje s arménskými a čínskými zprávami o „*tammačích*“: byla to vojska vyslaná na dobyté hranice, aby je trvale sřežila; arménští autoři jim říkají „staré vojsko“, protože přišla dříve. Sali-nojan (Berezin čte Sami) velel takovému sboru na indickém pomezí.

ve službě Hülegü-chána a každý byl na své vlastní a určené cestě, pak až dosud je ten nejpřednější rod a jejich potomci stále ustanovováni na tutéž cestu otců. A každý urozený, který je zde, má příbuzné ve službě Temür-qa'ana a jiných princů tam jako ctihodné a vojenské begy, vyjma vzácných lidí, kteří v důsledku nezdaru obrátili srdce k planým myšlenkám, provinili se a spadli z hodnosti bega. Avšak i ti existují.

Vlastní úděl pádišáha islámu

Z těchto zmíněných důvodů náleží celé vojsko, které se nyní nachází od břehů řeky Amu až po končiny Egypta a Sýrie, k vlastnímu údělu Hülegü-chána a každého, kdo z jeho rodu bude jeho nástupcem na trůně. Nyní patří zcela samovládcí pravé víry – kéž trvá jeho bytí! – spolu s vojskem, které připadlo zvláště na podíl jeho otce Argun-chána; neboť begové za Abaqa-chána dali každý podle svého přání a vůle do údělu Argunovi své děti a bratry spolu s nőkery. K tomu to, co Abaqa-chán dal jako úděl, a to, co Abaqa-chán dal do údělu pádišáhovi islámu – kéž trvá jeho vláda! – v době jeho dětství; a co až do této doby každý z begů, když se k tomu naskytla příležitost, dal do údělu pádišáhovi islámu – kéž trvá jeho bytí! – ze svých bratrů a dětí; a to, co v nynější době, aby byli přímo při jeho osobě, dávají ze služebníků a z Mongolů, které jejich předáci přivedli z různých stran a kteří se od nich odloučili, a co někteří begové, kteří se s ním spřiznili sňatkem, dávají ze svých tisícovek, aby byli při něm, nad rámec toho, co nevešlo do celkového počtu: to vše tvoří zvláštní vlastní úděl pádišáha islámu – kéž trvá jeho vláda!⁴⁵

Poměry mongolského vojska až do této doby, nakolik jsou známy, jsou ty, které byly zapsány. Bude jistě mnoho i takových, o nichž pro dlouhé trvání času a vzdálený prostor nebyly získány zprávy; i to však bude připojeno, až se to stane známým.

[Zde končí Rašídovy Dějiny Čingischána v Berezinově překladu.]

45. Pádišáhem islámu a samovládcem pravé víry nazývá Rašíd ílchána Gházána (1295–1304), Argunova syna, který roku 1295 přijal islám a jemuž Rašíd své dílo zasvětil. Amu je Amudarja, severovýchodní hranice ílchánské říše.

Tiráž

Rašíd ad-Dín: Dějiny Čingischána. Díl druhý – výboje a smrt (1204–1227)

Český výbor s vysvětlivkami podle ruského překladu I. N. Berezina (Petrohrad 1888)

Staré texty, 2026 – www.stare-texty.cz

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.